

НАУКОВА СПІЛЬНОТА

www.spilnota.net.ua

ВІСІМДЕСЯТ ШОСТІ ЕКОНОМІКО- ПРАВОВІ ДИСКУСІЇ

Серія: Соціальні та гуманітарні науки

ISSN 2522-963X

Google Scholar

**Матеріали міжнародної науково-
практичної інтернет-конференції**

AKADEMIA NAUK STOSOWANYCH
WYŻSZA SZKOŁA ZARZĄDANIA I ADMINISTRACJI
W OPOLU

28-29 травня 2024 р.

**Тернопіль, Україна – Ополе, Польща
2024**

УДК 001 (063)

Вісімдесят шості економіко-правові дискусії. Серія: Соціальні та гуманітарні науки: матеріали Міжнародної мультидисциплінарної наукової інтернет-конференції (м. Львів, Україна, м. Ополе, Польща, 28-29 травня 2024 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО “Наукова спільнота”, WSZIA w Opolu. Львів : ФО-П Шпак В.Б. 207 с. ISSN 2522-963X.

В збірнику опубліковані доповіді авторів з соціальних та гуманітарних наук, які оприлюднені на сайті www.spilnota.net.ua.

Оргкомітет:

ГО «Наукова спільнота»

Патряк Олександра Тарасівна, кандидат економічних наук, ЗУНУ;

Шевченко Анастасія Юрійвна, кандидат економічних наук, ТОВ «Школа для майбутнього»;

Яремко Оксана Михайлівна, кандидат юридичних наук, доцент, ЗУНУ;

Станько Ірина Ярославівна, кандидат юридичних наук, адвокат;

Назарчук Оксана Михайлівна, доктор філософії (Ph.D.), ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

Гомотюк Оксана Євгенівна, доктор історичних наук, професор, ЗУНУ;

Біловус Леся Іванівна, доктор історичних наук, кандидат філологічних наук, професор, ЗУНУ;

Ребуха Лілія Зіновіївна, доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор, ЗУНУ;

Недошитко Ірина Романівна, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Стефанишин Олена Василівна, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Ухач Василь Зіновійович, кандидат історичних наук, доцент, ЗУНУ;

Яблонська Наталія Мирославівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, ЗУНУ;

Савчук Надія Антонівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Рудакевич Оксана Мирославівна, кандидат філософських наук, ЗУНУ;

Русенко Святослав Ярославович, аспірант, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Адреса оргкомітету:
79016, м. Львів, а/с 1621
E-mail: spilnota.net.ua@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2522-963X

© ГО “Наукова спільнота” 2024

© Автори статей 2024

*Vladyslava Kot,
4th year student, State university
of Trade and Economics, Ukraine*

CRYPTOCURRENCY AND ITS IMPACT ON TRADITIONAL FINANCIAL SYSTEMS

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4885/>

The advent of cryptocurrency has brought significant changes to the financial landscape, challenging traditional financial systems and introducing new paradigms in monetary transactions. This study explores the impact of cryptocurrency on traditional financial systems, focusing on its disruptive potential, regulatory challenges, and future prospects.

Cryptocurrency is a type of digital or virtual currency that uses cryptography for security. Unlike traditional currencies issued by governments and central banks, cryptocurrencies operate on decentralized networks based on blockchain technology. This decentralized nature means that cryptocurrencies are not controlled by any single entity, making them resistant to censorship and fraud [1, c. 2]. The most well-known cryptocurrency is Bitcoin, introduced in 2009 by an anonymous entity known as Satoshi Nakamoto. Other popular cryptocurrencies include Ethereum, Ripple, and Litecoin.

The concept of digital currency has been around since the 1980s, but it wasn't until the advent of blockchain technology that practical implementations became feasible. Bitcoin, launched in 2009, was the first decentralized cryptocurrency and remains the most widely recognized and valuable [2, c. 10]. It was created as a response to the global financial crisis of 2008, aiming to offer an alternative to the traditional financial system, which was seen as flawed and prone to corruption.

Following Bitcoin, numerous other cryptocurrencies were developed, each introducing new features and improvements. Ethereum, introduced in 2015 by Vitalik Buterin, expanded the concept of blockchain by allowing developers to create smart contracts and decentralized applications (dApps) [3, c. 33]. This innovation opened up new possibilities for the use of blockchain technology beyond simple transactions, fostering a new wave of technological advancements in various industries.

The rapid growth of cryptocurrencies has led to the creation of over 5,000 different coins and tokens, each with its own unique purpose and functionality [4, c. 45]. Some are designed for specific industries, such as finance, supply chain management, and digital identity, while others aim to provide privacy and anonymity in transactions. The market capitalization of cryptocurrencies has grown exponentially, reaching over \$2 trillion in 2021, illustrating their significant impact on the global financial landscape [5, c. 67].

The rise of cryptocurrencies has significant implications for international economics. As a borderless and decentralized form of currency, cryptocurrencies challenge traditional notions of financial regulation and monetary policy. They offer potential benefits such as lower transaction costs, faster cross-border payments, and increased financial inclusion, particularly in regions with limited access to traditional banking services [6, c. 78].

Cryptocurrencies also introduce new risks and challenges. Their volatile nature can lead to significant financial losses, and the lack of regulation can facilitate illicit activities such as money laundering and tax evasion. Additionally, the growing popularity of cryptocurrencies raises questions about the future of fiat currencies and the role of central banks in the global economy [7, c. 89].

In the context of international trade, cryptocurrencies have the potential to streamline transactions and reduce reliance on intermediaries, thereby increasing efficiency and reducing costs. This could have a profound impact on global supply chains and international business operations [8, c. 101]. However, the adoption of cryptocurrencies also requires addressing regulatory and legal hurdles, as different countries have varying approaches to digital currency regulation.

Cryptocurrencies should be classified as private money and specifically as community currency. In most countries, using cryptocurrencies for payments is legal, meaning there are no laws prohibiting such transactions [9, c. 2]. However, cryptocurrencies are not recognized as legal tender and do not meet the definition of electronic money as per Directive 2009/110/EC [10]. Cryptocurrencies differ significantly from virtual currencies because they lack an issuer. Despite this, in practice and academic discussions, the term "virtual currency" often includes cryptocurrencies like Bitcoin, with distinctions sometimes made between centralized and decentralized virtual currencies.

Cryptocurrencies pose numerous legal challenges, exposing users to considerable legal risks. The primary issue is determining the legal nature of cryptocurrencies, which can fall under civil law, administrative law, or criminal law. It is crucial to establish whether cryptocurrencies should be uniformly regulated across these legal frameworks, which is complicated by the specific interpretations required in certain areas like tax law or criminal law.

A key feature of the cryptocurrency system is the blockchain, a unique ledger of transactions. In systems like Bitcoin, there is no equivalent to legal tender; instead, users' "wallets" store information linking to transaction confirmations within the blockchain. Transactions do not move between wallets but are represented by changes in these links.

Thus, cryptocurrencies (e.g., Bitcoin or Litecoin), when viewed individually (e.g., 1 BTC), are simply ledger entries on the blockchain. These entries represent a subjective value and can be considered an abstract measure of value, similar to a monetary unit. In civil law, cryptocurrencies can be seen as a "measure of value other than money" unless the parties involved in a contract specify that the benefit will be determined according to an agreed measure of value, such as a specific cryptocurrency [11, c. 1132]. This perspective aligns with viewing cryptocurrency as an abstract measure of value. Moreover, cryptocurrencies (when considered individually) should be recognized as property rights and a form of property, represented by ledger entries on the blockchain. The provision of loans in cryptocurrency can be contentious, and consumer protection is a significant concern given the operational practices of businesses in the cryptocurrency system.

It is worth considering whether cryptocurrencies should be subject to legal regulations governing payment services. Unlike payments using a payment account, where responsibilities between the payment service user and provider are clearly defined by the PSD Directive [12], cryptocurrency transactions lack such division of responsibilities due to the absence of a central entity managing the system. Consequently, the PSD Directive does not apply to cryptocurrency transactions, which fall outside its material and personal scope.

The blockchain system shares similarities with payment accounts or bank accounts used for transactions, reflecting the ideological underpinnings of cryptocurrencies as alternatives to traditional banking systems. The primary goal of cryptocurrencies is to facilitate payments for goods and services, but the blockchain also serves as a repository of value, functioning similarly to a depositary system. This aspect challenges traditional notions of deposit-taking, which is typically a regulated banking activity. Only entities meeting legal requirements can engage in deposit-taking, otherwise, it is punishable under criminal law.

It is noteworthy that although payment accounts and blockchain have similar functions and applications, only activities conducted through payment accounts are subject to state supervision. The decentralized nature of cryptocurrency systems makes comprehensive supervision difficult, as there is no single entity overseeing the entire system. However, certain key entities

within the cryptocurrency ecosystem, such as cryptocurrency exchanges, could be subjected to regulatory oversight. Experience indicates that exchanges present the highest risk of asset loss for other cryptocurrency users.

In economic literature, it is generally accepted that money, as legal tender, fulfills four basic functions: a measure of value, a medium of exchange, a means of payment, and a store of value. Economically, anything that can fulfill these functions can be considered money, irrespective of its legal status. However, a key factor is that the means of payment should be "commonly accepted" [7, pp. 12-13].

From a social and psychological perspective, money is what people perceive and accept as money. This perception means they see it as a measure of value, a medium of circulation, and a store of value. This perception has significant economic and legal implications, prompting states to establish institutional and legal frameworks, with central banks playing a crucial role in ensuring public trust in the legal tender issued by the state. Public confidence is essential for legal tender to fulfill its functions; mere legal obligation for creditors to accept it is insufficient. However, it is challenging for the public to place more trust in private money, such as cryptocurrency, over legal tender unless the state recognizes cryptocurrency as legal tender. This stems from the state's sovereignty in determining what is "commonly accepted" money within its territory.

Private money systems can be categorized into two types: those inherently limited and those aiming for widespread recognition. The former includes systems like local currencies or virtual money restricted to specific regions or platforms, and regulated electronic money. These systems typically have low capitalization compared to legal tender. For example, in 2013, the Bristol Pound had a value of GBP 250,000 used by one million people, and the Brixton Pound had values of GBP 100,000 and GBP 300,000, respectively [13, p. 622]. Conversely, systems like cryptocurrencies aim to become widespread, with proponents often seeking to replace or eliminate central bank-issued money.

Limited private money systems, such as local currencies or virtual money, do not threaten central banks' monopolies. They do not significantly affect monetary or financial market stability due to their low capitalization [8, p. 62]. Cryptocurrencies, however, are fundamentally different. They are inherently global, allowing anyone to use them for purchasing goods and services worldwide, including virtual and illegal items. Although cryptocurrencies have not yet become widespread due to relatively low capitalization and issues of trust, now is the time to explore legal regulations concerning central banks' monopoly on money issuance in the context of cryptocurrency development.

Preventing the use of cryptocurrencies for money laundering and terrorism financing is a critical issue, primarily regulated by administrative and criminal law. Cryptocurrencies are attractive for these purposes because they offer significant, though not complete, anonymity, especially when used with the TOR system. They are global, easy to store, and difficult for unauthorized parties, such as law enforcement, to access due to advanced encryption methods and digital wallets. Bitcoins, for example, are frequently used in the black market for transactions involving drugs, pornography, counterfeit documents, and weapons.

The literal interpretation of tax law and the innovative nature of cryptocurrencies create complex *de lege lata* issues in tax law application, particularly regarding VAT and income taxes. A key issue is how to classify the transfer of cryptocurrency under VAT rules – whether as a service provision or simply as a payment using a non-legal tender. The former approach aligns better with linguistic interpretation, while the latter more accurately reflects the function and use of cryptocurrencies. It should be assumed that a cryptocurrency "payment" relieves debt if agreed upon in a contract. Judicial decisions, especially from the Court of Justice of the European Union, will be crucial in resolving these issues.

Cryptocurrencies, operating on decentralized networks, enhance security and minimize the risk of centralized control and censorship. This decentralization is a fundamental strength, making cryptocurrencies resilient against traditional regulatory mechanisms. Additionally, cryptocurrencies are capable of fulfilling primary economic functions such as serving as a measure of value, medium of exchange, means of payment, and store of value. However, their acceptance and practical utility vary widely across different regions and legal frameworks. Furthermore, cryptocurrencies pose significant legal challenges, particularly regarding their classification, regulation, and potential misuse in illicit activities. The absence of a central authority overseeing cryptocurrency networks complicates regulatory efforts, while their highly volatile nature presents substantial risks for investors and users.

In addressing how cryptocurrencies disrupt traditional financial systems, it is evident that they challenge the conventional banking and financial services by providing decentralized alternatives that bypass traditional intermediaries. The implications for monetary policy and central banking are significant, as cryptocurrencies operate independently of central banks, potentially undermining their control over money supply and monetary policy. In terms of international trade, cryptocurrencies offer faster, cheaper, and borderless transactions, potentially transforming global business operations. However, the lack of consistent regulatory frameworks across different jurisdictions presents a substantial challenge. The study also highlights the crucial need for

comprehensive regulatory frameworks to mitigate the risks associated with cryptocurrencies while leveraging their benefits.

Policymakers should develop clear and consistent regulatory frameworks that address the unique challenges posed by cryptocurrencies. These regulations should aim to protect investors, prevent illicit activities, and ensure financial stability without stifling innovation. Financial institutions should consider integrating blockchain technology into their operations to enhance security, transparency, and efficiency. They should also educate their clients about the risks and benefits of cryptocurrencies to foster informed decision-making. Collaboration between governments, financial institutions, and technology companies is essential to create a balanced regulatory environment that supports innovation while ensuring security and compliance.

References:

1. Nakamoto, S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>
2. Tapscott, D., & Tapscott, A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin Is Changing Money, Business, and the World. – New York: Penguin, 2016. – 368 с.
3. Buterin, V. A Next-Generation Smart Contract and Decentralized Application Platform. Ethereum White Paper. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://ethereum.org/en/whitepaper/>
4. Antonopoulos, A. Mastering Bitcoin: Unlocking Digital Cryptocurrencies. – Sebastopol: O'Reilly Media, 2017. – 412 с.
5. Coindesk. Cryptocurrency Market Capitalizations. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.coindesk.com/data/market-capitalization/>
6. Narayanan, A., Bonneau, J., Felten, E., Miller, A., & Goldfeder, S. Bitcoin and Cryptocurrency Technologies. – Princeton: Princeton University Press, 2016. – 336 с.
7. European Central Bank. Virtual Currency Schemes – a Further Analysis. – Frankfurt: ECB, 2015. – 50 с.
8. Casey, M. J., & Vigna, P. The Age of Cryptocurrency: How Bitcoin and Digital Money Are Challenging the Global Economic Order. – New York: St. Martin's Press, 2015. – 368 с.
9. Regulation of Bitcoin in Selected Jurisdictions, January 2014, published on <http://www.loc.gov/law/help/bitcoin-survey/regulation-of-bitcoin.pdf>
10. Directive 2009/110/EC of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 on the taking up, pursuit, and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC (OJ L 267 of 10.10.2009 as amended).

11. K. Zacharzewski, Bitcoin as a matter of private law relations, Law Monitor 2014, No. 21, p. 1132.
12. Directive 2007/64/EC of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on payment services in the internal market amending Directives 97/7/EC, 2002/65/EC, 2005/60/EC, 2006/48/EC and repealing Directive 97/5/EC (OJ EU L 319 of 5.12.2007 as amended).
13. Directive (EU) 2015/2366 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2015 on payment services in the internal market, amending Directives 2002/65/EC, 2009/110/EC and 2013/36/EU and Regulation (EU) No 1093/2010, and repealing Directive 2007/64/EC (OJ L 337, 23.12.2015, p. 35-127).

*Бондарець Аліна Сергіївна,
студентка кафедри маркетингу,
Національний авіаційний
університет*

*Рибачок Дмитро Олегович,
Національний авіаційний
університет*

*Ярмолюк Олексій Ярославович,
кандидат економічних наук,
доцент, доцент
кафедри маркетингу,
Національний авіаційний
університет*

РОЛЬ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4905/>

Ключові слова: маркетинг, комплекс маркетингу, маркетинг мікс, 4Р, діяльність підприємства.

Сучасне підприємство, щоб бути успішним на ринку, повинно враховувати складність та різноманітність факторів, які впливають на споживачів та їхні вимоги. Саме тому роль маркетингового впливу на діяльність підприємства та визначення комплексу маркетингу на який підприємство може впливати є дуже важливою.

Маркетингова діяльність є комплексною системою організації виробництва і збуту продукту підприємства, спрямованою на задоволення потреб цільової аудиторії та отримання прибутку через аналіз та прогнозування ринку, вивчення внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства-експортера, розробку стратегій та тактик взаємодії на ринку за допомогою маркетингових програм. Управління маркетинговою діяльністю сучасного підприємства тісно пов'язане з регулюванням попиту, що в свою чергу визначає відносини зі споживачами.

У відповідності до аналізу проблематики теми, було встановлено, що велика кількість вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких можна відзначити праці Божука С., Войчака А.В., Хершгена Х., Гаркавенка С.С., Багієва Г.Л., Ламбена Ж.-Ж., Келлера К. Л., та Котлера Ф., зверталися до дослідження проблем маркетингу. Актуальність цієї теми для сучасного підприємств, що хоче бути ефективним на конкурентному ринку полягає у необхідності розуміння суті маркетингової діяльності, бізнес-процесів та впливу їх на конкурентоспроможність, що визначило вибір цього напрямку досліджень.

У відповідності до наукових праць, сучасний маркетинг тлумачиться, як система підприємницької діяльності та специфічний підхід до управління в умовах ринкових відносин. Так однією з ключових особливостей маркетингу є його фокусування на потребах споживачів. Щоправда і досі не всі підприємства усвідомлюють важливість маркетингу. А ті що усвідомлюють, шляхом задоволення потреб споживачів реалізують свою головну мету – отримання прибутку. Для впливу на цільових споживачів підприємство використовує розроблену маркетингову стратегію. Зазвичай маркетингова стратегія включає весь комплекс маркетингу, що в класичному варіанті називається 4P (товар, ціна, місце та просування), включаючи товарну політику, цінову політику, політику розподілу, комунікаційну політику, а також інші фактори, спрямовані на вплив на споживачів і котрі підприємство може контролювати, а також оцінювати ефективність такого впливу. Вони допомагають узгоджувати дії підрозділів маркетингу та забезпечують інтегрований підхід до просування продукції на ринок. Адаптація цих стратегій до специфіки бізнесу і його цільової аудиторії дозволяє підприємствам ефективно конкурувати та забезпечувати успішний розвиток

Таким чином, зазначені маркетингові чинники мають на меті впливати на поведінку споживачів на конкретному ринку та виступають як інструменти для реалізації маркетингової стратегії. Вони, як складові системи маркетингу, мають значний вплив на формування та визначення

стратегічних напрямків діяльності маркетингового відділу на підприємстві та на його основні завдання. Тому для реалізації цієї мети маркетинг пропонує підприємству не окремі заходи, а цілісний комплекс стратегій, що в кінцевому результаті буде виражатись у збільшені прибутку підприємства [3].

В наш час, маркетингову діяльність вважають фундаментом сучасного бізнесу. Маркетинг став основою для здійснення будь-яких комерційних операцій та охоплює широкий спектр завдань, які ставлять перед керівниками підприємств. Ці завдання включають розробку тактики підприємства та впровадження товарної, цінової, збутової політики та стратегій просування продукту (товарі чи послуг) підприємства на ринку.

Підсумовуючи, можна зробити наступний висновок, що використання маркетингу в сучасних підприємствах тісно пов'язане з конкурентоспроможністю самого підприємства: чим ширше та ефективніше воно застосовує принципи та методи, інструменти як класичного так і комплексного електронного маркетингу у своїй діяльності, тим більше шанси виживання підприємства в сучасних умовах і збереження довгострокових конкурентних переваг.

А здатність пропонувати продукти, які відповідають потребам ринку та сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємства, залежить від ефективного спілкування зі споживачами та уважного врахування їхніх побажань. Розуміння та задоволення потреб споживачів є ключовим аспектом підходу, спрямованого на ринок. Основуючись на знаннях про потреби ринку, за допомогою маркетингового міксу можна визначити оптимальний спосіб задоволення потреб споживачів.

Таким чином, можна стверджувати, що розвиток та використання комплексного маркетингу сприяє підвищенню конкурентоспроможності любого сучасного підприємства.

Список використаних джерел:

1. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник / 5-те вид., допов. Київ : Лібра, 2020. 720 с.
2. Ярмолюк О.Я., Борисенко О.С., Фісун Ю.В. Теоретико-методологічні аспекти таргетованої реклами як інструменту комплексного інтернет-маркетингу. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2022. № 46. С. 23-29.

*Гарматюк Оксана Олегівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та
адміністрування Тернопільського
національного технічного
університету імені Івана Пулюя*

*Дишкант Юрій Петрович,
аспірант Тернопільського
національного технічного
університету імені Івана Пулюя*

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4886/>

Підприємства середнього та малого бізнесу є важливою складовою сучасної вітчизняної економіки. Нині ефективне функціонування таких підприємств є дуже важливим за кількох причин, а саме: вони є найвагомішими платниками податків; задовольняють потреби у працевлаштуванні; забезпечують виробництво та реалізацію стратегічної продукції; підтримують загальну логістичну систему країни.

Аналізуючи стан вітчизняної економіки, необхідно зазначити, що кризова ситуація не оминула жодної галузі та жодного суб'єкта господарювання, в тому числі як малого, так і середнього бізнесу. Перед середніми та малими підприємствами постає цілий перелік проблем, основними причинами яких є:

- відсутність чітких планомірних дій з боку держави та державних органів;
- низька платоспроможність населення;
- відтік кваліфікованих кадрів як робітничих, так і управлінських;
- нестача власного капіталу;
- нестабільна кредитна політика;
- високий рівень податків та відрахувань;
- непередбаченість подальшого розвитку військової, політичної та економічної ситуації в країні;
- відсутність діючої системи антикризового менеджменту [1].

Це ще не повний перелік проблемних аспектів, які, у свою чергу, породжують кризовий стан вітчизняних малих та середніх підприємств. Такі підприємства є найбільш вразливими не тільки в плані свого існування на ринку в умовах війни, але й зміни звичного режиму роботи, якому притаманні свої специфічні риси. Такі кардинальні зміни вимагають впровадження системи антикризового менеджменту, яка дозволить таким підприємствам не тільки вижити, адаптуючись до нових викликів, але й в подальшому успішно функціонувати та розвиватись, звівши до мінімуму усі наявні ризики [2].

Дана антикризова система менеджменту повинна ґрунтуватися на нових гнучких принципах та підходах, різного роду превентивних антикризових заходах, які будуть враховувати саме специфіку малого та середнього бізнесу, а також сприятимуть:

1. Запровадженню одноразової державної допомоги.
2. Створенню сприятливих умов для залучення додаткових коштів інвесторів та меценатів.
3. Скасуванню чи зниженню орендної плати.
4. Спрощенню системи оподаткування.
5. Учасі в різного роду проєктах та грантових програмах.
6. Відшкодуванню активів, пошкоджених в наслідок активних воєнних дій.

Попри те, що підприємства малого та середнього бізнесу продовжують залишатися важливим чинником економічної стійкості держави, їх діяльність в значній мірі буде залежати від вміння керівництва даними підприємствами своєчасно реагувати на виклики зовнішнього середовища, приймаючи не на папері, а на практиці відповідну антикризову стратегію та реалізуючи певні антикризові тактичні заходи.

Література:

1. Лункіна Т., Зубрик А. Антикризовий менеджмент підприємств в Україні в умовах воєнного стану. Інституційний репозитарій Миколаївського НАУ. 2022. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/11999/1/36-38.pdf>
2. Копчак Ю. С., Слюсаренко К. В., Чумаков К. І. Сучасні виклики до менеджменту підприємств та організацій в Україні: врахування зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці. *Економіка та суспільство*. Вип. 48. 2023. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-48-79>

*Захорольська Алла Сергіївна,
Відокремлений структурний
підрозділ «Фаховий коледж
харчових технологій та
підприємництва Дніпровського
державного технічного
університету»*

АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4858/>

Етап функціонування економіки характеризується зростанням інформаційного навантаження на управлінський персонал. Це визначає актуальність проблеми комплексної автоматизації управлінської діяльності та бухгалтерського обліку на основі сучасних інформаційних технологій. Нині проблеми автоматизації обліку основних засобів, їх зносу та амортизації вирішуються не зовсім задовільно. Безперечно, для невеликих підприємств із невеликою кількістю основних засобів ця проблема не є настільки актуальною. На таких підприємствах облік наявних фондів і щомісячний розрахунок амортизації ведеться на базі загальної бухгалтерської програми, з використанням аналітики за балансовими рахунками.

За умов комп'ютерної технології передбачається вирішення таких завдань з обліку основних засобів [1]: - формування і ведення картотеки основних засобів; - оприбуткування основних засобів; - введення в експлуатацію основних засобів; - нарахування зносу (амортизації) основних засобів; - вибуття основних засобів через реалізацію, ліквідацію і списання; - формування реєстрів аналітичного і синтетичного обліку основних засобів.

Зокрема, автоматизація обліку основних засобів дає змогу зменшити кількість і рутинність таких видів робіт, як підрахунок ефективності використання цих засобів, дотримання строків поновлення і ремонтів засобів виробництва. У комп'ютерній системі для формування і відображення операцій руху основних засобів передбачено відповідні шаблони електронних документів, а обліково-обчислювальні роботи виконуються автоматично на обчислювальних машинах з використанням програмного забезпечення.

Щоб полегшити ведення бухгалтерського обліку, в тому числі й обліку основних засобів, можливо за допомогою застосування комп'ютерних програм («1С:Підприємство», «Галактика» та інших) [2]. Автоматизоване рішення завдань з обліку необоротних активів на АРМБ базується на створенні й веденні інформаційної бази про наявність основних засобів, яка сформована на підставі інвентарної картотеки. Призначення АРМБ з обліку необоротних активів полягає у виконанні таких системних обліково-контрольних операцій: - автоматизації документування первинної інформації; оперативного управління, контролю за наявністю і рухом основних засобів, нематеріальних активів, інших необоротних матеріальних активів та інших необоротних активів; - нарахування амортизації та видачі необхідної інформації на принтер або на екран дисплея на запит користувача.

На підставі первинних даних і нормативно-довідкової інформації, введених в інформаційну систему, здійснюється відображення інформації про наявність і рух по підрозділах, матеріально-відповідальних особах, по напрямках, видах діяльності і підприємству в цілому.

З цією метою формується:

- Оборотна відомість по рахунках основних засобів, НМА, ІНМА,
- Оборотна відомість руху основних засобів, НМА, ІНМА,
- Залишки основних засобів, НМА, ІНМА,
- Відомість амортизаційних нарахувань,
- Картка основних засобів, НМА, ІНМА,
- Обчислення амортизаційних нарахувань,
- Вибуття основних засобів, НМА, ІНМА,
- Інвентаризаційна відомість основних засобів, НМА, ІНМА.

Для проведення аудиту ці відомості можна одержати в запитному режимі за вищезазначеними угрупованнями. 152 Для здійснення нарахування і розподілу амортизаційних відрахувань по рахунках бухгалтерського обліку формують: - Відомість амортизаційних нарахувань та Обчислення амортизаційних нарахувань. На підставі - Відомості амортизаційних нарахувань бухгалтер здійснює за необхідний період аналіз і контроль правильності формування сум нарахованої амортизації. За допомогою відомості - Обчислення амортизаційних відрахувань бухгалтер здійснює контроль за сумами нарахованого зносу та перерахуванню податку до бюджету [3].

Таким чином, ефективність роботи бухгалтера на підприємстві суттєво підвищується завдяки засобам інформатизації та автоматизації документообігу, які дозволяють оперативно накопичувати відповідні бази даних про наслідки господарської діяльності та використовувати їх для формування, редагування і друку вихідних документів: квартальних, піврічних і річних звітів, а також надавати інформаційні послуги відповідним організаціям, ланкам управління щодо ефективності роботи.

На сьогодні найбільш використовуваною програмою для автоматизації обліку основних засобів на підприємстві залишається «1С: Підприємство». Застосовуючи останні версії цієї програми підприємство отримує всі необхідні інструменти та механізми, що дозволяють швидко, легко та ефективно здійснювати облік основних засобів. У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій підприємствам варто постійно вдосконалювати автоматизацію облікових процедур, адже від цього залежить не лише внутрішній аспект розвитку підприємства (підвищення оперативності ведення бухгалтерського обліку), але й зовнішній – конкурентоспроможність, лідерство на ринку та вихід на міжнародний ринок.

Література:

1. Герасименко С. С., Єпіфанов А. О. Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. 162 с.
2. Матюха М. М. Проблеми автоматизації обліку основних засобів. Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. 2011. № 13. С. 23-30.
3. Шипунова О. В. Основні аспекти організації обліку необоротних активів у середовищі комп'ютерних інформаційних систем. Збірник наукових праць. 2010. № 28. С. 187-195.

*Курненко Олексій Іванович,
аспірант кафедри фінансів,
Національний університет
«Львівська політехніка»
ORCID: 0009-0007-5756-0382*

*Науковий керівник:
Побурко Олексій Ярославович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів,
Національний університет
«Львівська політехніка»*

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ БЕЗПЕКИ ТА ЦІЛІСНОСТІ ДАНИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4866/>

Важливість посилення безпеки даних у фінансових установах, урядових та комерційних організаціях, зокрема в банківських системах, постає однією з головних проблем через зростання числа кібератак, шахрайства та вимог щодо дотримання регулятивних стандартів. Впровадження технології блокчейн може запропонувати нові методи для зміцнення безпеки даних завдяки децентралізації та незмінності.

Глобальні витрати на блокчейн-рішення прискорюються. Уряди та компанії поступово збільшують свої витрати на блокчейн-рішення з 2017 року. Так, у 2017р. витрати на технології блокчейн у світовій економіці склали 0.95 млрд. USD, у 2018р. – 1.5 млрд. USD, у 2019р. – 2.7 млрд. USD, у 2020р. – 4.5 млрд. USD, у 2021р. – 6.6 млрд. USD, у 2022р. – 11.65 млрд. USD. Прогнозований рівень витрат у 2024 році складе 19 млрд. USD [1].

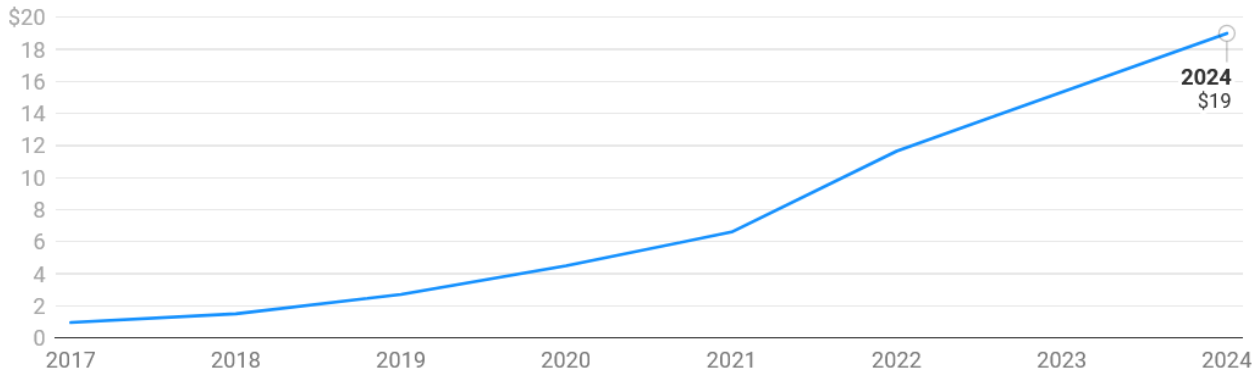

Рисунок 1. Глобальні витрати на блокчейн-рішення, млрд. USD. Джерело [1]

Згідно з дослідженням Blockdata, значна частина провідних світових компаній активно використовує технологію блокчейн. 81% із 100 найбільших публічних компаній за ринковою капіталізацією впровадили блокчейн технологію у своїх діяльностях. Це включає гігантів таких як Microsoft, Amazon, J.P. Morgan, Walmart, Alibaba, PayPal, Samsung та Bank of China, які мають повністю функціонуючі продукти на блокчейні. Інші великі компанії, такі як Alphabet, Pfizer та Bank of America, активно розробляють рішення на базі блокчейну. Компанії як Tesla, Nestle, Nike, і Pepsico запустили пілотні проекти на блокчейні, тоді як 16 компаній все ще перебувають у фазі дослідження [2].

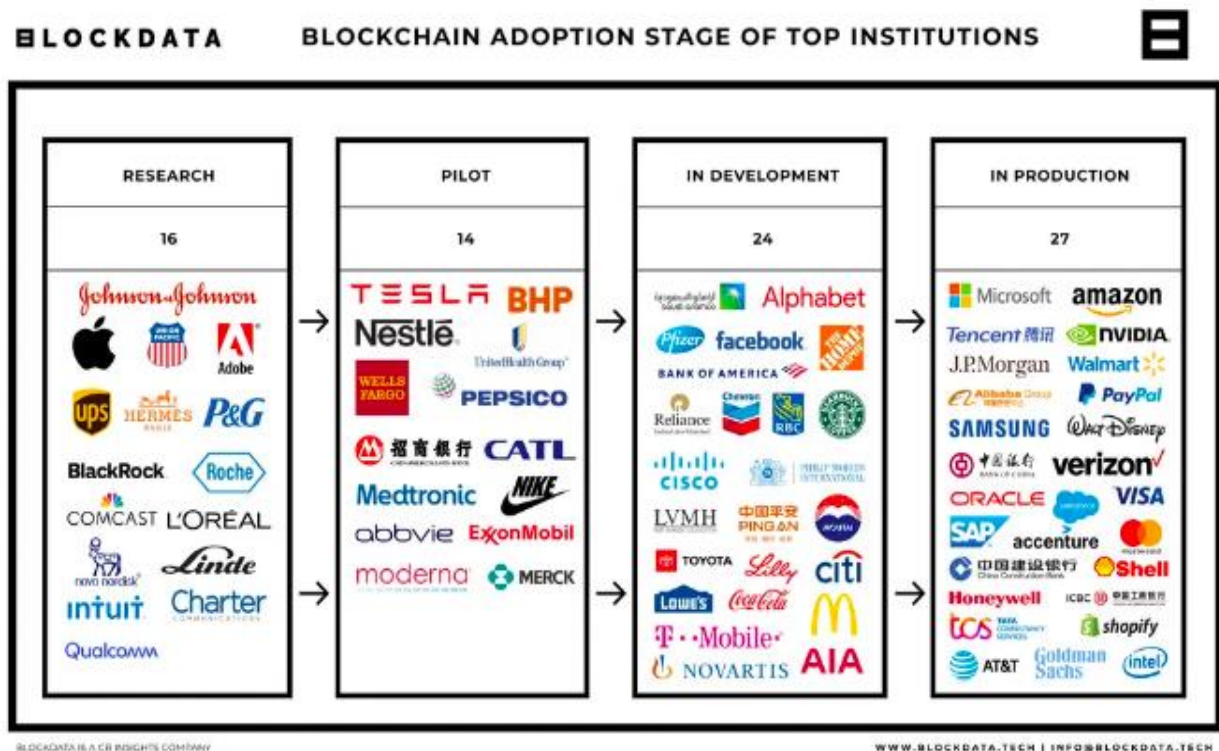

Рисунок 2. Фази впровадження блокчейну світовими лідерами бізнесу. Джерело [2]

За результатами дослідження Deloitte 2021 року, значна частина керівників компаній з усього світу сприймає технологію блокчейн як надзвичайно важливу для своїх галузей, зокрема

1. Важливість блокчейну: Майже 80% виконавчих директорів вважають блокчейн дуже важливим для їхніх індустрій. Зокрема, 78% респондентів вважають, що блокчейн буде мати значне значення для їхніх галузей у найближчі кілька років.

2. Прийняття блокчейну: 81% опитаних керівників переконані, що блокчейн вже досяг основного рівня прийняття та є широко масштабованим. Більше того, 78% погоджуються, що існує переконливий бізнес-випадок для використання блокчейну.

3. Втрата конкурентних переваг: 73% опитаних вважають, що їхні компанії втратять конкурентну перевагу, якщо не адаптують блокчейн. Це вказує на загальну думку серед керівників про критичну необхідність адаптації до нових технологій.

4. Кібербезпека як перешкода: 71% керівників визнають, що кібербезпека є основною перешкодою для прийняття цифрових активів. Це зростання на 5% порівняно з 2020 роком, коли 66% керівників висловили таку ж думку.

Ці дані підкреслюють загальне сприйняття блокчейну як важливої технології, впровадження якої забезпечує стратегічні переваги організаціям в різних галузях, однак також вказують на існуючі виклики, зокрема у сфері кібербезпеки [3]. До проблем безпеки даних у традиційних банківських системах можна віднести:

1. Кіберзагрози. Збільшення кількості кібератак, таких як фішинг, шкідливе програмне забезпечення, атаки на веб-додатки.

2. Витоки даних. Випадкові та навмисні витоки даних, часто через людські помилки, системні недоліки або внаслідок кібератак.

3. Підробка ідентичності. Шахрайські дії, вчинені з метою використання привласнених або підроблених документів від імені іншої фізичної або юридичної особи.

4. Відповідність нормам. Дотримання регулятивних стандартів, таких як The General Data Protection Regulation (GDPR), Health Insurance Portability and Accountability Act (HIPAA), Anti-Money Laundering (AML), Know Your Customer (KYC) та ін. вимагає великих витрат та комплексного управління даними.

Використання блокчейн-технологій дозволяє вирішити основні задачі з посилення безпеки даних, зокрема в частині:

незмінності записів – блокчейн забезпечує незмінність записів, що може унеможливити або значно ускладнити несанкціоновані зміни та видалення даних;

прозорості та аудиту – здатність вести прозорий та постійний аудит транзакцій допомагає стандартизувати та уніфікувати процеси з дотримання регулятивних вимог та підвищити довіру клієнтів;

децентралізації – зменшення залежності від централізованих систем може знизити ризик централізованих атак та забезпечити більш розподілений захист даних.

Розвиток технології розподіленого реєстру (DLT), заснованої на структурі даних блокчейн, відкрив нові підходи до управління ідентичністю, які ставлять під сумнів традиційні методи обробки та надання цифрових ідентичностей. Використовуючи блокчейн, ці нові методи прагнуть збільшити децентралізацію, прозорість та контроль користувачів над транзакціями, що включають інформацію про ідентичність. Ця зміна може трансформувати способи проведення верифікації та управління ідентичністю, роблячи ці процеси безпечнішими та орієнтованими на користувача, забезпечуючи при цьому більший контроль користувачів над їхніми особистими даними [4].

Література:

1. Corva F. Blockchain statistics 2023. Blockchain financing, adoption and processing speeds in detail. Plus, an overview of the two largest blockchains, 2023 | Finder.com, *finder.com*. URL: <https://www.finder.com/cryptocurrency/crypto-research/blockchain-statistics> (дата звернення: 10.05.2024)
2. Chapkanovska E. Blockchain Adoption [The LATEST Statistics 2023], 2023 | Spendmenot.com, *spendmenot.com*. URL: <https://spendmenot.com/blog/blockchain-adoption/> (дата звернення: 10.05.2024)
3. Lennert M., Rao A. Deloitte's 2021 Global Blockchain Survey. A new age of digital assets, 2023 | Deloitte Insights, *deloitte.com*. URL: https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/articles/US144337_Blockchain-survey/DI_Blockchain-survey.pdf (дата звернення: 05.05.2024)
4. Fabien A. P. Petitcolas, Dunphy P. A First Look at Identity Management Schemes on the Blockchain, 2018 | IEEE Security and Privacy Magazine, *researchgate.com*. URL: https://www.researchgate.net/publication/322383187_A_First_Look_at_Identity_Management_Schemes_on_the_Blockchain (дата звернення: 08.05.2024)

*Макаров Дмитро Васильович,
магістрант ФММ, Національний
технічний університет України
"Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського",
м. Київ, Україна*

*Гук Ольга Володимирівна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
підприємств, Національний
технічний університет України
"Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського",
м. Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-8129-8392*

ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВИРОБНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4892/>

Україна та український бізнес в останні роки зіткнулися з численними викликами через повномасштабну війну. Вітчизняні підприємства змушені були функціонувати в умовах війни протягом кількох років, що створило цілий комплекс зовнішніх викликів для їхньої діяльності. За перший рік війни [1] прямі збитки держави зросли до 135 млрд. дол. США. Враховуючи розрив економічних і виробничих ланцюгів та інших додаткових витрат, обумовлених війною, економіка країни в цілому зазнала збитків у розмірі 290 млрд. дол. США. Вітчизняні підприємства впродовж 2022 року отримали прямих збитків на суму 11,3 млрд. дол. [2]. Вже з квітня 2022 року на більшості територій країни бізнес поступово почав відновлюватись, а впродовж 2023 року в багатьох сферах відбувалося зростання обсягів діяльності підприємств. Це стосується і сфери виробництва будівельної продукції, особливо виробів з бетону, гіпсу та цементу (рис. 1). Динаміка індексів продукції будівельної промисловості порівняно з відповідним періодом 2022 року показує поступове зростання впродовж усього 2023 року. При цьому, тільки з третього кварталу 2023 року відбулося перевищення обсягів

виробництва будівельної продукції порівняно з показниками першого року повномасштабної війни. Загалом за 2023 рік обсяги виробництва продукції будівельної промисловості зросли на 26,4 % у порівнянні з показниками 2022 року.

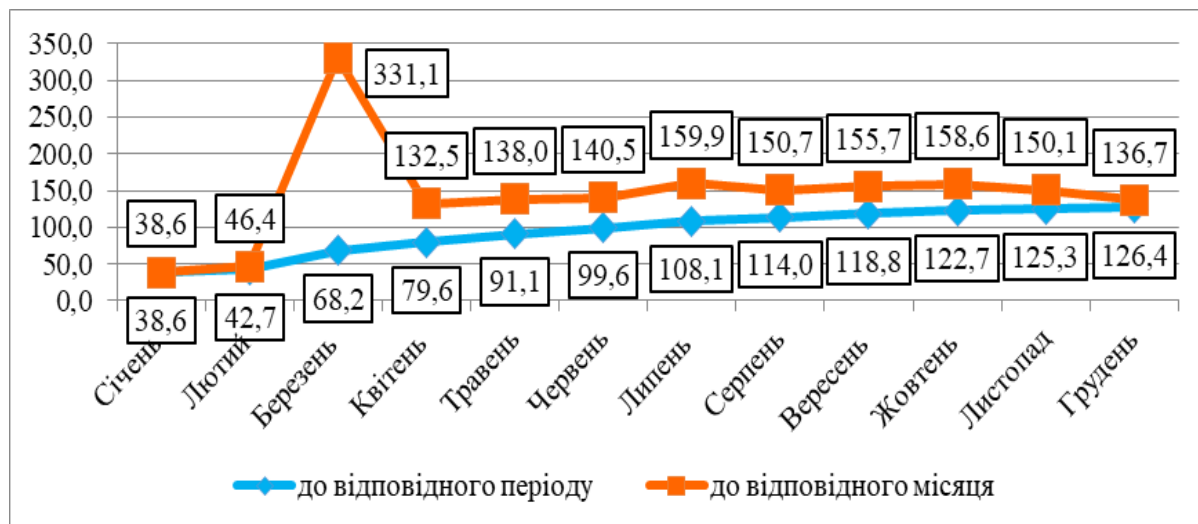

Рисунок 1 – Індекси продукції будівельної промисловості у 2023 році в порівнянні з показниками 2022 року
Джерело: побудовано авторами за даними [3]

Індекси продукції будівельної промисловості у 2023 р. порівняно з відповідними місяцями 2022 р. показують, що обсяги виробництва становили лише 47 % від рівня, що був до початку повномасштабного вторгнення. Однак, порівнюючи період воєнного стану, стає зрозумілим щомісячний високий приріст обсягів виробництва будівельної продукції у 2023 р. У 2023 р. спостерігалось покращення в зовнішньоекономічній діяльності будівельних підприємств (табл. 1).

Таблиця 1 – Основні показники транскордонного товарообігу окремих видів будівельної продукції у 2022-2023 рр. в Україні

Показник	Рік, млн. дол.		Абсолютний приріст, млн. дол	Відносний приріст, %
	2022	2023		
Товарообіг	10,65	12,5	+1,84	+17,3
Експорт	3,46	6,53	+3,07	+88,72
Імпорт	7,19	5,97	-1,23	-17,06
Сальдо	-3,73	0,56	+4,3	+115,08

Джерело: побудовано авторами за даними [4]

Аналіз транскордонної торгівлі з кодом 6810 «Вироби з цементу, бетону або штучного каменю: армовані чи неармовані» виявив, що у 2023 році товарообіг зріс на 17,3%, здебільшого завдяки експорту. Імпорт цих товарів до України зменшився на 1,23 млн. дол. США або на 17,1 %, тоді як експорт збільшився на 3,07 млн. дол. США або на 88,72 %. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі виробами з цементу, бетону або штучного каменю свідчить про те, що вітчизняна продукція не лише задовольняє більшість внутрішніх потреб, але й є конкурентоспроможною на міжнародному ринку. Згідно наведених даних стає зрозумілим, що до початку повномасштабного вторгнення в Україну у 2022 році щомісяця імпортували вироби з цементу, бетону або штучного каменю на понад 1,5 млн. дол. США, тоді як експорт продукції українського виробництва не перевищував 500 тис. дол. США. Тобто, війна в Україні не мала негативного впливу на показники транскордонного товарообороту продукції будівельної промисловості, оскільки з березня 2022 року спостерігалось збільшення обсягів експорту вітчизняної продукції.

Водночас, прогнози на 2024 рік не є оптимістичні через енергетичну кризу, постійне зростання податкового навантаження на бізнес, загальне зниження рівня платоспроможності громадян і підприємств та кадрову кризу, викликану як міграцією, так і мобілізацією до збройних сил. В цьому контексті будівельна промисловість України, попри суттєві перспективи розвитку, може зіштовхнутися з проблемами у виробничій діяльності, що потребує чіткого визначення ймовірних заходів для запобігання негативного впливу наявних і потенційних викликів як у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

Література:

1. Відповідальна поведінка бізнесу в часи війни в Україні дослідження контексту. UNDP: Програма розвитку ООН. 2023. 84 с.
2. Report on damages to infrastructure caused by russia's war against Ukraine one year after the start of the full-scale invasion. 2023. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2023/03/ENG_FINAL_Damages-Report_.pdf
3. Індекс промислової продукції за видами діяльності та основними промисловими групами (ОПГ). Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Митна статистика. Державна Митна служба України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/>

*Рак Андрій Васильович,
аспірант, Харківський
національний університет
імені В.Н. Каразіна*

*Науковий керівник:
Давидов Денис Станіславович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління
та адміністрування,
Навчально-науковий інститут
«Каразінська школа бізнесу»*

СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ІТ КОМПАНІЯМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4891/>

У нинішніх умовах глобальної економічної нестабільності ІТ компанії стикаються з безліччю викликів, які потребують застосування ефективних стратегічних підходів до управління. Нестабільність економічного середовища спричинена низкою факторів, зокрема економічними кризами, політичними конфліктами, стрімкими технологічними змінами та соціальними трансформаціями. Ці фактори можуть суттєво впливати на діяльність ІТ компаній, створюючи ризики для їхньої стабільності та розвитку. Особливо важливим є питання адаптації ІТ компаній до умов нестабільності в Україні, де додатковим викликом є війна та її наслідки [1, с. 3].

Економічна нестабільність є складним і багатогранним явищем, яке охоплює широкий спектр економічних, політичних, соціальних та технологічних змін. У таких умовах ІТ компанії змушені адаптувати свої стратегічні підходи до управління, щоб забезпечити своє виживання та розвиток [3, с. 22]. Економічна нестабільність характеризується значними коливаннями в економічних показниках, таких як валовий внутрішній продукт (ВВП), рівень інфляції, курс валют, безробіття та інші. Ці коливання можуть бути спричинені різними факторами, включаючи глобальні економічні кризи, зміни в державній політиці, природні катастрофи, соціальні заворушення та війни [4, с. 7].

Ефективним способом реакції економічну турбулентність це якісне стратегічне управління, яке є процесом розробки та реалізації стратегій, спрямованих на досягнення довгострокових цілей організації. Воно

включає аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища компанії, визначення стратегічних напрямків розвитку, формулювання стратегічних цілей та планів, а також контроль за їх виконанням [6, с. 42].

В умовах економічної нестабільності ІТ компанії повинні бути здатні швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, адаптувати свої стратегії та впроваджувати інноваційні рішення. Це вимагає від менеджерів ІТ компаній високої гнучкості та здатності до антикризового управління. Гнучкість у прийнятті рішень дозволяє швидко змінювати напрямки діяльності та впроваджувати нові стратегії. Інноваційність забезпечується постійним розвитком та впровадженням нових технологій і рішень для забезпечення конкурентоспроможності. Антикризове управління включає розробку та реалізацію планів дій на випадок кризових ситуацій [2, с. 17].

Таким чином, стратегічне управління в умовах економічної нестабільності вимагає від ІТ компаній високої адаптивності та здатності до інновацій, що дозволяє їм не лише виживати, але й процвітати в умовах постійних змін [1, с. 8]. Це підтверджують дослідження, які показують, що компанії, які впроваджують інноваційні та гнучкі стратегії, мають більше шансів на успіх в умовах нестабільності [3, с. 45].

Одним із важливих підходів стратегічного менеджменту є гнучке управління. Гнучкість дозволяє компаніям оперативно реагувати на зміни в зовнішньому середовищі та адаптуватися до нових умов. Наприклад, використання методологій Agile в управлінні проектами допомагає швидко реагувати на змінювані вимоги ринку та впроваджувати зміни на всіх етапах розробки продукту [1, с. 45].

Інноваційні стратегії також є ключовими для підтримки конкурентоспроможності ІТ компаній. Наприклад, інвестиції в розвиток штучного інтелекту, блокчейн-технологій або кібербезпеки можуть допомогти компаніям створювати інноваційні продукти та послуги [2, с. 60]. Як показують дослідження, компанії, що активно впроваджують інновації, мають більше шансів на успіх навіть в умовах економічної нестабільності [3, с. 73].

Антикризове управління є ще одним важливим стратегічним підходом. Воно включає розробку та реалізацію планів дій на випадок кризових ситуацій, що допомагає компаніям оперативно реагувати на непередбачувані події та мінімізувати їхній негативний вплив. Наприклад, створення резервного фонду та оптимізація витрат можуть допомогти компанії вистояти під час економічних криз [4, с. 22].

Адаптивні стратегії передбачають постійний моніторинг зовнішнього середовища та швидке впровадження необхідних змін.

Це може включати диверсифікацію ринків збуту, зміну бізнес-моделей або впровадження нових технологій. Наприклад, компанії, які змогли своєчасно адаптуватися до зростання попиту на дистанційну роботу під час пандемії COVID-19, не лише втримали свої позиції, але й збільшили свою частку на ринку [5, с. 38].

Варто звернути увагу на успішні приклади адаптації українських ІТ компаній до умов нестабільності. Наприклад, деякі українські ІТ компанії швидко переорієнтували свою діяльність на західні ринки, зосередившись на експорті послуг, що дозволило їм зберегти доходи та забезпечити стабільність [6, с. 44].

Український ІТ сектор протягом останніх років демонструє вражаючі результати (таблиця 1, Джерело: Асоціація "IT Ukraine", Держстат України), незважаючи на складні умови, спричинені глобальною економічною нестабільністю та військовими конфліктами.

Рік	Загальний обсяг експорту ІТ послуг (млрд доларів США)	Кількість ІТ компаній	Кількість ІТ спеціалістів	Зростання обсягу експорту (%)
2019	4.5	1000	172,000	20%
2020	5.0	1100	190,000	11%
2021	6.8	1200	220,000	36%
2022	7.1	1300	240,000	4%
2023	7.5 (очікується)	1400	260,000	5%

Таблиця 1 – зростання обсягів експорту ІТ послуг в Україні

Розглянемо кілька прикладів, які ілюструють успішні стратегії адаптації українських ІТ компаній до нестабільного середовища.

Одним із яскравих прикладів є компанія SoftServe. Ця компанія змогла значно розширити свою присутність на міжнародних ринках, незважаючи на складні економічні умови в Україні. SoftServe активно інвестувала в розвиток нових технологій, таких як штучний інтелект та машинне навчання, що дозволило створювати інноваційні рішення для клієнтів з усього світу. Крім того, компанія впровадила гнучкі методології управління проектами, що дозволило їй швидко адаптуватися до змін у вимогах клієнтів та ринку [1, с. 28].

Ще одним прикладом є компанія Intellias, яка під час пандемії COVID-19 успішно перейшла на дистанційну роботу, забезпечивши безперервність бізнес-процесів. Вони впровадили сучасні інструменти для віддаленого управління командами та підтримки співробітників,

що дозволило зберегти високу продуктивність та якість обслуговування клієнтів. Крім того, Intellias активно працювала над диверсифікацією своїх послуг, зосередившись на нових напрямках, таких як кібербезпека та блокчейн-технології [2, с. 37].

Компанія N-iX також демонструє приклад успішної адаптації до економічних викликів. Вони зосредили свої зусилля на розвитку партнерських відносин з провідними міжнародними корпораціями, що дозволило їм розширити клієнтську базу та забезпечити стабільний дохід навіть у періоди економічної нестабільності. Крім того, N-iX інвестувала в професійний розвиток своїх співробітників, підвищуючи їхню кваліфікацію та конкурентоспроможність на ринку праці [3, с. 44].

Важливим аспектом успішної адаптації українських ІТ компаній є здатність швидко реагувати на зовнішні виклики. Наприклад, компанія EPAM Systems, зіткнувшись з обмеженнями на міжнародних ринках, змогла швидко переорієнтувати свої ресурси на розвиток нових продуктів та послуг. Вони активно інвестували в дослідження та розробки, що дозволило їм вивести на ринок інноваційні рішення у сфері фінансових технологій та охорони здоров'я [4, с. 50].

Загалом, успішні приклади українських ІТ компаній свідчать про те, що стратегічна гнучкість, інноваційність та здатність швидко адаптуватися є ключовими факторами їхнього успіху в умовах глобальної економічної нестабільності. Важливо також зазначити, що більшість цих компаній активно співпрацюють з міжнародними партнерами та використовують передові технології для підвищення конкурентоспроможності на глобальному ринку [5, с. 56].

Отже, українські ІТ компанії демонструють високу здатність до адаптації та інновацій, що дозволяє їм не лише виживати, але й процвітати в умовах постійних змін. Їхній досвід може бути корисним для інших підприємств, які стикаються з подібними викликами в умовах глобальної економічної нестабільності [6, с. 63].

На основі проведеного дослідження визначено кілька ключових аспектів, які сприяють ефективному управлінню ІТ компаніями в умовах глобальної економічної нестабільності. Перш за все, гнучкість управлінських підходів виявилася вирішальним фактором успіху. ІТ компанії, які здатні оперативно адаптувати свої стратегії до змін у зовнішньому середовищі, мають більше шансів на стабільний розвиток. Використання гнучких методологій управління проектами, таких як Agile, дозволяє компаніям швидко реагувати на нові вимоги ринку та вносити необхідні корективи на всіх етапах розробки продуктів.

Інноваційність в управлінні також є критично важливою для забезпечення конкурентоспроможності ІТ компаній. Постійні інвестиції

у дослідження та розробки, а також впровадження передових технологій сприяють створенню інноваційних продуктів і послуг, що відповідають сучасним вимогам ринку. Інвестиції у сфері штучного інтелекту, блокчейн-технологій та кібербезпеки є перспективними напрямками для подальшого розвитку компаній.

Забезпечення фінансової стійкості є ще одним важливим аспектом успішного управління. ІТ компанії повинні мати достатні фінансові резерви для подолання кризових ситуацій, а також здійснювати оптимізацію витрат і підвищувати ефективність операційної діяльності. Це дозволяє зберігати стабільність навіть у періоди економічної нестабільності.

Підвищення кваліфікації персоналу є необхідною складовою стратегії розвитку ІТ компаній. Інвестиції у навчання і розвиток співробітників підвищують їхню здатність працювати з новими технологіями та адаптуватися до змін. Це сприяє підвищенню продуктивності та загальної конкурентоспроможності компанії на ринку.

Розвиток партнерських відносин є ефективним засобом для розширення можливостей ІТ компаній. Співпраця з іншими компаніями, як на внутрішньому, так і на міжнародному рівні, дозволяє здійснювати обмін знаннями і технологіями, а також отримувати доступ до нових ринків. Укладання партнерських угод з провідними світовими технологічними компаніями надає можливість використовувати новітні технології та розширювати клієнтську базу.

Таким чином, для успішного управління ІТ компаніями в умовах глобальної економічної нестабільності необхідно розробляти гнучкі бізнес-моделі, впроваджувати інноваційні рішення, забезпечувати фінансову стійкість, підвищувати кваліфікацію персоналу та розвивати партнерські відносини. Використання цих підходів сприяє не тільки виживанню компаній, але й їхньому процвітанню в умовах постійних змін. Досвід успішних українських ІТ компаній, таких як SoftServe, Intellias, N-iX та EPAM Systems, є яскравим прикладом ефективного управління в умовах глобальної економічної нестабільності.

Список літератури:

1. Brown, A., & Wilson, J. (2020). *Strategic Management in Uncertain Times*. New York: McGraw-Hill.
2. Smith, R., & Taylor, L. (2020). *Adapting to Economic Instability: Lessons from the IT Sector*. London: Routledge.
3. Johnson, G., Scholes, K., & Whittington, R. (2021). *Exploring Corporate Strategy*. Pearson Education.

4. Grant, R. M. (2021). Contemporary Strategy Analysis. Wiley. Ansoff, H. I. (2020). Strategic Management. Palgrave Macmillan. Porter, M. E. (2022). Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors. Free Press.
5. Barney, J. B., & Hesterly, W. S. (2021). Strategic Management and Competitive Advantage: Concepts. Pearson.
6. Christensen, C. M. (2023). The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. Harvard Business Review Press.

*Федоренко Карина Володимирівна,
студентка, Національний
технічний університет України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

*Науковий керівник:
Петренко Катерина Валеріївна,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної
економіки, Національний
технічний університет України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4876/>

Зростання значення продовольчої безпеки в умовах глобалізації обумовлює актуальність дослідження світового ринку продовольчих товарів. Такі чинники, як глобалізація економіки, стрімкі зміни у структурі споживання та виробництва товарів і загострення конкуренції між виробниками підкреслюють необхідність вивчення даної теми. Аграрний потенціал України відіграє важливу роль на світовому ринку продовольчих товарів. Однак наразі Україна має численні виклики, зокрема військова агресія РФ, що загострює питання виробництва та збуту агропромислової продукції.

Світовий ринок продовольчих товарів є ключовою складовою глобальної економіки, яка забезпечує постачання продовольства по всьому світу. Він функціонує на основі попиту та пропозиції продовольчих товарів, включаючи зернові культури, м'ясо, молочні продукти, овочі та фрукти. Глобалізація значно впливає на цей ринок, сприяючи його інтеграції та розвитку.

Сутність світового ринку продовольчих товарів полягає в забезпеченні взаємозв'язку між країнами-експортерами та країнами-імпортерами продовольства. Це дозволяє ефективно розподіляти ресурси, знижувати ризики продовольчої кризи та сприяти стабільному економічному розвитку країн.

Виходячи з даних FAO, найбільше виробництва рослинних культур припадає на Україну та Росію (рис.1) [1].

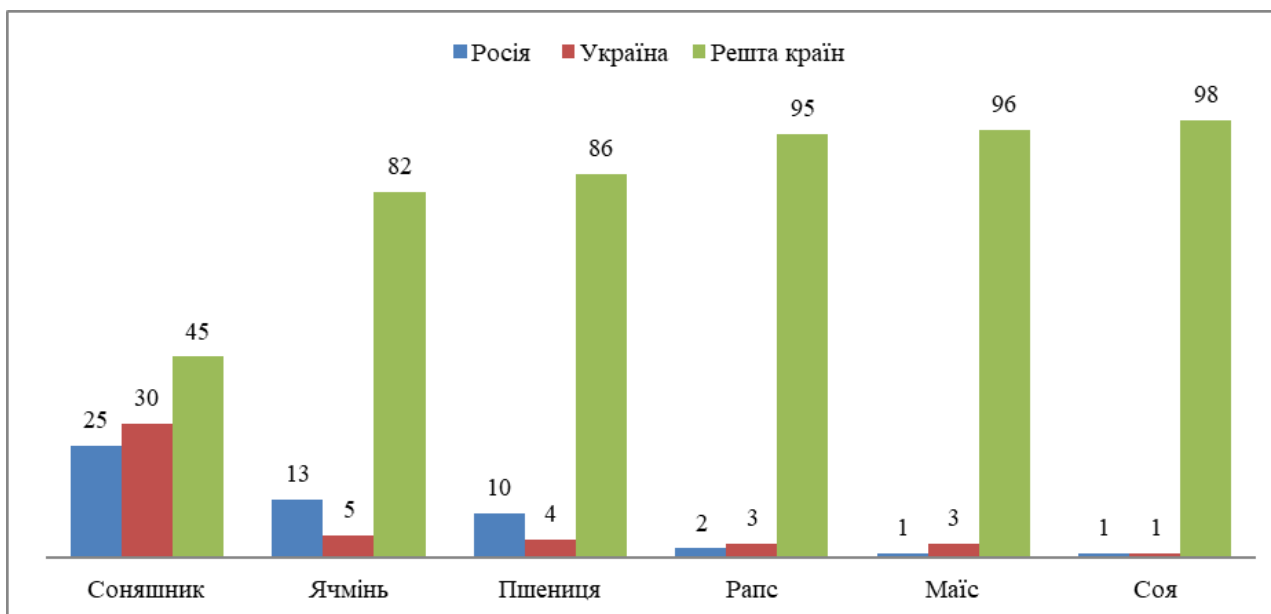

Рисунок 1 – Світове виробництво окремих сільгоспкультур та роль в них України та Росії, станом на 2021 рік, % [1].

Як бачимо з рисунку, то найбільшу частку Україна займає у виробництві соняшнику – 30% світового виробництва. Ячменю – 5% світового виробництва, пшениці – 4% світового виробництва.

Далі варто провести аналіз порівняння прибутку українських компаній з виробництва агропродукції за період 2021 та 2022 рр. (рис. 2).

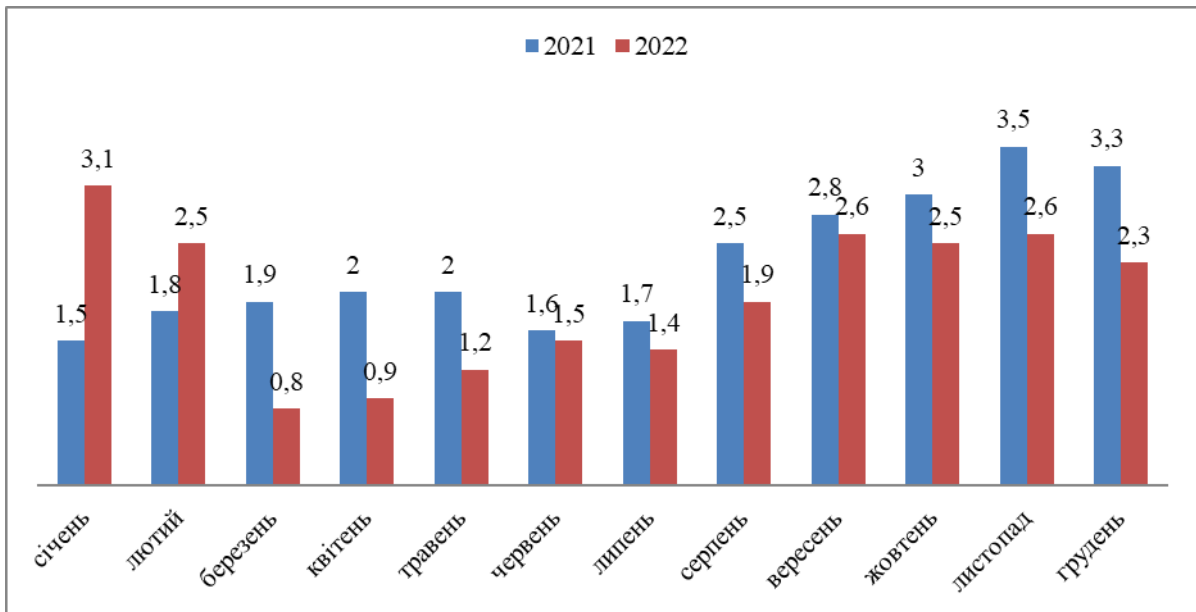

Рисунок 2 – Прибуток українських компаній з виробництва агропродукції за період 2021-2022 рр., млрд. дол. США [2].

Як ми бачимо, то на початку 2022 року у порівнянні з 2021 роком виручка агрокомпаній України збільшилась. Далі, після початку війни, прибуток різко впав більш ніж у 2 рази, й до кінця 2022 року не сягнув результатів 2021 року.

Війна в Україні суттєво вплинула на всі аспекти економіки країни, включаючи аграрний сектор і експорт продовольчих товарів. У таблиці 1 зазначено основні проблеми, з якими стикається український експорт наразі.

Таблиця 1
Проблеми українського експорту в умовах війни [3-4]

Проблема	Тлумачення проблеми
Руйнування транспортної інфраструктури	Через бойові дії та бомбардування пошкоджені або зруйновані порти, дороги, мости, залізничні колії. Це значно ускладнює та здорожує логістику експорту.
Блокування Чорного моря	Росія окупувала частину українського узбережжя Чорного моря та блокує українські порти. Це робить неможливим експорт значної частини української продукції, зокрема зерна, металів та хімічних речовин.
Зниження обсягів виробництва	Через війну багато українських підприємств були змушені зупинити або скоротити виробництво. Це призвело до зменшення обсягів експортної продукції.
Зменшення кількості фахівців	Велика кількість людей були змушені покинути Україну через наслідки російського вторгнення, тому у певних галузях наразі спостерігається брак фахівців.

Війна в Україні суттєво вплинула на експортний потенціал країни, створивши численні виклики для аграрного сектору. Логістичні проблеми, втрата ринків, ризики для інвесторів та валютні коливання негативно впливають на експорт. Водночас, Україна має значний потенціал для зростання експорту продовольчих товарів, завдяки своїм природним ресурсам, технологічним можливостям та міжнародній підтримці. Підвищення якості продукції, інновації, державна підтримка та диверсифікація ринків збуту є ключовими напрямками для подолання викликів.

Література:

1. FAO stat. URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data>
2. Національний банк України. Статистика зовнішнього сектору України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>
3. Війна за пшеницю: навіщо Кремль провокує світовий голод і як Україна зніматиме морську блокаду. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/vojna-v-ukraine/vijna-za-pshenitsyu-navischo-kreml-provokue-svitovij-golod-i-yak-ukraina-znimatime-morsku-blokadu.htm>
4. Як Україна управляє воєнною економікою. URL: <https://www.imf.org/uk/News/Articles/2022/12/20/cf-how-ukraine-is-managing-a-war-economy>

*Федуняк Ігор Осипович,
кандидат економічних наук,
доцент, доцент кафедри економіки
і менеджменту, Відокремлений
підрозділ Національного
університету біоресурсів і
природокористування України
«Бережанський агротехнічний
інститут», м. Бережани,
Тернопільська обл.*

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОСЛИННИЦТВІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4888/>

Рослинництво України характеризується структурною незбалансованістю, сучасні господарства на шляху розвитку й ефективного функціонування потребують фінансової, економічної і технологічної збалансованості з переробними підприємствами та обслуговуючими організаціями, що здійснюють матеріально-технічне забезпечення.

Ринок продукції рослинництва є майже основним складником економіки будь-якої країни, що визначає продовольчу безпеку громади, а також опосередковує фінансово-економічне становище аграрних товаровиробників [1, с. 117].

В сучасних умовах господарювання необхідна комплексна оцінка ефективності інноваційної діяльності, яка передбачає проведення аналізу науково-інформаційного та технічного рівня підприємства, а також економічної ефективності інновацій.

Спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва сприяють впровадженню інтенсивних технологій вирощування культур, здійсненню заходів щодо захисту ґрунтів, різних видів меліорації, прогресивних систем ведення землеробства і тваринництва.

Здійснення інноваційного процесу в рослинництві має свої особливості:

- різноманітність сільськогосподарських культур, а відповідно і значні відмінності в технологіях виробництва;
- значний вплив погодно-кліматичних чинників та фізико-хімічних властивостей ґрунту на результати виробництва;
- сезонність виробництва;
- тривалі терміни розробки та апробації інновацій;
- вплив людини на землю як предмет праці зумовлює його якісні параметри як засобу праці;
- необхідність дотримання черговості та термінів проведення технологічних операцій при виробництві культур;
- одержання товарної та нетоварної частини врожаю.

На сьогодні перспективними напрямками інноваційного розвитку рослинництва є біологізація землеробства, використання сучасних комбінованих агрегатів, геоінформаційних систем, що забезпечують підвищення врожайності та якості культур і дозволяють мінімізувати витрати.

Прикладом успішних інновацій у рослинництві є використання стимуляторів росту. Вони дозволяють значно зменшити норми внесення пестицидів, оскільки, посилюючи імунітет рослин, вони розкривають їх потенціал, сприяють реалізації закладених в організмі можливостей, у т.ч. необхідних імунних реакцій і життєвої енергії в цілому [22, с. 24-26].

Впровадження інноваційних процесів має враховувати особливості тієї галузі, де вони реалізовуватимуться. Запропонована класифікація інновацій за змістом діяльності у галузі рослинництва забезпечує комплексний підхід до підвищення ефективності виробництва

сільськогосподарських культур. Обґрунтування вибору джерел фінансування інновацій має враховувати термін окупності, норму дохідності нововведень та вартість залучення фінансових ресурсів.

Література:

1. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. Київ, 2002. 624 с.
2. Інноваційна діяльність. За ред. Гладича Б. П. Тернопіль, 2012.

*Чепіль Володимир Андрійович,
аспірант, Національний
університет «Львівська
політехніка»*

*Ільницький-Рибчич
Олег Онуфрійович,
аспірант, Національний
університет «Львівська
політехніка»*

*Науковий керівник:
Олексів Ігор Богданович,
доктор економічних наук,
професор, Національний
університет «Львівська
політехніка»*

СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4882/>

В сучасних умовах глобалізації та швидкого розвитку інформаційних технологій питання соціально-відповідального управління персоналом стає все більш актуальним. Діджиталізація відкриває нові можливості для ефективного управління людськими ресурсами, дозволяючи підвищити продуктивність праці, покращити мотивацію та задоволення працівників, а також створити умови для їх професійного розвитку [1].

Вплив діджиталізації на управління персоналом

Діджиталізація впливає на всі аспекти управління персоналом, починаючи від підбору кадрів і закінчуючи моніторингом ефективності роботи [3]. Сучасні цифрові технології дозволяють автоматизувати

рутинні процеси, знижуючи навантаження на кадрові служби та підвищуючи точність виконання завдань.

Окрім цього, діджиталізація сприяє створенню прозорих систем оцінки працівників. Використання цифрових платформ для збирання даних про виконання робочих обов'язків дозволяє об'єктивно оцінювати результати діяльності кожного працівника, що сприяє підвищенню мотивації та залученості персоналу [2].

Соціальна відповідальність в умовах діджиталізації

Соціально-відповідальне управління персоналом передбачає створення умов, які сприяють добробуту працівників, їхньому професійному розвитку та задоволенню від роботи [1]. В умовах діджиталізації ці цілі можуть бути досягнуті шляхом впровадження інноваційних технологій та практик.

Наприклад, використання цифрових платформ для навчання та розвитку працівників дозволяє забезпечити безперервний професійний розвиток, що є важливим чинником для підвищення їхньої компетентності та конкурентоспроможності [2]. Такі платформи надають можливість доступу до різноманітних навчальних матеріалів, вебінарів та курсів, що дозволяє працівникам постійно вдосконалювати свої знання та навички.

Виклики та перспективи

Незважаючи на значні переваги діджиталізації, процес впровадження цифрових технологій в управління персоналом стикається з низкою викликів. Одним з основних є необхідність забезпечення кібербезпеки та захисту даних працівників. У зв'язку з цим, підприємствам необхідно розробляти та впроваджувати ефективні політики захисту інформації [1].

Ще одним викликом є необхідність адаптації працівників до нових умов роботи. Для цього необхідно проводити відповідне навчання та надавати підтримку, щоб працівники могли ефективно використовувати нові технології [3].

Висновок

Соціально-відповідальне управління персоналом на засадах діджиталізації є важливим кроком до сталого розвитку підприємства. Використання цифрових технологій дозволяє створити умови для професійного розвитку працівників, підвищити їхню мотивацію та задоволення від роботи, а також сприяє екологічній відповідальності підприємства. Проте, для успішного впровадження діджиталізації необхідно враховувати виклики та розробляти ефективні стратегії їх подолання [3].

Література:

1. Aloui, C., & Jebli, K. (2022). Does corporate social responsibility solve the chicken-and-egg problem for a two-sided platform? *Managerial and Decision Economics*, 43(7), 3235-3256. <https://doi.org/10.1002/mde.3593>
2. Aguinis, H., & Glavas, A. (2012). What We Know and Don't Know About Corporate Social Responsibility: A Review and Research Agenda. *Journal of Management*, 38(4), 932-968. <https://doi.org/10.1177/0149206311436079>
3. Ali, W., Frynas, J. G., & Mahmood, Z. (2017). Determinants of Corporate Social Responsibility (CSR) Disclosure in Developed and Developing Countries: A Literature Review: Determinants of CSR Disclosure. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 24 (4), 273-294. <https://doi.org/10.1002/csr.1410>

*Шпак Яна Олександрівна,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти факультету
податкової справи, обліку
та аудиту, Державний
податковий університет*

*Науковий керівник:
Салямон Віталій Петрович,
старший викладач кафедри
менеджменту, Державний
податковий університет*

ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4904/>

Прогнозування фінансового стану має ключове значення, оскільки воно дозволяє аналізувати різноманітні сценарії розвитку, порівнювати їхні очікувані результати та вибирати оптимальний напрямок. Його важливість полягає в здатності:

– виявляти потенційні фінансові проблеми, які можуть виникнути у майбутньому;

- оцінювати фінансову стійкість підприємства під впливом різних чинників;
- ідентифікувати можливі джерела фінансування для майбутньої діяльності, включаючи розширення бізнесу, збереження конкурентоспроможності та уникнення проблем з платоспроможністю;
- визначати найбільш оптимальну структуру капіталу для підприємства.

Прогнозування може бути розглянуте як специфічна форма наукового передбачення, яка включає два основні аспекти: передбачальний, що описує можливі стани або розвиток подій у майбутньому, і передвказівний, який відображає управлінські рішення і стратегії, що базуються на цих передбаченнях. Взагалі, прогнозування є описом можливих або бажаних сценаріїв та розв'язань для майбутніх проблем. Передвказівна частина полягає в конкретному плануванні та управлінських рішеннях, які використовують інформацію про майбутнє для досягнення конкретних цілей [1, с. 102].

Прогнозування можна розглядати як взаємопов'язаний процес з плануванням, але воно має ширший інформаційний характер порівняно з плануванням. Тоді як головна мета планування: полягає у створенні організованої структури для функціонування конкретного явища чи об'єкта, функція прогнозування спрямована на зменшення невизначеності майбутнього. Це означає, що прогнозування можливих меж розвитку подій на основі аналізу певних поведінкових тенденцій в минулому або сьогодні.

Для успішної фінансово-господарської діяльності підприємства в умовах сучасних ринкових відносин необхідно не лише аналізувати поточний фінансовий стан, але й передбачати його майбутні зміни, враховуючи всі можливі фактори як внутрішнього, так і зовнішнього середовища [2, с. 85].

Прогнозування фінансового стану промислового підприємства є основою для подальшого розвитку та розширення його фінансово-господарської діяльності. Шляхом аналізу прогнозних показників, таких як рентабельність, платоспроможність, ліквідність, раціональне розміщення активів. Також можна визначити можливі напрямки стратегічного розвитку підприємства та внести корективи до короткострокових планів шляхом зміни тактичних завдань та цілей. У нестабільних умовах розвитку економічної системи прогнозування

допомагає уникнути збитків та зниження конкурентоспроможності підприємства на ринку.

Можливу майбутню діяльність підприємства можна прогнозувати шляхом розробки прогнозних фінансових документів, таких як проєкції майбутніх звітів про фінансові результати, звітів про грошові потоки та бухгалтерського балансу. Прогнозний звіт про фінансові результати та звіт про грошові потоки виступають як оперативні плани для всього підприємства в цілому, тоді як прогнозний бухгалтерський баланс відображає загальний вплив передбачуваних управлінських рішень на фінансовий стан підприємства [3, с. 207].

Проте в економічних умовах України існує низка факторів, що ускладнюють нормальне застосування прогнозування фінансового стану підприємства. Ці фактори включають:

- нестабільність фіскальної політики держави;
- нестабільність загальноекономічної ситуації в Україні та світі;
- недостатню зрозумілість щодо визначення потреб підприємства у власних та залучених ресурсах;
- неясність щодо стратегічних цілей підприємства;
- низький рівень розвитку інформаційних технологій на підприємствах;
- застарілі методи оперативного планування;
- недостатність досвіду у постановці цілей, плануванні дій та залученні ресурсів у ринкових умовах;
- недоліки існуючої системи управлінського обліку.

Війна призводить до значних змін в економічних умовах, включаючи інфляцію, коливання валютних курсів, зміну вартості сировини та логістичні проблеми. Постійний моніторинг та аналіз цих змін допомагають підприємствам адаптувати свої стратегії до нових умов.

Багато підприємств впроваджують антикризові стратегії, які включають скорочення витрат, оптимізацію виробничих процесів, диверсифікацію продукції та ринків збуту. Це дозволяє зменшити ризики та зберегти фінансову стабільність навіть у важких умовах.

Використання сучасних технологій і цифрових платформ допомагає підприємствам підвищити ефективність управління фінансами, оптимізувати бізнес-процеси та забезпечити кращий контроль над витратами та доходами. Цифровізація також сприяє швидкому

адаптуванню до нових умов ринку та взаємодії з клієнтами та постачальниками.

Прогнозування є ключовим елементом управління та однією з основних передумов ефективного планування. Воно визначає його значущість в системі управління підприємством. Перед прийняттям будь-якого рішення слід провести аналіз поточної ситуації та прогнозувати його можливі наслідки.

Однак важливо пам'ятати, що прогнозування не є панацеєю для передбачення всіх подій, що можуть відбутися у майбутньому з абсолютною точністю, і не гарантує відсутності ризику. Тому кожному підприємству важливо мати стратегічні резерви та плани для виходу з кризових ситуацій навіть при сприятливих прогнозах.

Список літератури:

1. Азарова Л. М. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства: монографія / Л. М. Азарова, О. В. Рузакова. – Вінниця: ВНТУ, 2014. – 172 с.
2. Білик М. Д. Фінансовий аналіз: навч. посібник / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмержицька. – Київ: КНЕУ, 2015. – 592 с.
3. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник. / І. М. Бойчик. – Київ: Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
4. Фінансово-економічні наслідки війни. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/550614_finansovoeconomichni_naslidki.html (дата звернення: 26.05.2024)

*Волковецький Данило Степанович,
аспірант, Київський міжнародний
університет*

ФОРМУВАННЯ ПРОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ: СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСТВА В УКРАЇНІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4877/>

Україна переживає переломний момент у своїй історії, бореться з глибокими політичними, економічними та соціальними перетвореннями на шляху до європейської інтеграції. Центральне місце в цих зусиллях посідає культивування проєвропейських цінностей і поглядів серед її громадян, особливо серед молодого покоління, яке має ключове значення для майбутньої траєкторії розвитку України.

Попри внутрішні виклики та зовнішній тиск, включаючи російську агресію та геополітичну невизначеність, прагнення України до тіснішої інтеграції з Європою залишається непохитним. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році, символізує зобов'язання України узгодити свою політику, інституції та цінності з політикою, інституціями та цінностями Європейського Союзу, закладаючи підґрунтя для поглибленої співпраці, лібералізації торгівлі та міжлюдських обмінів.

У цьому контексті студентське середовище постає критично важливою ареною для формування поглядів, переконань і поведінки щодо європейської інтеграції та демократичного громадянства. Українські студенти, як агенти змін та майбутні лідери, мають потенціал для просування соціальних, політичних та культурних перетворень, сприяючи демократичній консолідації та європеїзації України.

Громадянська освіта

Програми громадянської освіти відіграють життєво важливу роль у поширенні демократичних цінностей, розвитку критичного мислення та просуванні активної громадянської позиції серед студентів. Вивчення досліджень про Європейський Союз (ЄС), освіти з прав людини та демократичного громадянства може дати студентам всебічне розуміння європейських цінностей, таких як демократія, верховенство права, права людини та толерантність. Вивчаючи історичні, культурні та політичні

аспекти європейської інтеграції, студенти отримують уявлення про принципи та інституції, які лежать в основі європейського проекту, виховуючи почуття європейської ідентичності та солідарності [1, 2].

Програми громадянської освіти використовують інтерактивні та практичні методи навчання, щоб залучити студентів до активної громадянської позиції. Моделювання, дебати, рольові ігри та планування виборів дають можливість досліджувати демократичні процеси, брати участь у політичних дискусіях, розвивати критичне мислення та комунікативні навички. Громадські проекти, волонтерство та позакласні заходи дозволяють застосовувати демократичні принципи в реальних умовах, виховуючи почуття громадянської відповідальності та соціальної згуртованості.

Створення безпечного та інклюзивного простору, де студенти можуть висловлювати різні точки зору, обговорювати суперечливі питання та кидати виклик панівним наративам, розвиває культуру демократичного плюралізму та толерантності. Дебати на такі теми, як європейська інтеграція, права людини, екологічна стійкість та соціальна справедливість, заохочують студентів критично розглядати складні питання, зважувати конкуруючі перспективи та формулювати поінформовані думки, що ґрунтуються на фактах та аргументації.

Громадянська освіта також дає студентам можливість стати активними учасниками демократичного суспільства, озброюючи їх знаннями, навичками та ставленням, необхідними для повноцінної участі у громадському житті. Заохочення студентів до участі в студентських радах, волонтерських організаціях, громадських проектах та адвокаційних кампаніях дає їм змогу реалізовувати свої права та обов'язки як громадянам, сприяти позитивним соціальним змінам та впливати на прийняття рішень у сфері державної політики.

Програми молодіжного обміну

Молодіжні програми обміну надають студентам можливість зануритися в різні культури, мови та способи життя. Живучи та навчаючись за кордоном, студенти розвивають глибше розуміння культурного розмаїття, отримують уявлення про глобальні проблеми та кидають виклик стереотипам та упередженням. Знайомство з багатством європейських культур і традицій на власному досвіді виховує взаємоповагу, емпатію та міжкультурну компетентність, закладаючи підґрунтя для міжкультурного діалогу та співпраці.

Навчання або волонтерство за кордоном дає студентам можливість покращити свої мовні навички та розвинути комунікативні здібності.

Молодіжні програми обміну сприяють особистісному зростанню, самопізнанню та підвищенню життєстійкості учасників. Самостійне життя в чужій країні, орієнтування в незнайомому середовищі та подолання культурних і мовних бар'єрів сприяють розвитку впевненості в собі, адаптивності та навичок вирішення проблем. Випробовуючи нові виклики та виходячи із зони комфорту, студенти розширюють свій кругозір, погляди та розвивають почуття активності та автономії.

Участь у програмах молодіжних обмінів розвиває почуття глобального громадянства та європейської ідентичності серед студентів в Україні. Спілкування з однолітками з різних культурних середовищ, обмін досвідом та співпраця над спільними проектами сприяють формуванню почуття приналежності до ширшої європейської спільноти. Пропагуючи європейські цінності, такі як демократія, права людини та солідарність, програми обмінів сприяють формуванню спільного почуття ідентичності та приналежності серед молодих європейців.

Програми молодіжних обмінів також сприяють транскордонній співпраці, налагодженню контактів та взаємодії між студентами, викладачами та молодіжними організаціями. Об'єднуючи студентів з однолітками з різних країн, програми обміну створюють можливості для міжкультурної співпраці, обміну знаннями та спільних ініціатив з питань, що становлять спільний інтерес. Створення мереж однодумців та організацій зміцнює узи дружби та співпраці через національні кордони, прокладаючи шлях до майбутньої співпраці та взаємної підтримки.

Залучення громадянського суспільства та адвокація

Організації громадянського суспільства (ОГС) організують адвокаційні кампанії, заходи з підвищення обізнаності та інформаційно-просвітницьку діяльність для просування проєвропейських цінностей та просування демократичних реформ. Ці ініціативи спрямовані на інформування студентів про переваги європейської інтеграції, підвищення обізнаності про цінності та норми ЄС та мобілізацію підтримки політики, що відповідає європейським стандартам. Завдяки цілеспрямованим адвокаційним зусиллям, таким як лобіювання інтересів політиками, організація публічних форумів та робота зі ЗМІ, організації громадянського суспільства можуть впливати на громадську думку, формувати політичний порядок денний та сприяти створенню сприятливого середовища для європеїзації.

ОГС сприяють розширенню можливостей для участі студентів у демократичних процесах прийняття рішень на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Організуючи молодіжні форуми,

консультаційні сесії та семінари за участю студентів, громадські організації дають можливість студентам висловлювати свою думку, робити внесок у політичні дискусії та впливати на тих, хто приймає рішення з питань, що стосуються європейської інтеграції та демократичного врядування. Розширення прав і можливостей студентів як зацікавлених сторін у процесі вироблення політики сприяє формуванню у них почуття власності, відповідальності та громадянського обов'язку, посилюючи їхню відданість проєвропейським цінностям та активну громадянську позицію.

Нарешті, ОГС співпрацюють з іншими зацікавленими сторонами, включаючи державні установи, міжнародні організації, наукові кола та приватний сектор, щоб створювати коаліції, розвивати партнерства та використовувати колективні ресурси для адвокації та соціальних змін. Створюючи альянси та мережі, ОГС посилюють свої адвокаційні меседжі, розширюють свою аудиторію та мобілізують підтримку для досягнення спільних цілей, пов'язаних з європейською інтеграцією, демократичними реформами та захистом прав людини. Спільні зусилля різних зацікавлених сторін посилюють ефективність та легітимність адвокаційних кампаній, сприяють розвитку культури солідарності, співпраці та спільної відповідальності у просуванні проєвропейських цінностей в Україні.

Залучення громадянського суспільства та адвокація є важливими стовпами демократичного врядування та європейської інтеграції в Україні. Розширюючи можливості студентів як активних учасників громадянського суспільства, сприяючи діалогу та співпраці між різними зацікавленими сторонами, а також відстоюючи політику, що просуває європейські цінності та принципи, ОГС роблять свій внесок у розвиток динамічного, інклюзивного та проєвропейського суспільства, відданого демократичним ідеалам, правам людини та сталому розвитку.

Цифрові медіа та інформаційна грамотність

В епоху діджиталізації студенти в Україні занурені в медіа-ландшафт, що швидко розвивається і характеризується поширенням онлайн-платформ, соціальних мереж та цифрового контенту. Цифрові медіа-платформи слугують основними джерелами новин, інформації та розваг, формуючи сприйняття, ставлення та поведінку студентів. Однак демократизація інформації, якій сприяють цифрові медіа, також створює виклики, зокрема поширення неправдивої інформації, дезінформації та пропаганди, які можуть спотворювати суспільний дискурс, підривати демократичні норми та підривати довіру до інституцій.

Навчання інформаційної грамотності має важливе значення для забезпечення студентів навичками, знаннями та здібностями критичного мислення, щоб ефективно орієнтуватися в складному цифровому інформаційному середовищі. Інформаційна грамотність охоплює здатність визначати, оцінювати та критично аналізувати джерела інформації, відрізняючи достовірні джерела від ненадійних або упереджених. Навчаючи учнів оцінювати точність, надійність і достовірність інформації в Інтернеті, інформаційна грамотність дає їм змогу приймати обґрунтовані рішення, протистояти дезінформації та критично ставитися до цифрового медіа-контенту [3].

Навички медіаграмотності є життєво важливими для розуміння учнями ролі та впливу медіа на формування громадської думки, політичного дискурсу та суспільних цінностей. Навчання медіаграмотності вчить учнів деконструювати медіاپовідомлення, розпізнавати упередженість і стереотипи. Розвиваючи навички медіаграмотності, студенти можуть розвинути більш тонке розуміння медіаконтенту, ідентифікувати методи пропаганди та протистояти маніпуляціям з боку зловмисників, які намагаються використати цифрові медіаплатформи в політичних чи ідеологічних цілях [3].

Поінформованість про цифрове громадянство сприяє відповідальній та етичній поведінці в Інтернеті, наголошуючи на повазі до цифрових прав, конфіденційності та кібербезпеки. Виховання цифрового громадянства вчить студентів відповідально брати участь в онлайн-спільнотах, підтримувати демократичні принципи та боротися з онлайн-переслідуваннями, мовою ворожнечі та екстремізмом. Розвиваючи культуру цифрового громадянства, студенти вчаться захищати свою ідентичність в Інтернеті, захищати свою особисту інформацію та робити позитивний внесок у цифрове середовище, тим самим сприяючи створенню безпечнішого, інклюзивнішого та демократичнішого онлайн-простору [4].

Заохочення учнів до критичного ставлення до цифрового медіаконтенту сприяє формуванню культури активного громадянства та усвідомленої участі в демократичному суспільстві. Викладачі можуть практикувати дискусії, вправи та завдання, які заохочують студентів аналізувати й оцінювати цифровий медіаконтент з різних точок зору, ставити під сумнів припущення та піддавати сумніву домінуючі наративи. Заохочуючи критичну взаємодію з цифровими медіа, педагоги допомагають студентам стати вибагливими споживачами, відповідальними творцями та проактивними агентами змін у цифрову епоху.

Джерела:

1. Кремень В. В. (2008). Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ; Педагогічна думка, 424 с.
2. Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 28-29 травня 2021) / за ред. О. Тупахіної. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 142 с.
3. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи: монографія / за заг. ред. Ф. Г. Ващука. Ужгород: ЗакДУ, 2011. 560 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 16).
4. Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 28-29 травня 2021) / за ред. О. Тупахіної. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 38 с.
5. Європейські цінності в українській освіті: виклики та перспективи: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя, 28-29 травня 2021) / за ред. О. Тупахіної. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 69 с.

*Дідик Едуард Олександрович,
магістрант Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ДИВІДЕНДИ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ, ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4894/>

Дивіденди є одним з важливих елементів приватного права, які дозволяють акціонерам користуватися часткою прибутку, отриманої від діяльності підприємства. Дивіденди можуть бути виплачені у грошовій формі або у вигляді акцій. Правовий статус дивідендів і права акціонерів на їх отримання визначаються законодавством та корпоративним договором.

В українському законодавстві є декілька визначень терміна «дивіденди». Так, у ст. 116 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ),

ст. 167 Господарського кодексу України та ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-XII (далі – Закон № 1576) ідеться про **дивіденди як про частину прибутку, одержувану учасником від діяльності господарського товариства** [1].

Згідно з ч. 1 ст. 34 Закону України «Про акціонерні товариства», дивіденд – це частина чистого прибутку акціонерного товариства, що виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу та/або класу. За акціями одного типу та класу нараховується однаковий розмір дивідендів [2].

Для цілей оподаткування визначення терміна "дивіденди" містить пп. 14.1.49 ПКУ. Згідно з указаною нормою дивіденди – це платіж, що здійснює юридична особа, у тому числі емітент корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів чи інших цінних паперів, на користь власника таких корпоративних прав, інвестиційних сертифікатів та інших цінних паперів, що засвідчують право власності інвестора на частку (пай) у майні (активах) емітента, у зв'язку з розподілом частини його прибутку, розрахованого за правилами бухгалтерського обліку [3].

Зазвичай **базою для розрахунку й виплати дивідендів є чистий прибуток підприємства** як частина балансового прибутку підприємства, що лишається в його розпорядженні після сплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів (за даними бухгалтерського обліку).

Загалом дивіденди можуть бути виплачені **за рахунок чистого прибутку**, як отриманого за результатами звітного року, так і підсумками минулих років. Стаття 26 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 р. який, набрав чинності 17.06.2018, прямо передбачає виплату дивідендів ТОВ і ТДВ **за рахунок чистого прибутку** [4].

Так, відповідно до ч. 1 ст. 26 ЗУ «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», виплата дивідендів здійснюється за рахунок чистого прибутку товариства особам, які були учасниками товариства на день прийняття рішення про виплату дивідендів, пропорційно до розміру їхніх часток [4].

В акціонерних товариствах за відсутності чи недостатності чистого прибутку дивіденди за привілейованими акціями **виплачуються за рахунок резервного капіталу акціонерного товариства або спеціального фонду**.

Так, відповідно до ч. 3 ст. 34 ЗУ «Про акціонерні товариства», виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного

капіталу на підставі рішення загальних зборів протягом шести місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів.

Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку за звітний рік та/або нерозподіленого прибутку, та/або резервного капіталу, сформованого для виплати дивідендів за привілейованими акціями, відповідно до статуту акціонерного товариства протягом шести місяців після закінчення звітного року [2].

Цікавою є позиція вчених, у тому числі вчених Київського національного університету імені Тараса Шевченка, щодо основних підходів до порядку виплати дивідендів.

Так, практичне застосування теорій дивідендної політики дозволяє виділити три підходи до її формування: консервативний, помірний (компромісний) і агресивний.

Перший метод, що називається залишковим, ґрунтується на дослідженнях Модільяні Ф., згідно яких прибуток підприємства потрібно використовувати, як джерело його фінансування. Частина цього прибутку має зобов'язання спрямовуватися на дивіденди, після виконання ним всіх реінвестиційних операцій. У цьому методі вживають й стратегію припинення дивідендних виплат, а разом з цим широко використовується негрошова форма виплати дивідендів [5, с. 79].

Метод стабільних дивідендів зводиться до того, що довгий час ставка дивідендів та їх сума на одну акцію залишаються незмінними або мають коливання в незначних, але зазвичай заздалегідь визначених межах. При цьому сума дивідендів може не прив'язуватися до дійсних фінансових результатів за звітний період. Очевидно, що інтереси інвесторів матимуть сильний важіль регулювання, бо стабільні дивіденди відповідають їх бажанням, що обґрунтовується умісністю цього підходу. Бо інвестори витрачають свої кошти в корпоративні права обраного підприємства на довгий період, або навпаки. Щоб уникнути небажаних порушень фінансової рівноваги підприємство зобов'язане робити резерв виплати дивідендів, який поповнюється тоді, коли рік виявився прибутковим і використовуватимуть, коли фінансових результатів виявиться недостатньо [5, с. 79].

Якщо застосовувати метод гнучкої дивідендної політики, то систематично будуть виплачуватися невисокі, але стабільні дивіденди. Бонусна частина також буде присутня за наявності високих прибутків, або святкування визначних дат. Цю політику можна вважати більш ефективною за виплату стабільно високих дивідендів, або, коли результати неприйнятні, їх зниження [7, с. 167].

Відмінним попередньому є метод стійкого приросту дивідендів, в ньому є присутня залежність розміру дивідендів від фінансових результатів в той період, за який виплачуються дивіденди. Підґрунтям для цього методу є те, що корпоративні права є ризиковим вкладенням і тому винагородою за такий ризик має бути належний дохід, який може коливатися, що в свою чергу залежатиме від рівня прибутковості підприємства. Обсяг дивідендів, що сплачуються можна регулювати теж шляхом зміни співвідношення розподіленого та нерозподіленого прибутку. Такий метод буде ефективним для підприємств, що мають стабільні доходи [6, с. 123].

Для останніх двох методів є характерною надійність в отриманні дивідендів та підвищенні репутації підприємства.

Метод стабільної та бонусної частин має в собі підґрунтя моделі виплати дивідендів Гордона М. і завбачає стабільне їх зростання. За такого методу у відповідному періоді обсяг дивідендів немає залежності від прибутків підприємства. Запобігання порушення фінансової рівноваги є 18 важливою частиною методу, але тільки в тому випадку якщо використовувати його не підкріпленими відповідними фінансовими результатами та достатніми резервами [5, с. 65].

Прикладом судової практики Верховного Суду щодо питання дивідендів є наступна справа:

04 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в рамках справи № 910/10585/18 (ЄДРСРУ № 84039578) досліджував питання щодо порядку строків та права на отримання дивідендів.

Суд проаналізував такі норми законодавства: ст. 10 Закону "Про господарські товариства" учасники товариства мають право, зокрема, брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Право на отримання частки прибутку (дивідендів), пропорційне частці кожного з учасників, мають особи, які є учасниками товариства на початку строку виплати дивідендів.

Частиною 1 ст. 6 Закону "Про цінні папери та фондовий ринок" встановлено, що акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосується акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів.

Статтею 30 Закону "Про акціонерні товариства" передбачено, що виплата дивідендів за простими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку на підставі рішення загальних зборів акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість

місяців з дня прийняття загальними зборами рішення про виплату дивідендів. Виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку відповідно до статуту акціонерного товариства у строк, що не перевищує шість місяців після закінчення звітного року. У разі прийняття загальними зборами рішення щодо виплати дивідендів у строк, менший ніж передбачений абзацом першим цієї частини, виплата дивідендів здійснюється у строк, визначений загальними зборами.

Отже, з цього суд дійшов висновку, що, по-перше: у разі прийняття загальними зборами товариства рішення про виплату дивідендів у такого товариства виникає обов'язок сплатити акціонеру відповідну суму коштів у строк, що не перевищує шість місяців з дня прийняття такого рішення, чи у строк, визначений загальними зборами; і по-друге: будь-яке зобов'язання, яке зводиться до сплати грошей (в даному випадку дивідендів), є грошовим зобов'язанням незалежно від правових підстав його виникнення і в разі його порушення підлягає застосуванню ч. 2 ст. 625 ЦКУ (3% річних та інфляційні втрати) [6].

Література:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356.
2. Закон України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 року № 2465-IX // Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2792-IX від 01.12.2022.
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112.
4. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 року № 2275-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 13, ст. 69.
5. Василенко В. П. Теоретичні аспекти формування дивідендної політики підприємств України/ В.П. Василенко //Науковий вісник Херсонського Державного Університету. – 2016. – С. 79.
6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду в рамках справи № 910/10585/18 (ЄДРСРУ № 84039578).

*Єгорова Валентина Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри інтелектуальної
власності та приватного права
Факультету соціології і права
Національного технічного
університету України
«Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»*

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ – ДЕЯКІ АСПЕКТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4863/>

Захист прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні – це важлива тема, яка обговорюється в сучасному українському суспільстві. Україна, прагнучи до європейської інтеграції, зобов'язана забезпечити захист прав людини на всіх рівнях.

Захист прав людини є одним із основних принципів Європейського Союзу, тому Україна зобов'язана впроваджувати необхідні реформи захисту прав людини. Це охоплює такі питання, як свобода слова, права жінок, захист прав мігрантів, боротьба з корупцією та розбудова незалежної судової системи.

Україна активно працює над реформами, спрямованими на зміцнення прав людини. Наприклад, було прийнято закони, спрямовані на запобігання дискримінації, вдосконалення правозастосування та розширення доступу до правосуддя. Також проводяться кампанії з популяризації прав людини та освітні заходи, спрямовані на підвищення свідомості громадян щодо їхніх прав та свобод.

Проте, необхідно визнати, що є деякі виклики і перешкоди на шляху до повного захисту прав людини в Україні. Недостатня ефективність правоохоронних органів, корупція та недостатня свобода ЗМІ (засоби масової інформації) залишаються актуальними проблемами, які потребують подальших зусиль.

Україна повинна продовжувати здійснювати реформи та співпрацювати з міжнародними партнерами для забезпечення повного захисту прав людини. Це допоможе побудувати справедливе та демократичне суспільство, в якому кожна людина має можливість реалізувати свої права та свободи.

Захист прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій в Україні базується на міжнародному досвіді та нормах, встановлених міжнародними організаціями. У цьому процесі Україна активно співпрацює з Європейським Союзом та іншими міжнародними партнерами.

Міжнародний опит демонструє, що захист прав людини є одним із основних принципів розвинутих демократичних суспільств. Європейський Союз має високі стандарти у сфері прав людини, які визнаються щодо всіх його членів. Україна, як країна, що прагне до євроінтеграції, зобов'язана пристосовувати свою законодавчу базу та практику до цих стандартів.

Україна прийняла ряд реформаторських заходів для забезпечення захисту прав людини, враховуючи міжнародний досвід. Наприклад, було створено Національну службу з питань прав людини, яка відповідає за контроль захисту прав та надання рекомендацій уряду. Також було прийнято Закон України "Про захист прав людини" [1] та інші законодавчі акти, спрямовані на забезпечення рівних прав та свобод для всіх громадян.

Однак, необхідно враховувати, що кожна країна має свої особливості і виклики. Україна знаходиться в складному процесі трансформації та реформування своєї системи. Це вимагає постійних зусиль та співпраці з міжнародними партнерами для ефективного захисту прав людини.

Отже, Україна використовує міжнародний опит та співпрацює з міжнародними організаціями для забезпечення захисту прав людини в контексті євроінтеграції та суспільних трансформацій. Це допомагає побудувати справедливе та демократичне суспільство, де права та свободи кожної людини є гарантованими.

Література:

1. Закон України "Про захист прав людини". URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Посібник Ради Європи. URL: <https://edoc.coe.int/fr/convention-europeenne-des-droits-de-l-homme/8528-the-european-convention-on-human-rights-a-living-instrument.html>
3. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ). URL: <https://www.echr.coe.int/home>

*Красовський Олег Олександрович,
аспірант Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України*

*Науковий керівник:
Тимченко Геннадій Петрович,
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Інституту держави
і права ім. В.М. Корецького
Національної академії наук України*

КОНЦЕПЦІЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4861/>

Ми не знаємо, коли історично відбулось виникнення терміну добросовісності (*bona fides*), але беззаперечно вона пов'язана і походить з поняття *fides*. Можна тільки припустити, що *fides* як довіра виключно між римлянами не могла ефективно працювати як правовий регулятор при збільшенні товарного обороту, кількості правочинів, особливо за участю іноземців (перегринів) [10, с. 205].

Також залишається невідомим як відбувався перехід до *fides* як підстави більшого кола юридичних правочинів, що відрізнялися взаємністю та більш гнучким тлумаченням відносин сторін, з урахуванням інтересів більш слабкого та, орієнтацією на широку справедливість (*bona fides*) [3].

Спроба отримати об'єктивне знання про добросовісність (*bona fides*), передусім, пов'язана з проблемою аналізу письмових джерел римського права – творів авторитетних римських юристів, кодексу Юстиніана, до якого увійшли Інституції Гая, Дигести та Інституції Юстиніана та їх інтерпретацію сучасними дослідниками. Крім того, необхідно звернути увагу на еволюцію вчення про *bona fides*, різницю у поглядах юристів не тільки різного періоду, але й одного темпорального проміжку.

Аналізуючи часові межі виникнення поняття добросовісності, варто враховувати потенційні джерела *bona fides*, а саме: формування преторського права та заснування посади претора перегринів (242 р. до

н. е.), який, розглядаючи цивільні спори і не знаходячи правової підстави у квіритському праві і праві народів, надавав судовий захист, виходячи із уявлень про справедливість, добросовісність, чесність, порядність, здоровий глузд та інше, тобто усього того, що можна об'єднати під поняттям «природне право» [8, с. 28-29], а також появу *bona fides* у складі *ius gentium*, як приклад, можна привести договір Рима с Карфагеном 509 р. до н. е., де використовується термін *fides* (Polyb., 3,22,8; 3,24,12) [9].

Важливе значення ідея *bona fides* мала й для розвитку римського цивільного процесу (*iudicium bonae fidei*). І хоча процедури примусового здійснення цивільних прав (способи і форми захисту) ще не були відокремлені від матеріального права, що, звісно, властиво початковим періодам розвитку права в багатьох народів, проте, деякі аспекти цивільного судочинства дістали в давньоримському праві доволі детальну та послідовну розробку.

В історії римського права виділяють три форми цивільного процесу: легісакційний, формулярний та екстраординарний.

Незважаючи на ранні прояви *fides* і *bona fides*, ми вважаємо, що вказані категорії не могли бути застосовані у легісакційному процесі, внаслідок його суворого формалізованого характеру, де панував культ визначеної форми і слова.

В основу формулярного процесу була покладена діяльність претора, що вів справи перегринів. При цьому культ слова втрачає своє значення і замість «*quod dictum est*» – «буквальний зміст слів» юристи застосовують «*quod actum est*» «виходити з наміру сторін» (D. 50.16.219) [2]. І самі ці наміри визначає *ex fide bona*, тобто, яку б поведінку вважала для себе обов'язковою та добросовісною людина при укладанні та виконанні такого роду угоди [10, с. 206], і це знаходить прояв в забезпеченні судового захисту відповідним позовом (*actio bona fide*). Замість ритуальних форм та символічних дій, претор складав письмову формулу, яка була вказівкою для судді, як вирішити спір.

Незважаючи на те, що в Дигестах та Інституції Гая щодо екстраординарного (когніційного) процесу, залишалось посилення на застосування добросовісності, не відомо чи продовжували використовуватися позови *ex fide bona*, скоріш за все відповідь може бути негативною, оскільки суддя в екстраординарному процесі не прагнув винести справедливе рішення, а перш за все щоб воно було неспростовуваним [4, с. 226]. Таким чином, в епоху домінату, особливо при Юстиніані, добросовісність при формальному існуванні, вже не має реального впливу на формування рішення суду [11, с. 224].

Ряд авторів при визначенні природи добросовісності орієнтується на висловлювання одного із класиків давньоримської юриспруденції Павла (D. 17.2.3.3) *fides buena contraria est fraudi et dolo* – «добросовісність протилежна обману і наміру» [2], вважаючи, що добросовісність виникла як антипод недобросовісності.

Також існує позиція, що правосуддя на основі принципу добросовісності (*iudicia bonae fidei*) і вироблені преторами екцепції (*exceptio doli*) в класичному римському праві були використовувані з метою протидії недобросовісності [7, с. 17].

Подібну думку висловлюють Ф. П. Шульженко, І. М. Шаркова, О. О. Гайдулін вважаючи, що головним джерелом змісту концепції добросовісності є протидія зловживання правом (*mala fides*). Ці автори вважають переконливою тезу щодо виникнення добросовісності через запровадження позовів доброї совісті (*actio bona fide*) та екцепції зі злого умислу (*exceptio doli*), яке був закріплене у I ст. до н. е. у зв'язку із застосуванням екцепції про злий умисел (*exceptio doli*), таким чином, вважаючи, що *bona fides* сформувалась в надрах давньоримського судочинства і здебільшого через запровадження екцепції про злий умисел [11, с. 226, 239, 240, 256].

На обґрунтування цього твердження вказані автори посилаються на Цицерона, який нібито наводить конкретні казуси подолання зловживанням правом (*Cic. De off. III.XII.50*), (*Cic. De off. III.XIV.58-59*), (*Cic. De off. III.XVI.66*), але вони не можуть бути прийняті, оскільки у цих прикладах Цицерон не виводив добросовісність із застосування екцепції про злий умисел (який, до речі, як зазначав сам Цицерон, не ще існував, коли сталися вищенаведені казуси (*Cic. De off. III.XIV.60*) [5].

На наш погляд, вказане визначення є доволі вузьким і недостатнім для встановлення суті категорії добросовісності і добросовісної поведінки.

Цицерон дійсно дає важливі відомості про введення *bona fides*, *exceptio doli* та договору купівлі-продажу (*Cic. De off. III.XIV.60*), (*Cic. De off. III.XV.61*), (*Cic. De off. III.XVII.69-71*) [5], але з цих свідчень не випливає походження чи виключний взаємозв'язок *bona fides* та *exceptio doli*, і взагалі Цицерон не виводить появу і функціональну роль добросовісності в якості протипоставлення недобросовісності.

Те, що за допомогою добросовісності розширено тлумачили договори і відповідно, надавали їм судових захист є визначальним фактом, крім того, зведення добросовісності тільки до протидії злому умислу не пояснює наявність інших судових засобів протидії злому умислу – *mala fides* (*actio doli*, *exceptio doli*, *pacti*, *metus*).

На думку М. Фойгта, добросовісність у відношенні до *ius* мала лише підлегле юридичне значення, і тому не могла бути особливо експлікована, оскільки наслідки цієї добросовісності взагалі не проявляються в законі самостійно, а скоріше лише їх протилежність – *dolus malus*, набуває цього самостійного значення, тому добросовісність рідко згадується в стародавніх римських джерелах права (*ius*) [13, с. 587].

У 66 році Гай Аквілій Галл видає едікт, яким водиться спеціальний позов проти злого умислу – *actio doli*, який був допоміжним видом позову, та заперечення проти злого умислу – *exceptio doli*, яка була більш розширеним типом захисту проти недобросовісного позивача. *Exceptio doli* могла відноситися до будь-якого захисту, заснованого на справедливості та добросовісності, і таким чином, могла поширювати принцип добросовісності в позовах суворого права.

Якщо істотним змістом *actio bona fides* була справедливість, тобто змістовне тлумачення договору, виявлення дійсного наміру сторін, адекватне відшкодування шкоди, захист когнатського споріднення [6, с. 508], то як зазначає Ф. Мілоне, *exceptio* використовувалась у *stricti iuris iudicia*, коли магістратський суддя (претор) повинен був визнати право підсудного на протилежне, будь-якого характеру, і втілити його у *exceptio*, щоб суддя, пов'язаний умовами формули, міг взяти його до уваги і втілити в життя [12, с. 31]. Особливо *actio doli* і *exceptio doli* застосовувались проти неvigідних (недобросовісних) стипуляціях в контрактах *stricti iuris*, і вносили в них принцип добросовісності при розгляді.

Не було потреби використовувати *exceptio* у справах *bonae fidei*, в яких суддя, самим способом задуму відповідних формул, був покликаний враховувати все, що суперечить добросовісності та природній справедливості: (D.44.5.2.7.; D.21.2.29.1.; D.19.1.28.) [2], (G.I.4.47.; G.I.4.61.) [1]. Навпаки, *exceptio doli* завжди застосовувалось в позовах в *stricti iuris*, коли суддя не користувався такою владою і йому не було дано допускати будь-яких нових висновків і оцінювати речі, які прямо не були вказані у формулі: (D.44.4.1.1.; D.44.4.12.; D.45.1.36) [12, с. 21-22].

Але при цьому можна стверджувати, що ексцепції, що виникали на підставі справедливості, могли мати місце у формулі у позовах *ex fide bona*. Вставляти їх не було необхідним, але і не заборонено: (D.13.5.17.; Dig.44.7.34.1; D.21.2.29.1; D. 19.1.25) [12, с. 33].

Таким чином, добросовісність можна визначити як загальний принцип римського права, який мав велику інтеграційну функцію і здійснював якісний вплив на зміст правовідносин.

Список літератури:

1. Гай. Институции. Книга IV. История древнего Рима. URL: <https://ancientrome.ru/ius/i.htm?a=1446004000> (дата звернення: 11.05.2024).
2. Дигесты Юстиниана. Яков Кротов. Опыты. URL: http://krotov.info/acts/06/2/corp_yust_01.htm (дата звернення: 05.05.2024).
3. Дождев Д. В. Правовое общение: опыт римского права. URL: <https://studfile.net/preview/16796595/> (дата звернення: 05.05.2024).
4. Дождев Д. В. Римское частное право : учебник. Москва : Издательская группа Норма Инфра-М, 2000. 784 с.
5. Марк Туллий Цицерон. Философские трактаты. Об обязанностях. Книга III. История древнего Рима. URL: <https://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1423775003> (дата звернення: 05.05.2024).
6. Муромцев С. А. Гражданское право древняго Рима. Москва : А. И. Мамонт. и Ко, 1883. 697 с.
7. Назарова І. В. Принцип добросовісності в праві : дис. ... канд. юрид. наук : 081. Київ, 2020. 234 с.
8. Основи римського приватного права: навч-метод. посіб. / за ред. Є. О. Харитоновна. Одеса : Фенікс, 2019. 294 с.
9. Полибий. Всеобщая история. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Vuks/History/Polib/ (дата звернення: 05.05.2024).
10. Хвостов В. М. История римского права. 7-е издание. Москва: Московское Научное издательство, 1919. 478 с.
11. Шульженко Ф. П., Шаркова І. М., Гайдулін О. О. Морально-правові принципи добросовісності та добросовісності: генеза та парадигма сучасної рецепції : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2024. 428 с.
12. Milone F. La exceptio doli generalis. Napoli, 1886. 237 p.
13. Voigt M. Das ius natural, aequum et bonum und ius gentium der Römer. Leipzig, 1856. 630 p.

*Лук'янченко Софія Іванівна,
студентка IV курсу,
Таращанський технічний
та економіко-правовий
фаховий коледж*

*Науковий керівник:
Голобородько Н.В.,
викладач юридичних дисциплін,
Таращанський технічний
та економіко-правовий
фаховий коледж*

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА НАРУГУ НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4910/>

Державна символіка уособлює національний суверенітет, верховенство і незалежність влади держави. Шанобливе ставлення до державних символів – це показник високої національної свідомості та важливий обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ і організацій усіх форм власності, людини і громадянина. Державні символи – це встановлені Конституцією або конституційними законами особливі розпізнавальні знаки конкретної держави, які виражають ідеологічні, політичні, соціальні, економічні та інші орієнтири держави і символізують її суверенітет. Згідно з Конституцією України (ст. 20) державними символами України є Державний Прапор України, Держаний Герб України і Державний Гімн України, опис і порядок використання яких встановлюється законом. Окремі питання кримінальної відповідальності за наругу над державними символами знайшли відображення у працях Н. О. Гуторової, С. Ф. Денисова, О. О. Кашкарова, В. В. Налуцишина, О. М. Омельчука, М. І. Хавронюка, С. С. Яценка та ін. Об'єктом даного кримінального правопорушення є авторитет української держави, який підривається у разі посягання на державні символи як України, так і іноземної держави. На практиці в процесі кримінально-правової кваліфікації кримінальних правопорушень за ст. 338 КК України виникає чимало проблемних ситуацій, пов'язаних із застосуванням кримінального

закону. Широкий спектр питань, які потребують ретельного вивчення і наукового аналізу, визначає необхідність подальшого дослідження проблем кримінальної відповідальності за наругу над державними символами та внесення відповідних змін до ст. 338 КК України. Необхідно виходити з того, що кримінальна відповідальність не тільки особиста, але вона завжди конкретна, чітко визначена. Найбільшою мірою вона конкретизується саме кваліфікацією кримінальних правопорушень, яка значною мірою визначає сутність, зміст і обсяг обвинувачення. Законодавець у ч. 1 ст. 338 КК України встановив, що кримінальна відповідальність за наругу над Державним прапором України, Державним гербом України або Державним гімном України настає виключно у випадку, якщо таку наругу було вчинено публічно. Щодо кваліфікації наруги над державними символами, вчиненої з хуліганських мотивів, то відповідно до п. 4 ППВС України “Про судову практику у справах про хуліганство” від 22.12.2006 р. № 10 необхідно відрізнити хуліганство від інших кримінальних правопорушень залежно від спрямованості умислу, мотивів, цілей винного й обставин учинення ним кримінально караних дій. У своїх зовнішніх проявах наруга, що визначається як “образливе, грубе знуцання, блюзнірство, образливе знуцання над ким-небудь, чим-небудь”, є дуже подібною до хуліганських дій. На думку М. Й. Коржанського, для кваліфікації діяння важливо встановити і застосувати саме ту норму, що містить певний, конкретний склад кримінального правопорушення. За часту суміжні склади кримінальних правопорушень відрізняються один від одного лише однією ознакою (рідше – двома). Для правильного розмежування наруги і хуліганства необхідно виходити з того, що останнє відрізняється від інших подібних посягань, насамперед, спрямованістю умислу, хуліганськими мотивами, незначними приводами та внутрішніми причинами вчинення дій, які грубо порушують громадський спокій і громадську мораль.

Література:

1. Напиральська В. І. «Кримінальна відповідальність за наругу над державними символами: міжнародно-правовий аспект» – Електронний ресурс – режим доступу – <http://pravoznavec.com.ua/period/article/11452/%C2>

*Новосад Богдан Ростиславович,
магістрант Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ЕМБРІОНА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4895/>

Питання визначення правового статусу ембріона людини є одним із найскладніших у медичному праві. Згадана складність пов'язана з стрімким розвитком медицини та певною неоднозначністю думок як наукової спільноти щодо правового положення статусу ембріона людини у медичному праві, так і відсутності, належним чином сформованої законодавчої бази, яка б остаточно врегулювала дане питання.

Особливості правового регулювання статусу ембріона людини досліджувалися такими авторами, як Р. Стефанчук, К. Москаленко, Р. Майданик, І. Сенюта, С. Стеценко, Ю. Коренга та іншими.

Станом на сьогодні, у науковій доктрині, можна виділити три основних підходи до визначення правового статусу ембріона людини.

Перший підхід, який суттєво відрізняється від двох наступних, полягає у наділенні ембріона статусом суб'єкта права, який, у свою чергу, наділений відповідною правоздатністю. Другий та третій підхід однаково відносять ембріон людини до об'єктного складу цивільних правовідносин.

Різниця у підходах до визначення правового статусу ембріона людини полягає у тому, що другий підхід повністю прирівнює ембріона до речей у цивільному праві, стосовно якого, беззастережно, може виникати право власності. У свою чергу, третій підхід, який також підтримує Р. Майданик, полягає у визначенні ембріона як частини людського організму, рівнозначного до органів та клітин останнього [1, с. 48].

Така диференціація підходів зумовлена різноманітністю тлумачення правових норм, викладених у міжнародному та національному законодавстві.

До прикладу Конвенція про права дитини визначає дитиною кожну людську істоту до досягнення 18 річного віку, якщо за законом, застосування до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [2].

Також є і інший, не менш важливий міжнародний нормативно-правовий акт, який закріплює охорону прав дитини ще до її народження, проте не вказує точний період, який може тлумачитися як такий, що існує до народження дитини. Така думка підтверджується положенням Декларація прав дитини, у якому зазначено, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, до і після народження [3].

Проаналізувавши вищезазначені положення міжнародного законодавства, варто зазначити, що світова спільнота доволі широко і неоднозначно трактує момент, коли ембріон може набувати статусу людини, як суб'єкта цивільного права. Такі положення є доволі логічними, оскільки міжнародні організації залишили право визначати момент набуття правоздатності як і людини, так і ембріона самостійно, тобто відповідно до національного законодавства.

Український законодавець також намагався вирішити питання правового статусу ембріона. Відповідно до ч. 1 ст. 269 Цивільного кодексу України особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом [4]. Згідно з ч. 1 ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живонародженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я [5].

Необхідно зазначити і Закон України «Про заборону репродуктивного клонування людини» відповідно до якого ембріон людини - зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів [6].

Хоч і численні наукові медичні дослідження, здійснені з урахуванням напрацювань етики та релігії, зумовлюють закономірну необхідність міжнародно-правового визнання права людини на життя від моменту зачаття [7, с. 256]. Попри це, українське законодавство чітко не визначає з якого моменту або періоду ембріон може вважатися таким, що набув чи не набув правоздатності, більше того існує і прогалина у визначенні дефініції ембріона, яке, по суті, чітко не закріплено в жодному нормативно-правовому акті. Проте потрібно врахувати ті положення, які визначають момент набуття правоздатності особою з моменту її народження, що підтверджує вищенаведену думку про віднесення ембріона до об'єктів цивільних правовідносин.

Особливостями правового статусу ембріона є сукупність ознак, які дозволяють віднести його до «особливих» об'єктів цивільного права. Насамперед, це зумовлено медичними та біоетичними характеристиками, які тісно пов'язані із можливостями проведення абортів або ж застосування ДРТ.

Головною ознакою, яка виділяє ембріон з-поміж інших об'єктів є його оборотоздатність – критерій, який притаманний майже кожній речі. Згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. У наведеному переліку серед об'єктів ембріона немає. Однак у юридичній літературі зустрічається думка, що ембріон є об'єктом, і через свою особливість належить до речей, що обмежені у цивільному обігу [8, с. 101]. Дана теза підтверджується і положенням ч. 1 ст. 20 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» відповідно до якої укладання або пропонування укладення договорів, що передбачають купівлю-продаж анатомічних матеріалів людини, забороняється [9]. Тобто особи, котрі бажають відчужити ембріон людини можуть це зробити тільки шляхом донорства його іншій особі.

Іншою ознакою є особливості відчуження ембріона. Ембріон, як свого роду річ, може відчужуватися однією особою іншій, проте у відповідних лабораторних умовах, ними можуть слугувати вимоги до приміщень, спеціальні температурні режими зберігання такого матеріалу. Відображення цього положення можна зустріти у низці положень Наказу МОЗ «Про затвердження порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [10].

Як висновок необхідно зазначити, що на станом на сьогодні все ж існує певна невизначеність у поглядах науковців щодо правового статусу ембріона, яка також спричинена низкою прогалин в українському законодавстві. Проте, все ж віднесення ембріона до особливих об'єктів цивільного права є більш логічним та раціональним, оскільки таке визначення правового положення підтверджується різноманітними ознаками, які виділяють ембріон людини з-поміж інших об'єктів цивільного права.

Список використаних джерел:

1. Майданик Р. А. Репродуктивні права. – Сурогатне материнство / Р.А. Майданик. К. : Алерта, 2013. – 48 с.
2. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021 (дата звернення: 27.05.2024)
3. Декларація прав дитини : Декларація; ООН від 20.11.1959 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_384 (дата звернення: 27.05.2024)
4. Цивільний кодекс України : Кодекс України; Закон, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15> (дата звернення: 27.05.2024)
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14> (дата звернення: 27.05.2024)
6. Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2231-15> (дата звернення: 27.05.2024)
7. Медведєва М. О. Міжнародне право та біотехнології : монографія / М. О. Медведєва. – Київ : Промінь, 2006. – 256 с.
8. Коренга Ю. Визначення правового статусу ембріона. Історико-правовий часопис. 2016. № 2(8). – 101 с.
9. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2427-19> (дата звернення: 27.05.2024)
10. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2427-19> (дата звернення: 27.05.2024)

*Патлачук Василь Никифорович,
доктор юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-9488-7946*

*Патлачук Олександр Васильович,
доктор юридичних наук,
завідувач кафедри правознавства
Північноукраїнського
інституту імені Героїв Крут
Приватного акціонерного
товариства «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна
Академія управління
персоналом», м. Чернігів
ORCID: 0000-0003-2245-4030*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПИТАНЬ У ПОЛЬСЬКИХ КОНСТИТУЦІЯХ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4897/>

Розглядаючи основні етапи польського конституціоналізму, необхідно враховувати тенденцію, пов'язану з винятковою роллю католицизму, його значенням у становленні та збереженні держави і нації. Ця обставина знайшла відображення у змісті всіх польських конституцій у вигляді окремих положень, які регламентували релігійні питання та державно-церковні відносини.

Правове регулювання релігійних питань у перших польських конституціях (XVI-XIX ст.) показано, що відносини між церквою та державою в Речі Посполитій мають давні історичні традиції, надаючи виключну роль католицькій церкві в становленні і збереженні держави та нації. В Артикулах Генріха Валуа ці питання були відображені в параграфі 2, згідно з яким правитель повинен вирішувати будь-які суперечки різних конфесій мирним шляхом, що дозволить уникнути всіляких потрясінь, протистоянь, народних бунтів, які можуть призвести до громадянської війни. У Конституції 1791 р. статті, присвячені релігії, було поставлено на перше місце, що було доказом прихильності польської нації до католицької релігії та бажання народу дотримуватися віри предків. У розділі, який регламентував питання виконавчої влади зазначено,

що кожен з правителів, зійшовши на престол, присягає Богові та нації зберігати Конституцію. В тексті документа зазначалося, що Королівська рада повинна складатися з короля, вищих посадових осіб, Предстоятеля Польщі як глави польського духовенства, який одночасно був головою освітньої комісії, яка вирішувала питання функціонування учбових закладів.

Конституція 1807 р. Великого Герцогства Варшавського містила розділ, в якому регулювались релігійні питання: по-перше, це визнання державою католицької римської релігії; по-друге, регулювання діяльності всіх релігійних конфесій; по-третє, проведення релігійних обрядів. У цій державі всі конфесійні справи, включаючи адміністративний нагляд, належали міністру внутрішніх справ, який відповідно до Конституції 1807 р. фактично був міністром у справах релігій. Конституція Царства Польського 1815 р. містила положення про те, що римо-католицька релігія, яка сповідує більшість населення, буде предметом особливої уваги російської влади. Наявність даного положення означало повний контроль російської влади над діяльністю, функціонуванням та виконанням своїх обов'язків представниками всіх конфесій. Відзначалося, що права на свободу релігії будь-яких конфесій не можуть порушуватись, оскільки представники всіх релігій користуються рівними громадянськими та політичними правами. Наступний конституційний акт – Органічний статут Царства Польського 1832 р. гарантував свободу віросповідання для будь-якої релігійної конфесії, а проведення богослужінь повинно було проводитися відкрито та без будь-якого втручання, при цьому духовенство всіх релігій знаходилося під контролем уряду та повинно було виконувати встановлені закони.

Розглянемо правове регулювання релігійних питань у Конституції Польської Республіки 1921 р. та Конституції Польської Республіки 1935 р. Розгляд змісту конституцій Польщі, прийнятих у першій половині ХХ ст., показує особливе значення Конституції 1921 р., оскільки її прийняття ознаменувало перехід країни від військової до мирної держави, що супроводжувалося процесом становлення польської держави та розвитком конституціоналізму, забезпечення законності та правозастосування.

У Конституції Польської Республіки 1921 р. закріплено особливий статус католицької церкви, яка мала особливе положення, виконуючи певні соціальні, а також державні функції, зокрема, католицька церква здійснювала реєстрацію новонароджених, шлюбів та смертей, а під її патронатом діяла значна кількість громадських організацій. Показано,

що суспільно-політичне життя країни також мало чітко визначену конфесійну спрямованість, оскільки релігійні символи та атрибути стали обов'язковим елементом державних установ, судів тощо. У змісті Конституції містилася значна кількість матеріалу, присвяченого релігійним питанням, які гарантували свободу совісті та релігії. Незважаючи на гарантію незалежності релігій, ст. 114 Конституції чітко зазначала, що римо-католицька церква має пріоритетне значення серед інших конфесій, оскільки вона є релігією переважної більшості нації.

У тексті Основного Закону 1935 р. було закріплено дуже обмежену кількість матеріалу, присвячену релігійним питанням, які базувалися на іншому доктринальному підході до вирішення релігійних питань порівняно з Конституцією 1921 р. Так, у Конституції не згадувалися права інших релігійних конфесій, кількість яких значно збільшилася у 20-ті роки минулого століття. Спільною рисою двох конституцій була відсутність положень щодо відділення церкви від держави, що слугувало основою підтримки польської влади католицької церкви.

Незважаючи на існування релігійних положень у змісті конституцій 1921 та 1935 рр., польська влада проводила антиконституційну політику щодо українців шляхом закриття та передачі православних церков католикам, закриття учбових закладів, які знаходилися під патронатом православної церкви. Така політика визивала обурення з боку українського населення, яке протистояло таким діям уряду, захищало власні храми та зверталось до судів з позовами про відновлення права власності на такі будівлі.

Після звільнення території Польщі від німецько-фашистських загарбників радянські війська залишилися на її території та стали потужним важелем впливу на політику цієї держави. Завдяки цьому фактору московська влада за допомогою польських комуністів почала проводити наступ на права католицької церкви. З метою надання своїм діям легітимного характеру 5 серпня 1949 р. комуністична влада Польщі видала декрет «Про захист свободи совісті та віросповідання», який повністю суперечив своїй назві та був інструментом антицерковної політики.

Основною тенденцією конституційного регулювання релігійних питань у Конституції 1952 р. була радянська концепція про відокремлення церкви від держави та атеїстична ідеологія. Згідно з Конституцією усі громадяни Польської Народної Республіки незалежно від їхньої національності, раси чи релігії мали однакові права у політичній,

економічній, соціальній та культурній сферах, причому заборонялося поширення ненависті та вороже ставлення до людей з іншими релігійними уподобаннями, іншої національності чи раси. В Основному Законі лицемірно вказувалося, що церква повністю відокремлювалася від держави, громадяни мають свободу совісті та віросповідання, а церква та інші релігійні об'єднання мали право вільно виконувати свої релігійні функції. Незважаючи на наявність у Конституції положень, які регламентували статус релігійних конфесій, в Польщі у 50-х роках почалися переслідування церковних ієрархів, проведення судових процесів над ними, закриття духовних семінарій та релігійних шкіл, виключення релігійних предметів з програм загальноосвітніх шкіл та університетів.

З метою недопущення свого повного знищення на початку 50-х років польська римо-католицька церква змушена була підписати угоду з комуністичною владою про упорядкування свого правового статусу. Ця обставина не завадила комуністам всупереч Конституції 1952 р. створити Управління у справах релігій, яке фактично координувало репресії проти церков та релігійних об'єднань шляхом взаємодії з Міністерством внутрішніх справ та органами держбезпеки Польщі.

Література:

1. Єленський В. Релігійна свобода: українська реальність і світовий досвід. Релігійна свобода і права людини: Правничі аспекти: у 2 т. Л.: Свічадо. 2001. Т. 2.
2. Здіорук С., Токман В. Досвід державно-церковних відносин в постсоціалістичних країнах: уроки для України у зміцненні національної ідентичності. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/juli/2.htm>.
3. Павроз Т. В. Конституційно-правовий статус церкви в Україні та зарубіжних країнах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2020.
4. Патlachук В. Н. Польський конституціоналізм: історико-правовий дискурс. Дис. – Національна академія внутрішніх справ, Харків, 2021.
5. Саган О. Держава і церква – основні моделі взаємодії. Релігійна свобода і історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення: [Науковий збірник]. К., 1998.
6. Службська А. Державно-церковні відносини: історична та сучасна ретроспекція. Релігія та соціум. 2010. №2(4).

*Польова Марія Андріївна,
студентка IV курсу,
Таращанський технічний
та економіко-правовий
фаховий коледж*

*Науковий керівник:
Голобородько Н.В.,
викладач юридичних дисциплін,
Таращанський технічний
та економіко-правовий
фаховий коледж*

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИМУШУВАННЯ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4909/>

Пріоритетним завданням для кожної демократичної держави у галузі кримінально-правової охорони прав і свобод людини і громадянина є захист їх життя та здоров'я. Проте у сучасній Україні під час досудового розслідування кримінальних проваджень відбувається чимало порушень: недотримання законності, неповага до гідності особи, неповнота й однобічність розслідування тощо. Усе це сприяє виникненню й поширенню багатьох негативних явищ, зокрема вчинення кримінальних правопорушень проти правосуддя. Охорона порядку здійснення правосуддя є однією з основних і першочергових завдань кримінального законодавства більшості країн. Адже саме правосуддя забезпечує дотримання чинного законодавства в державі, підтримуючи правопорядок у суспільстві. Питання кримінальної відповідальності та кваліфікації кримінальних правопорушень за примушування давати показання займалися такі науковці: Н. Ю. Алексєєва, М. І. Бажанова, О. О. Вакулик, В. О. Жиліна, В. В. Кончаковської, Д. Г. Михайленко, А. А. Музики та інші. Родовим об'єктом примушування давати показання – є суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення правосуддя в державі, тобто здійснення в межах та відповідно до законодавства діяльності правоохоронними органами та судом задля досягнення мети та завдань правосуддя. Основним безпосереднім об'єктом виступають суспільні відносини, які виникають з приводу забезпечення врегульованого

нормативно-правовими актами процесуального порядку збирання й отримання достовірних доказів, що сприяють прийняттю законного рішення у кримінальному провадженні. Додатковим обов'язковим об'єктом виступають здоров'я, честь, гідність, воля, особиста недоторканність, свобода думки і слова особи, вільне вираження своїх поглядів і переконань. Ознаками об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення передбаченого ст. 373 КК України: 1) діяння: примушування давати показання; 2) обстановка вчинення злочину: при допиті; 3) спосіб вчинення злочину: шляхом незаконних дій з боку прокурора, слідчого або працівника підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність. Стаття 373 КК – це кримінальне правопорушення з формальним складом, який визнається закінченим із моменту вчинення дій, зазначених у ст. 373 КК. Кримінальне правопорушення вчиняється у такий спосіб, як примушування, що передбачає вчинення незаконного впливу на допитувану особу, внаслідок якого порушуються її права й обмежується свобода волевиявлення. За частиною 1 ст. 373 КК примушування передбачає лише психічний вплив на свідомість та волю потерпілого, що може виявитися у вчиненні таких незаконних дій, як підкуп, шантаж, застосування гіпнозу, пред'явлення неправдивих доказів, обіцянка звільнити від відповідальності, з-під варти, надати спиртні напої, наркотики. Примушування до давання показань здійснюється лише у певній обстановці – при допиті, тобто при здійсненні такої слідчої дії, яка полягає в одержанні (відібранні) показань у певних учасників кримінального провадження і фіксації їх у протоколі допиту, який має відповідну процесуальну форму і встановлені законом реквізити.

Література:

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. – Харків: Право, 2013. – Т. 2: Особлива частина.
2. Вакулик О. О. Кримінально-правова характеристика примушування давати показання: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук / О. О. Вакулик. – Київ, 2011.

*Светлющий Артем Олегович,
студент I року навчання
II (магістерського) рівня вищої
освіти, Навчально-науковий
інститут права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4887/>

Окреслення та розуміння поняття корпоративних прав було і певним чином залишається дискусійним: як серед законотворців, так і серед науковців тривалий час була відсутня єдина позиція щодо цього питання. Можливо констатувати, що різні нормативно-правові акти по-різному тлумачили поняття та зміст корпоративних прав.

Зокрема, визначення корпоративних прав містилося у Законі України «Про оподаткування прибутку підприємств» (нині нечинному), Законі України «Про режим іноземного інвестування», Законі України «Про акціонерні товариства» від 2008 року (нині нечинному) та деяких інших нормативно-правових актах [1, с. 85].

Можемо констатувати, що тільки з прийняттям Податкового кодексу України з власним визначенням корпоративних прав відбувся певний поштовх до уніфікації поняття.

Так у підпункті 14.1.90. пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України корпоративні права закріплено як права особи, частка якої міститься у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [2]. Станом на зараз, поняттям корпоративних прав також оперує стаття 961 Цивільного кодексу України, відповідно до якої права учасників юридичних осіб (корпоративні права) – це сукупність правомочностей, що належать особі як учаснику (засновнику, акціонеру, пайовику) юридичної особи відповідно до закону та статуту товариства [3]. Тим часом як в Господарському кодексі України поняття

корпоративних прав наразі відсутнє: дещо відмінне визначення корпоративних прав було наявне в статті 167 Господарського кодексу до змін від 27.07.2022. Разом з тим, різні статті Господарського кодексу оперують цим поняттям, не розкриваючи його.

Загалом, відповідно до сучасних визначень поняття корпоративних прав можемо стверджувати, що це певні правомочності на управління господарським товариством, природа яких випливає з факту наявності у суб'єкта частки у статутному капіталі (майні) товариства. Таким чином, управління корпоративними правами і є корпоративним управлінням.

У доктрині виділяють цілий ряд підходів щодо визначення сутності управління корпоративними правами. В тому числі до таких підходів варто віднести: 1) правовий – система відносин між органами управління товариством, його власниками та зацікавленими особами з питань функціонування компанії; 2) економічний – процес управління, спрямований на ефективне та раціональне використання ресурсів, отримання прибутку; 3) соціальний – управління товариством як суспільним інститутом, якому суспільство надає ресурси для того, щоб воно забезпечило задоволення потреб соціуму; 4) психологічний – управління, що породжує корпоративну культуру, тобто комплекс загальних традицій, установок, принципів поведінки [4, с. 75].

Переходячи від визначення до шляхів реалізації корпоративних прав у системі управління господарськими товариствами, варто зазначити, що учасники реалізують управління господарським товариством й, відповідно, корпоративними правами первісно через участь в роботі загальних зборів. До таких міркувань доходимо, першочергово, зі статті 36 Закону України «Про акціонерні товариства», в якій зазначається, що загальні збори акціонерів є вищим органом акціонерного товариства [5], статті 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», відповідно до якої кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників; кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом [6]. Вочевидь, варта уваги й участь в інших органах товариства, проте на відміну від загальних зборів, право на участь в яких мають всі учасники, право на участь в окремих органах товариства мають лише відповідно обрані суб'єкти.

Що ж до сучасного стану, проблем та перспектив розвитку корпоративних прав, то варто підкреслити, що попри поступове вдосконалення нормативно-правового регулювання корпоративних прав, практичні аспекти їхнього захисту мають деякі недоліки. Зокрема, існує ціла низка критики щодо виключної компетенції господарського суду у питанні захисту корпоративних прав. У статті 20 Господарського процесуального кодексу України зазначені справи, що відносяться до юрисдикції господарських судів, у тому числі пунктом 1 частиною 3 закріплено, що до таких справ належать і спори, що виникають з корпоративних відносин [7].

Водночас є й деякі альтернативні способи захисту, проте вони є дещо обмеженими: так, стаття 22 Господарського процесуального кодексу гарантує право сторін на передачу спору, що відноситься до компетенції господарського суду, на розгляд третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу, проте зі значними обмеженнями та винятками. До таких винятків належать, зокрема, справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи [7]. Тим часом як саме третейські суди вважаються ефективним та доцільним способом альтернативного вирішення спорів, на жаль, з їхньої юрисдикції виключено цілу низку справ.

Також окремими актуальними питаннями залишаються покращення моделі управління корпоративними правами та покращення правової регламентації виходу учасника з господарського товариства.

Отже, важливо підкреслити, що останні роки спостерігаємо певну трансформацію господарського права, як наслідок трансформуються і корпоративні відносини і, відповідно, їх складники – корпоративні права. Вочевидь, така трансформація призводить до позитивних змін нормативно-правового регулювання корпоративних відносин та корпоративних прав. Водночас багато проблем та недоліків українського права, що тягнуться роками й критикуються дослідниками та науковцями, мають своє коріння ще в радянському періоді, адже є загальновідомою інформацією, що початково українське право, за відсутності власних практик, будувалося саме на радянському.

Разом з тим, саме останніми роками за наявних трансформацій, відбуваються покращення в області корпоративних прав. Підлягають згадці прийнятий у 2018 Закон України «Про товариства з обмеженою

та додатковою відповідальністю», прийнятий у 2022 році Закон України «Про акціонерні товариства», що змінив свого попередника 2008 року, системні зміни останніх років до Господарського кодексу України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про господарські товариства» та до інших нормативно-правових актів.

Таким чином констатуємо, що процес вдосконалення нормативно-правового регулювання корпоративних прав наразі є істотним. Попри це, наявні й певні перешкоди та проблеми: заплутаність нормативно-правового регулювання корпоративних відносин, наявність в українському законодавстві суперечностей, прогалин та колізій, часом точковий та хаотичний підхід у процесі законотворення, недостатня компетентність самих законотворців.

Певною відповіддю на вище описані виклики є орієнтація на вдосконалення законодавства, враховуючи практику Європейського Союзу, яка, у порівнянні з українською, є більш стабільною та напрацьованою за багато десятиліть. Очевидно, що в державах-членах Європейського Союзу також наявні господарські товариства (під назвами «корпорація», «юридична особа підприємницького типу», «колективне утворення») тож наявні й схожі на українські виклики та проблеми. Безумовно, йдеться виключно про взяття курсу на право Європейського Союзу, не про безсумнівне його копіювання без врахування українських реалій та практик. Розумне та помірковане використання міжнародного досвіду є цінним інструментом для побудови власного ефективного законодавства.

Література:

1. Бутрин Бока Н. С. Поняття «корпоративне право» та «корпоративні права» у законодавстві України. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2015. Випуск 3 (1). С. 84-88.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 року № 2755-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, № 15-16, № 17, ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. Корпоративне право: навчальний посібник. О. В. Пушкіна, С. В. Несинова, Т. М. Лежнева, І. Б. Пробко, Т. А. Тодорошко; за заг. ред. С. В. Несиної. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 276 с.

5. Закон України «Про акціонерні товариства» від 27.07.2022 року № 2465-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 18-19, ст. 81. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n370>.
6. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» від 06.02.2018 року № 2275-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2018, № 13, ст.69. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>.
7. Господарський процесуальний кодекс від 06.11.1991 року № 1798-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 56. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text>.

*Товкун Людмила Вікторівна,
кандидатка економічних наук,
Національний юридичний
університет імені
Ярослава Мудрого
ORCID: 0000-0002-4769-9379*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ФІНАНСІВ В ЄС І В УКРАЇНІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4889/>

Важливою складовою сучасної економіки ЄС в умовах глобалізації і технологічних інновацій є цифровий ринок. Його активний розвиток був пов'язаний з прийняттям ряду документів, що сприяли створенню сприятливого середовища, стимулюванню інновацій та підвищенню конкурентоспроможності європейських компаній. Так, у 2010 р. в ЄС був прийнятий Цифровий порядок денний для Європи – «Європа 2020» (далі – Цифровий порядок) як довгостроковий план для стимулювання зростання економіки ЄС. Цифровий порядок став частиною стратегії «Європа – 2020». Одним з ключових завдань Цифрового порядку стало створення єдиного цифрового ринку (ЄЦР). Однак тільки у 2015 році, вже після підписання Угоди про асоціацію, ЄС перейшов до активної фази розбудови ЄЦР і ухвалив відповідну стратегію, направлену на покращення в Європі доступу до цифрових товарів і послуг, створення умов розвитку цифрових мереж та послуг та використання потенціалу зростання цифрової економіки. Важливим для розвитку цифрового ринку

було прийняття у 2016 році Загального регламенту про захист даних (GDPR), який встановив єдині правила захисту персональних даних у всьому ЄС, що підвищило довіру споживачів до цифрових послуг і стимулювало розвиток цифрової економіки. Впроваджена у 2018 році Директива про платіжні послуги 2 (PSD2) відкрила ринок платіжних послуг для нових учасників, таких як фінтех-компанії, і стимулювала інновації в цій галузі. Завдяки PSD2 споживачі отримали більше контролю над своїми фінансами, а конкуренція між постачальниками платіжних послуг посилилася. Прийнята у 2000 році Директива про електронну комерцію (Directive 2000/31/EC) встановила правові рамки для надання електронних послуг, забезпечивши правову визначеність для підприємств і споживачів. Вона сприяла гармонізації національних законодавств щодо електронної комерції та стимулювала розвиток транскордонної торгівлі.

З метою практичної реалізації стратегії «Європа – 2020» та необхідності подальшого розвитку конкуренції і захисту прав суб'єктів цифрового ринку, наприкінці 2018 року Директивою (ЄС) 2018/1972 Європейського Парламенту та Ради від 11 грудня 2018 року ЄС прийняв Європейський Кодекс електронних комунікацій (далі – Кодекс), який поглинув пакет директив ЄС 2002 року (зі змінами 2009 року). Кодекс заклав нові принципи регулювання сфери електронних комунікацій та розширив саме поняття «послуги електронних комунікацій», які охоплюють послуги міжособистісного спілкування (з/без використання мобільного номеру), послуги доступу до Інтернету та послуги, що повністю або переважно передають сигнали (передача сигналів мовлення, передача послуг M2M (Machine-to-Machine – технологій, які дозволяють пристроям та системам зв'язуватися та обмінюватися даними без безпосередньої участі людини) та інші. Основна мета Кодексу, який ще називають «нові правила телекомунікацій ЄС», полягає у інвестуванні в безпечні мережі зв'язку з високою пропускнуною спроможністю, які змінять спосіб життя, роботи та подорожей громадян [1].

Завдяки цим та іншим документам, прийняття яких сприяло розвитку цифрового ринку, була сформульована мета створення ЄЦР ЄС:

- уніфікація правил і стандартів, насамперед, у трьох секторах: телекомунікації, довірчі послуги та електронна комерція, що зменшує правову невизначеність для учасників ринку;

- усунення зайвих бар'єрів і перехід від окремих національних ринків до єдиного;

- відкриття нових можливостей для створення робочих місць та розвитку нових секторів економіки, підвищення якості життя через кращий доступ до інформації.

Взагалі, за період 2014-2020 років в ЄС було прийнято чимало нових актів, регламентів та імплементаційних рішень, які були спрямовані на реалізацію Стратегії ЄЦР, «Гігабітного суспільства» до 2025 року та інших стратегічних документів що стало фундаментом для більш широких ініціатив, спрямованих на зміцнення цифрової суверенності Європи і забезпечення її конкурентоспроможності на світовій арені.

Подальший розвиток стратегії Єдиного цифрового ринку ЄС був визначений у звіті «Формування цифрового майбутнього Європи» (Communication 'Shaping Europe's Digital Future), де ЄС поставив за мету стати глобальним зразком для наслідування світової цифрової економіки, а також підтримати країни, що йдуть шляхом відповідального та сталого розвитку [2]. Розвиток та впровадження загальноєвропейських стандартів та координація зусиль між державами членами ЄС, їх регіонами, суспільством та приватним сектором є ключем до досягнення мети сталого розвитку, цифрового та технологічного лідерства ЄС. Цей план, серед іншого, передбачає можливості для такого розвитку в країнах – сусідах.

Варто зазначити, що ЄС проводить комплексну політику у сфері цифрової трансформації, створюючи цілу екосистему. Тому, для України є важливим формування політики в галузі розвитку цифровізації на основі стратегічних документів ЄС в комплексі, а не у відриві один від одного, а саме, включаючи захист даних (GDPR), кібербезпеку, цифрові права та свободи громадян, а також норми, що регулюють цифрові ринки та телекомунікації. Такий скоординований підхід до прийняття і адаптації європейських норм і стандартів дозволить створити стабільну, ефективну та конкурентоспроможну систему, яка зможе ефективно взаємодіяти з європейськими ринками. Це є важливим тому, що 28.02.2022 року, Україна подала заявку про вступ до ЄС. А 08.11.2023 року, у своєму Повідомленні про політику розширення ЄС, Єврокомісія рекомендувала Європейській Раді розпочати переговори з Україною про вступ, а 14.12.2023 року Європейська Рада ухвалила рішення про їх початок. Статус кандидата на членство ЄС накладає на Україну додаткові зобов'язання із адаптації національного законодавства до права ЄС (acquis ЄС) навіть у тих сферах, зміну в яких не передбачала Угода про асоціацію.

Широке впровадження цифрових технологій в Україні розглядається як одна з найбільш важливих умов підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Тому формування та розвиток суспільних відносин в цифровому суспільстві першочергово потребує адекватного нормативно-правового регулювання. Виходячи з цього, в Україні були прийняті закони, що регулюють цифровізацію, розвиток цифрової економіки, цифрові фінанси, серед них Закони України: «Про інформацію», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємств та громадських формувань», «Про доступ до публічної інформації», «Про захист персональних даних», «Про електронну комерцію», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» та ін.

Також, процес цифровізації в Україні регулюється державними програмами цільового спрямування, а саме: проект «Цифрова адженда України – 2020» [3] та «Україна – 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою» [4]. У 03.03.2021 році була прийнята «Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року», затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України № 167 від 03.03.2021 року яка окреслила виклики стосовно розвитку цифрових компетентностей в українському суспільстві, визначила шляхи їх подолання та очікувані результати від її впровадження, заклала підґрунтя для створення національної стратегії та стратегічного плану дій щодо розвитку цифрових компетентностей у суспільстві [5].

Таким чином, правове регулювання цифрових фінансів у ЄС і в Україні є важливим напрямком розвитку сучасної економіки, що забезпечує стабільність і активність фінансових ринків у контексті швидких технологічних змін. Незважаючи на досягнуті успіхи, ЄС і Україна стикаються з викликами, пов'язаними з швидким розвитком технологій, що вимагає постійного оновлення нормативно-правової бази. Також важливими аспектами залишаються питання кібербезпеки, захисту від шахрайства та забезпечення прозорості ринкових операцій.

Література:

1. Директива про запровадження Європейського Кодексу електронних комунікацій (2015/2120/EU): URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-18#Text
2. Формування цифрового майбутнього Європи. URL: https://eufordigital.eu/wp-content/uploads/2020/04/communication-shaping-europes-digital-future-feb2020_en_4.pdf

3. Цифрова адженда України – 2020 (Цифровий порядок денний – 2020). URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf>
4. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. Український інститут майбутнього. 2018. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoju.html>
5. Концепція розвитку цифрових компетентностей до 2025 року», затв. розп. Кабінету Міністрів України № 167 від 03.03.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-konceptsiyi-rozvitku-cifrovih-kompetentnostej-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi-167-030321>

*Цеберський Володимир
Віталійович,
студент 1 курсу магістратури,
Навчально-наукового
інституту права Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДО НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4907/>

Зобов'язальне право як один з центральних інститутів (підгалузей) цивільного права регулюється книгою п'ятою Цивільного кодексу України. Структуру цієї книги викладена за традиціями пандектної кодифікації з виділенням загальної частини. Зокрема, вона має такий вигляд: Книга «Зобов'язальне право», Розділи «Загальні положення про зобов'язання», «Загальні положення про договір», «Окремі види зобов'язань». Останній розділ включає в себе такі підрозділи: «Договірні зобов'язання», «Недоговірні зобов'язання». Системне тлумачення такої побудови Цивільного кодексу України дозволяє щонайменше формально стверджувати, що положення Розділу I Книги п'ятої поширюються як загальні норми на недоговірні зобов'язання.

Однак такий висновок часто призводить лише до виникнення більшої кількості запитань. Причиною цьому є те, що положення Розділу I Книги п'ятої фактично були сформовані в першу чергу для регулювання традиційно договірних зобов'язань. Наприклад, більшість підстав припинення зобов'язань, передбачених Главою 50 Цивільного кодексу України, застосовуються на практиці саме у договірних зобов'язаннях [1].

З цього питання також висловлюється Верховний Суд, який у постанові від 23.05.2018 у справі № 537/4905/15 зазначив таке: «як свідчить тлумачення статті 526 ЦК України цивільне законодавство містить загальні умови виконання зобов'язання, що полягають у його виконанні належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог - відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться. Це правило є універсальним і підлягає застосуванню як до виконання договірних, так і недоговірних зобов'язань. Недотримання умов виконання призводить до порушення зобов'язання» [4].

Щодо окремих випадків застосування загальних положень про зобов'язання щодо недоговірних зобов'язань можна навести приклади застосування ст. 625 Цивільного кодексу України.

Наприклад, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 10.05.2018 у справі № 910/10156/17 вказала, що приписи статті 625 ЦК України поширюються на всі види грошових зобов'язань, а грошове зобов'язання може виникати між сторонами не тільки з договірних відносин, але й з інших підстав, передбачених цивільним законодавством, зокрема, і з факту завдання шкоди особі [5].

У справі, яку переглядала Велика Палата, відповідач мав грошове зобов'язання перед позивачем, що підтверджувалося вироком, у якому також було зазначено про стягнення збитків та моральної шкоди.

Велика Палата зробила висновок, що таке нарахування на збитки та моральну шкоду додаткових зобов'язань узгоджувалося із загальними положеннями про зобов'язання.

Однак виникає питання початкового моменту нарахування санкцій, передбачених статтею 625 Цивільного кодексу України.

Логічно було б припустити, що таким відправним пунктом є момент завдання шкоди. Проте у такому випадку виникає питання, наприклад, про субсидіарну відповідальність посадових осіб підприємства-банкрута, яка виникає внаслідок доведення до банкрутства. Очевидно, що факт доведення до банкрутства не можливо пов'язати з якимось одним моментом чи навіть днем.

З іншого боку, факт виникнення зобов'язань пов'язують з ухвалення відповідного судового рішення, яким було стягнуто збитки чи моральну шкоду, тобто застосовано відповідальність.

Останній підхід не підтримується Верховним Судом, який у постанові від 23.05.2018 у справі № 199/1848/16 зазначив, що деліктне зобов'язання виникає з факту завдання шкоди (зокрема майнової) і триває до моменту її відшкодування потерпілому в повному обсязі особою, яка завдала шкоди (статті 11, 599, 1166 ЦК України). Сторонами деліктного зобов'язання зазвичай виступають потерпілий (кредитор) і заподіювач шкоди (боржник) [6].

Вбачається за необхідне уточнити цей момент у цивільному законодавстві, оскільки на практиці це питання може мати суттєве значення. Зокрема, зараз громадяни України подають значну кількість позовних заяв до сусіда-агресора з метою відшкодувати завдану військовими діями шкоду.

Окремі дискусії піднімає питання щодо можливості застосування Глави 49 Цивільного кодексу України до недоговірних зобов'язань.

Відповідно до ч. 1 ст. 548 Цивільного кодексу України виконання зобов'язання (основного зобов'язання) забезпечується, якщо це встановлено договором або законом.

Варто звернути увагу, що забезпечується саме виконання зобов'язання, а не власне саме зобов'язання. Якщо відбувається, наприклад, завдання шкоди особі, то це призводить до виникнення зобов'язання, зокрема, обов'язку щодо відшкодування шкоди [2].

Відповідно до ч. 1 ст. 526 зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Однак у зобов'язання щодо завдання шкоди немає визначеного способу, місця чи часу виконання. Ці обставини фактично підтверджують, що не можливо здійснити забезпечення недоговірного зобов'язання. Більше того, основною ознакою будь-якого з видів забезпечення є стимулюючий характер для боржника. У свою чергу, не існує механізмів, за допомогою яких стимулювати боржника, який вже і так завдав шкоду і повинен відшкодувати її прямо зараз. Фактично ми говоримо про те, що забезпечення зобов'язання спрямоване в майбутнє, а недоговірні зобов'язання, особливо якщо ми говоримо про деліктні зобов'язання, –

стосуються ретроспективи і реалізуються через юридичну відповідальність.

Додатково варто розглянути питання, чи можна зробити наступне забезпечення вже наявного зобов'язання з відшкодування шкоди (наприклад, поручитися за особу, яка завдала моральну шкоду). Знову ж таки, формально законодавство не забороняє укладати такий правочин. Однак тоді виникає запитання, чи будуть притаманні такому правочину ознаки забезпечення [3].

Залишається також питання щодо можливості заміни сторони недоговірною зобов'язання. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 515 Цивільного кодексу України заміна кредитора не допускається у зобов'язаннях, нерозривно пов'язаних з особою кредитора, зокрема у зобов'язаннях про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю. Інших обмежень щодо заміни кредитора законодавство не містить. Однак загалом залишається дискусійним питання щодо заміни кредитора у, наприклад, деліктних зобов'язаннях.

Відповідно до ч. 1 ст. 513 Цивільного кодексу України правочин щодо заміни кредитора у зобов'язанні вчиняється у такій самій формі, що і правочин, на підставі якого виникло зобов'язання, право вимоги за яким передається новому кредиторіві.

Однак у випадку недоговірних зобов'язань правочини не є підставою виникнення зобов'язань, а тому незрозуміло, у якій формі повинна відбуватися заміна кредитора.

Також за ч. 1 ст. 517 Цивільного кодексу України первісний кредитор у зобов'язанні повинен передати новому кредиторіві документи, які засвідчують права, що передаються, та інформацію, яка є важливою для їх здійснення.

Ця норма також не має прямого застосування стосовно недоговірних зобов'язань, оскільки такі рідко мають документи, які засвідчують права, що передаються.

Отже, застосування загальних положень про зобов'язання до недоговірних зобов'язань має свою специфіку і багато норм, які фактично формувалися саме для регулювання договірних зобов'язань, не впливають, наприклад, на застосування деліктної відповідальності. Частина законодавчих положень потребують уточнення з боку законодавця, що, зокрема, в умовах популяризації процесів відшкодування шкоди в Україні набуває додаткової актуальності.

Література:

1. Сиротенко С. Є. Окремі питання застосування загальних положень про зобов'язання до недоговірних зобов'язань / С. Є. Сиротенко // Актуальні проблеми приватного права : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 93-й річниці з дня народж. В. П. Маслова, Харків, 27 лют. 2015 р. – Харків, 2015. – С. 352-355.
2. Цивільне право України. Особлива частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 1176 с.
3. Отрадна О. О. Проблеми вдосконалення механізму цивільно-правового регулювання деліктних зобов'язань. Київ: Юрінком Інтер, 2014. 328 с.
4. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74598696>
5. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627931>
6. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342210>

*Скубіна Наталія Сергіївна,
аспірантка філософського
факультету Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна*

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУТНІСТЬ АРХЕОЛОГІЇ МЕДІА

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4865/>

Археологія медіа – це міждисциплінарний підхід у медіадослідженнях, сутність якого полягає у спробі «археологічного» аналізу тих медіатехнологій, що на сьогодні вже не використовуються. Так на основі вивчення «мертвих медіа» вдається не лише глибше проаналізувати буття сучасних медіа, як то кіно чи відеоігри, побачити їхнє генеалогічне коріння, а й може бути реалізована спроба прогнозування можливих форм медіального, що розвинуться у майбутньому [1]. Останнє обґрунтовується певною циклічністю медіаформ, що відзначають дослідники в результаті вивчення історії медіа. Цей підхід дозволяє застосовувати методологію археології медіа в широкому спектрі соціально-гуманітарних досліджень чи навіть в царині мистецтва. Прикладом останнього згадаємо арт-проект 1995 року «Dead Media» американського письменника Брюса Стерлінга. Сутність проекту полягала у створенні колекції застарілих та «мертвих» медіа [4].

Археологія медіа як така виникає в кінці ХХ століття і пов'язана із дослідженнями німецького філософа та медіатеоретика Фрідріх Кіттлер (1943-2011 рр.), котрий у 1985 році в праці «Aufschreibesysteme 1800/1900» та в роботі «Grammophon Film Typewriter» 1986 року заклав основи сучасної медіаархеології [3]. За основу своєї теорії Кіттлер використав підхід до дефініції медіа як до безпосередньо повідомлення канадського філософа Маршалла Маклуен (1911-1980 рр.). На думку Кіттлера саме таке твердження дозволило звернутися до технічних форм медіального як до ключового елементу трактування сутності медіа. З іншого боку в дослідження Кіттлера чітко відчувається вплив наукового доробку французького філософа Мішеля Фуко (1926-1984 рр.), а саме «Археології знання» від 1969 року.

Сьогодні серед найвпливовіших медіаархеологів, окрім згаданого вище Ф.Кітлера, відзначимо Томаса Ельсассера (1943-2019 рр.), Ерккі Хухтамо (1958 р.), Зигфріда Зелінські (1951 р.), Вольфганга Ернста (1959 р.), Юссі Парікка (1976 р.), котрі розширюють та доповнюють розуміння методів медіаархеології.

Так Ерккі Хухтамо одним з перших використав дослідження «медіаминулого» для розуміння сутності медіарту та інтерактивних медіа. У своїх роботах Хухтамо поєднує медіатеорію з теорією топосі, і розглядає останні як певні модуси, що насичують медіакультуру та надають сталої форми насправді мінливим досвідам в середині неї [3]. А науковий доробок Юссі Парікка полягає у застосуванні медіаархеології, а саме «аналізу історичних шарів медіа у єдності» [1] для дослідження мережевої культури та інтернет-вірусів.

Однією з останніх вагомих робіт в медіаархеології стала книга німецького медіатеоретика Зигфріда Зелінські «Deep Time of the Media: Toward an Archaeology of Hearing and Seeing by Technical Means» 2006 року, в якій Зелінські відкидає думку про лінійний розвиток медіатехнологій, ілюструючи історію нашарування та взаємовпливу медійних форм починаючи від античності й завершуючи ХХ століттям [2].

Література:

1. Parikka J. CTheory Interview Archaeologies of Media Art / Jussi Parikka // CTheory. – 2010. URL: <https://web.archive.org/web/20160418164618/http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=631>.
2. Siegfried Z. Deep Time of the Media: Toward an Archaeology of Hearing and Seeing by Technical Mean / Zielinski Siegfried. – Cambridge: MIT Press, 2008. – 390 с.
3. Simone N. Understanding Media Archaeology / Natale Simone. // Canadian Journal of Communication. – 2012. – №37. – С. 523-527.
4. Sterling B. The Dead Media Project / Bruce Sterling // Dead Media – URL: <http://www.deadmedia.org/>.

*Andrii Lesniak,
559ms gr.master
of Information and Communication
Technologies Department*

*Natalia B. Zjubanova,
senior lecturer of Foreign
Languages Department,
National Aerospace University
named after N.E. Zhukovsky
«Kharkiv Aviation Institute», Ukraine*

FEEDBACK AS AN ACTIVATION AND INTENSIFICATION METHOD OF LEARNING ACTIVITIES AT THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

Internet address of the article on web-site:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4900/>

Feedback is essential in higher education as it helps students to understand their progress, identify areas for improvement and stay motivated. This paper examines the role of feedback in improving learning, including its forms, psychological effects and best practices for implementation.

Supported by various educational theories, feedback plays a significant role in enhancing learning activities. Constructivist theory considers feedback as a scaffold for building knowledge while behavior theory considers it as reinforcement to encourage desired behaviors. Cognitive load theory shows how providing feedback helps to manage cognitive resources, thereby improving the efficiency of learning.

There are various feedback forms: formative, summative, peer-provided and automated. Formative feedback aids continuous development whereas summative feedback evaluates outcomes. Peer-provided feedback fosters collaborative learning while automated feedback offers immediate responses. Effective feedback enhances motivation, self-regulation and promotes a growth mindset. It should be timely, specific, constructive, clear and balanced. The

feedback process is significantly enhanced by technology through learning management systems and AI.

Despite its benefits, feedback can overwhelm students if it's excessive and misinterpretation is a risk. Clear communication and follow-up discussions are essential. Instructors can manage the workload by utilizing peer-provided and automated feedback systems.

In conclusion, feedback is a powerful tool in higher education, essential for learning activities activation and intensification. When effectively implemented it fosters motivation, enhances self-regulation and drives student success. By utilizing technology and best practices educators can provide valuable feedback that significantly affects learning outcomes.

References:

1. О. Е. Коваленко, А. Т. Ашерев, Є. В. Громов, Т. В. Ящун, Г. І. Сажко. Педагогічна спрямованість навчального процесу в інженерній педагогіці : монографія. Харків : УПА, 2005. 124 с
2. Приходько А. М. Інтенсифікація процесу фахової та мовної підготовки іноземних студентів ЗВО технічного профілю (на основі опорних схем і знакових моделей). *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. С. 168-171.
3. Kovalchuk I. M., Kolesnik N. V., Nikulchenko V. V. Feedback organization in the process of occupational health and safety training in postgraduate pedagogical education. *Innovate pedagogy*. 2022. № 47. С. 179-184. URL: <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.34> (дата звернення: 27.05.2024).
4. Шульга А., Дідух В., Гатрич І. Використання засобів зворотного зв'язку під час дистанційного навчання студентів закладів вищої освіти. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2023. № 3. С. 105-110. URL: <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2023-3.15> (дата звернення: 27.05.2024).

*Бельма Ілля, аспірант,
Тернопільський національний
педагогічний університету
імені Володимира Гнатюка*

СТРУКТУРА ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ГАЛУЗІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4893/>

Графічна компетентність інженерів-педагогів галузі цифрових технологій є показником їхньої успішності в професійній діяльності та умовою якісного виконання ними функціональних обов'язків. Сформованість графічної компетентності майбутніх фахівців складається із вмінь розв'язувати професійні завдання та визначати ефективні способи діяльності для їх виконання.

Графічна компетентність – одна із важливих передумов здійснення професійної діяльності майбутніми фахівцями після завершення навчання у ЗВО. На нашу думку, майбутні інженери-педагоги галузі цифрових технологій повинні бути готовими до обробки інформації, її розповсюдження, роботи із засобами для її аналізу та представлення у графічній формі.

Графічна компетентність майбутніх інженерів-педагогів галузі цифрових технологій повністю може виявлятися лише під час виконання фахівцем виробничих завдань. Тому надзвичайно важливим є процес визначення структурних компонентів графічної компетентності для подальшого формування їх у майбутніх інженерів-педагогів засобами цифрових технологій.

У своїх дослідженнях П.Буянок виділив такі складові графічно-професійної компетентності:

- комплекс загальнотеоретичних знань, умінь та навичок (знання основ нарисної геометрії, методу проєкціювання і технологічних основ);

- комплекс спеціальних графічних знань, умінь та навичок (вміння виконувати та читати задачі з нарисної геометрії, креслення);

- комплекс педагогічних методичних знань, умінь та навичок (знання дидактико-методичних понять методики викладання графічних дисциплін) [2].

Згідно з дослідженнями О. Джеджули, встановлено, що графічна компетентність у своїй внутрішній структурі передбачає наявність сформованості певних компонентів, які є передумовою її формування. Тому, вважаємо за необхідне у структурі графічної компетентності інженерів-педагогів в галузі цифрових технологій визначити такі основні компоненти: аксіологічний, когнітивно-інформаційний, праксеологічний.

Першим компонентом є аксіологічний – особистісна якість майбутніх інженерів-педагогів галузі цифрових технологій, яка характеризує їх ставлення до професійної діяльності як до цінності, передбачає наявність мети і мотивації досягнення успіху. Аксіологічний компонент представлений ціннісними орієнтаціями і залежить від рівня професійних навичок і навпаки.

Сформованість когнітивно-інформаційного компонента забезпечує володіння системою сформованими професійно значущими знаннями та навичками у професійній галузі, методами розв'язання різних графічних задач.

Під праксеологічним компонентом розуміємо професійний досвід, накопичені навички роботи з графічними об'єктами майбутніх інженерів-педагогів галузі цифрових технологій під час навчання в ЗВО.

На сьогоднішній день засоби комп'ютерної графіки дають змогу створювати реалістичні зображення, що за якістю максимально наближені до фотознімків, а сучасне апаратне і програмне забезпечення є засобами для отримання інформації різного виду та призначення: від простих креслень до складних реалістичних об'єктів. Тому комп'ютерна графіка використовується в усіх наукових, освітніх та інженерних сферах для уточнення інформації. Значну кількість інформації людина отримує за допомогою зору, кінцевим результатом застосування засобів комп'ютерної графіки є: зображення, креслення, тривимірні моделі та друковані 3D-моделі, які в подальшому можна використовувати для різних цілей. Тому знання та вміння створювати елементи комп'ютерної графіки (і як наслідок – формування графічної компетентності) є важливою проблемою як у інженерній, так і в освітніх галузях [3].

Проектно-конструкторські вміння передбачають роботу у двовимірних та тривимірних графічних середовищах. Основою для роботи з графікою є робота з кресленнями, ескізами, схемами у двовимірному середовищі. Сюди належать вміння читати, складати, змінювати, удосконалювати [1].

Отже, комп'ютерні графічні системи – програмні продукти, які призначені для створення, обробки та редагування рисунків, креслень, просторових об'єктів. Використовуючи комп'ютерні графічні системи, можна створювати двовимірні (2D) і тривимірні (3D) об'єкти.

Тривимірними називають візуальні об'єкти, які визначаються трьома площинами. Тривимірна графіка – це розділ комп'ютерної графіки, що охоплює сукупність програмних і апаратних інструментів, призначених для зображення просторових об'єктів.

Отже, здобуття освіти майбутніми інженерами-педагогами дає їм змогу оволодіти навичками роботи з сучасними цифровими технологіями, навчитися оцінювати їх, аналізувати.

Література:

1. Інженерна комп'ютерна графіка : підручник / Шмиг Р. А., Боярчук В. М., Добрянський І. М. Львів : Український бестселер, 2012. – 600 с.
2. Кабак В. В. Підготовка майбутніх інженерів-педагогів до професійної діяльності: дис. канд. пед. наук: 13.00.04. / Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2014. – 206 с.
3. Карабчевський В. В. Комп'ютерна підтримка зв'язку між операціями над двовимірними і тривимірними моделями: автореф.дис... канд. техн. наук / Держ.вищ.навч.заклад «Донец.нац.ун-т». Донецьк, 2006. – 17 с.

*Косс Володимир Андрійович,
аспірант Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0009-0008-3142-7134*

СТВОРЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ – ПРІОРИТЕТ ЧАСУ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4902/>

Перед педагогічною наукою та практикою стрімкий соціальний, технологічний і політичний розвиток сучасного світу ставить нові проблеми. В епоху різких соціальних змін, які переживає наше суспільство, виникає необхідність кардинально реформувати освіту. Сучасній людині доводиться діяти в складних і невідомих ситуаціях, в умовах конкуренції та конфліктів, суперництва і співробітництва з представниками інших культур. Особливо актуальною стає проблема створення умов для формування особистості, яка здатна до самоактуалізації, творчого сприйняття світу та соціально значущої

діяльності, спрямованої на розвиток суспільства. На жаль діюча система освіти не дуже сприяє цьому, і тому створення альтернативного професійно-педагогічного проекту, започаткованого на демократичних і правових основах, стає на рівень пріоритетних в освітньому просторі країни.

Розглянемо причини, за яких діючий проект є несприятливим для створення умов, згаданих вище. Незважаючи на те, що в системі освіти відбуваються істотні рухи, перетворення, деякі реформи, глибинна сутність історично створеної в надрах соціалізму системи залишається в принципі незмінною. Щоб не говорили про демократичні перетворення, але не розстається шкільна освіта, перш за все, з авторитаризмом, головною перешкодою для впровадження більш широких демократичних і правових перетворень у середній школі.

Дійсно, авторитаризм у системі виховання й освіти підростаючого покоління – явище історичне. Воно супроводжує людське суспільство з моменту його народження і становлення як деяка неминучість. Об'єктивна реальність всієї історії існування і розвитку людського суспільства перебуває в безперервній зміні поколінь. І в цьому безперервному циклі відновлення вони неминуче зіштовхуються і вступають у взаємні полярні відносини. Ці відносини не тільки взаємно полярні, але і не рівноправні, оскільки доросле покоління, успадкувавши досвід своїх попередників, нав'язує підростаючому поколінню свої правила гри і примушує його дивитися на навколишній світ очима дорослих. У такій ситуації авторитаризм і насильство дорослих над молодим і зростаючим поколінням неминучі. Тому світове співтовариство, повною мірою усвідомивши це зло, розробило механізм захисту прав підростаючих поколінь в основних документах – міжнародних деклараціях прав людини і прав дитини. Але, на наш погляд, дуже важко вони впроваджуються в освітянську практику, особливо пострадянських країн.

По-друге, діючий професійно-педагогічний проект ґрунтується на наукових постулатах науки, що протягом більш ніж сімдесят попередніх років перебувала в прямій і повній залежності від партійних і державних органів, беззастережно виконувала всі їхні директиви і постанови, пояснювала й обґрунтовувала їхню наукову переконливість і перспективність.

Усе вибудоване за 70 років педагогічною наукою в колишньому СРСР спиралося на два наріжних камені – марксистсько-ленінську філософію, що була методологічною основою педагогіки, і на рішення партійних з'їздів і партійно-урядових постанов, що були ціннісними і

методологічними орієнтирами в діяльності як школи, так і педагогічної науки в цілому, та фактично перейшло в педагогічну науку незалежної України. Знову ж таки, певні кроки подолання цього робляться, але наскільки вони рішучі на прикладі сучасної школи дуже добре видно, точніше у переважній більшості не видно зовсім. Наприклад, стверджується (Кумарін В. П. [5]), що майже 100% випускників виходять зі школи з повним набором важких хворіб (неврастенія, виразка шлунку, сколіоз, психічні розлади, ослаблення імунної системи). Після початкової школи біля половини дітей пропадає бажання учитися – звідси масовий вихід на вулицю, зріст дитячої злочинності, наркоманії, проституції, гігантське сховане відсівання. Звідси і тільки звідси безпорадність і вітчизняного виробника, замірки і неврастеніки в армії, безвідповідальність і безпорадність чиновників. Де ж педагогічна наука? – лунає риторичне питання. Створена педагогічна наука і разом з нею середня школа фізично руйнує учня, а не захищає, не розвиває і не зміцнює його фізичне здоров'я. Натомість була проголошена цілком гуманістична виховна мета всебічного і гармонійного розвитку особистості учня, – духовного багатства, моральної чистоти, фізичної досконалості. В підсумку замість фізичної досконалості – фізично ослаблене і хворе покоління; замість духовного багатства і моральної чистоти – бездуховність, аморальність, лінощі і безвідповідальність.

Можна багато критикувати педагогічну науку минулого, але більш ніж це зробив Б.І. Коротяєв у своїй книзі «Педагогіка на розпутьті» [4] не скажеш. Автор у жанрі наукової публіцистики піддав ревізії не тільки свої власні педагогічні погляди, але і накопичені в педагогіці цілі системи поглядів, концепцій, теорій. Він вважає, що несучими опорами педагогічної науки являються такі складові:

- мова педагогічної науки;
- педагогічна спадщина і результати поточних досліджень;
- партійно-державні директиви і методологія педагогіки.

Зупиняючись на мові педагогічної науки, Б. І. Коротяєв пише, що це була мова сухого і казенного паперу, мова ідеологічних штампів, директив і розпоряджень. Буквально на кожній сторінці посібника майоріли фразеологічні обороти типу: «учитель повинний...»; «учитель зобов'язаний...»; «учителю треба ...» і т.д. Яка ж думка може виникнути у студента, якщо на кожній сторінці йому торочать і повторюють, що він повинен робити і що не повинен?

Ось чому навчальні посібники по педагогіці в той час не користувалися повагою з боку студентів. Вони були придатні лише для однієї мети – для завчання і переказу на іспитах, але не для життя.

У школі з мертвою мовою робити нічого. Вона була улаштована і відшліфована так, що дозволяла будувати розмову з читачем на рівні чистої абстракції, іти від аналізу реальної практики виховання і навчання, лакувати її і підганяти під очікувані, але не досяжні результати [4].

Треба віддати належне, що в даний час мова педагогічної науки піддається серйозному ремонту і відновленню.

Необхідність термінової заміни старого призводить до того, що намічаються нові орієнтири, під них складаються нові програми по педагогіці й історії педагогіки, відповідно до яких створюються нові підручники. Справа дійсно потрібна. Але чи не робиться це у поспіху? Без серйозного аналізу всього того, що накоїла цитатна і номенклатурна педагогіка, без роздумів і сумнівів, до виробітку нових догм і постулатів, прийняття невірних рішень один крок.

Нові програми по педагогіці й історії педагогіки в нашій країні вже розроблені. Її автори знайшли геніальний хід, що не вимагає роботи ні розуму, ні серця. Витерли деякі догми, що компрометували себе у старій програмі і вписали нові. Наприклад, комуністичне виховання замінили національним, а все інше практично залишилося. І думати ні авторам, ні вчителям, ні студентам не треба. Заучуй, запам'ятовуй і дій як треба. Зворушливо і разюче. Забуто уроки історії, забуті перекося.

Третьою причиною неспроможності діючого професійно-педагогічного проекту є відсутність за великим рахунком свободи вибору. У нашому розумінні свобода – усвідомлення особистістю балансу міри вибору і міри відповідальності за зроблений вибір. У кожної людини завжди повинний бути вибір. І чим ширше вибір, тим вільніше він. Але вибір не безмежний, у нього повинна бути міра. Якщо зроблений вибір не підкріплюється мірою відповідальності, починається необмеженість, вакханалія й анархія. Свобода кінчається і поступається місцем страху перед безпорадністю закону і влади.

Дарована перебудовою і часом свобода, не підкріплена мірою відповідальності, в одну мить обернулася у свою протилежність – несвободу. Тільки страх перед законом жорстокої влади поступився місцем страху перед відсутністю влади закону.

На відміну від всіх інших шарів суспільства, що ковтнули порцію волі і вирвалися на простір плюралізму, вчитель, не встигнувши ковтнути, відразу захлинувся під суворим поглядом чиновників від освіти. Чиновник у системі освіти, – від районного до найвищої ланки – особливий. Він не терпить вільнодумства й ініціативи. На ініціативу і творчість у чиновника немає ні часу, ні правових можливостей, ні вільної професійної ніші – весь

його режим діяльності регулюється твердими наказами і циркулярами, що йдуть потоком зверху.

Отже діючий професійно-педагогічний проект неспроможний для нових горизонтів тому, що:

- 1) дотепер в його надрах залишається авторитаризм;
- 2) педагогічна наука фактично не змінює своєї методології та ідеології;
- 3) вчитель і, як слідство, практично кожний суб'єкт освітянського процесу, не має вибору, находячись постійно під суворим поглядом чиновника.

Зрозуміло, що для створення альтернативного професійно-педагогічного проекту необхідно подолати ці перешкоди. Але як? На наш погляд, очевидно, що успіх подальших новацій у шкільній практиці цілком залежить від глибини наукових пошуків у педагогіці, усвідомлення тих вихідних позицій і тих ціннісних орієнтацій, що і визначають їхню стратегію й основні напрямки. Вихідні ж позиції педагогічної науки – *методологія*, а ціннісні орієнтації – її *ідеологія*. А оскільки використовувана раніше методологічна основа дала тріщину, то її відновлення стає неминучим наслідком.

В даний час педагогічна думка в Україні повертається, як і раніше, до осмислення філософії як базисної науки, тільки не до марксистсько-ленінської філософії, як «єдино вірної і всесильної», а до філософії, знання в якій накопичені світовим досвідом пізнання світу, людини і суспільства в цілому.

Але хто в сучасних умовах може взяти на себе відповідальність і прийняти рішення на користь того чи іншого філософського напрямку, бо їх ціла палітра – навчання, догмати, теорії, концепції, що пояснюють мир? Диктувати і нав'язувати філософсько-прикладним наукам, що відповідає світорозумінню і світопоясненню? Наказувати, на які філософські школи спиратися в ході наукових досліджень?

Держава? Та чи інша політична партія, що стоїть у влади? Церква? Чи якісь великі наукові авторитети? Історія на ці питання відповіді дала і вердикт винесла – ніхто не в змозі нав'язувати тій чи іншій науці ті чи інші світоглядні позиції. Отже, розробка методології – справа самої педагогічної науки. Аналогічно повинно бути і з індивідуальним правом кожного конкретного дослідника в галузі педагогіки щодо того, які філософські концепції і погляди використовувати в процесі свого дослідження як деякі вихідні чи базові підстави.

Одночасно з методологією не може не розроблятися й ідеологія педагогіки – її основні ідеї і цілі, що визначають вибір використання методів дослідження. На наш погляд, ідеологія педагогіки як науки – це вчення про педагогічні ідеї, що охоплюють і відображають найбільш загальні стійкі зв'язки і відносини між складовими частинами реальної педагогічної дійсності.

Але оскільки педагогічна наука вивчає фрагменти громадського життя на поле педагогічної дійсності, то зовсім очевидно, що її власна ідеологія не може не використовувати у своєму арсеналі ідеології чи тих чи інших ідей з інших суспільних наук (філософії, психології, соціології, історії й ін.).

Знову ж таки необхідно підкреслити, що вибір використання тих чи інших ідеологій чи окремих ідей – справа самої педагогіки, її природне право. Нав'язування інших ідеологій і тиск з боку може виявитися настільки небезпечним по наслідках, наскільки небезпечне відмовлення від використання тих ідеологій чи ідей, що з погляду педагогіки можуть виявитися плідними, корисними і перспективними.

Розробка методологічних основ педагогіки була предметом вивчення й обговорення протягом всієї історії розвитку педагогічної думки, у тому числі і періоду радянської педагогіки й особливо останніх десятиліть (Гершунський Б. С., Данилов М. А., Загвязинський В. М., Корольов Ф. Ф., Краєвський В. В., Нікандров Н. Д. і ін.), то розробка питань ідеології педагогіки справа принципово нова і мало вивчена. Хоча варто помітити, що в контексті обговорення методологічних проблем питання ідеології знаходять непряме відображення.

Прийнята Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [1] визначає базисну ідею відновлення освіти – відродження духовності нації і її інтелектуального і фізичного потенціалу.

Ідея національної самосвідомості і відродження нації, активно обговорюється в останніх роботах, фактично визнається всіма тим складовим елементом педагогічної науки, що об'єднує в єдине ціле і методологію, і ідеологію науково-педагогічного дослідження. Але національна ідея – скоріше ідея державна і політична, ніж педагогічна. Звичайно, педагогічна наука не може не враховувати її, коли держава є основним замовником педагогічної науки по розробці наукових проблем виховання, навчання й освіти підростаючого покоління. І все ж таки, наука не повинна бути складовою частиною держави, його інститутом, осередком чи підрозділом. Вона повинна бути самостійною, незалежною, і її право на волю наукового пошуку повинно обмовлятися і захищатися законом у рамках діючого правового поля.

З цього випливає фундаментальний висновок. *Якщо педагогіка хоче піклуватися про свій науковий авторитет, то вона зобов'язана розробити і мати власну базову основу* – свою методологію і ідеологію чи вихідні позиції і методологічні цінності й орієнтири.

У цьому напрямку педагогічна наука робить поки перші кроки, намагаючись знайти і сформулювати принципи реформування педагогічної науки, орієнтовані на нові суспільно-економічні умови.

Осмислюючи й аналізуючи накопичений науковий потенціал, уроки історії, а також основні тенденції сучасного суспільного розвитку, і спираючись на внутрішню логіку розвитку педагогічної думки, ми намагаємося висунути й обґрунтувати ряд ідей, які б могли відігравати роль не тільки вихідних посилок, але і міцної, надійної і довгострокової базисної основи. Вони можуть бути сформульовані в такий спосіб:

- ідея об'єктивності і вірогідності педагогічної науки в цілому і кожного конкретного дослідження зокрема;
- ідея свободи і незалежності педагогічної науки від владних структур, політичних партій, суспільних рухів і церкви;
- ідея самостійності і самодостатності на всіх етапах педагогічного дослідження.

Слід помітити, що кожна з висунутих ідей не є принципово новою – усі вони в якомусь ступені обговорювалися в тих чи інших концепціях виховання й освіти, або спеціально, або побічно. Принципово новою є сама спроба розглянути їх у сукупності як базисне ядро, орієнтоване на цілі педагогічного дослідження. І разом з тим, висунуті ідеї дають можливість об'єднати в єдине ціле методологію й ідеологію педагогіки як науки і наповнити її свіжим вітром і живлющим киснем.

Якщо визнати дане базисне ядро науково заможним, то педагогічна наука не може продовжувати безмовно виконувати ту роль, що їй нав'язана минулим і продовжуватиме нав'язуватися ззовні нині. І тим більше залишатися осторонь від тих великих і фундаментальних змін, що відбувалися і відбуваються у країні у всіх сферах її життя. Вона зможе стати у керма розробки і створення принципово нового професійно-педагогічного проекту, що продовжить демократичні й правові перетворення у системі освіти.

Що стосується авторитаризму, який панує в освітянських закладах, а також проблеми, пов'язаної зі свободою вибору кожного суб'єкту освітнього процесу, то тут треба ввійти у правове поле, твердо підтримуючи механізм захисту прав підростаючих поколінь, згаданий нами в основних документах – міжнародних деклараціях прав людини і прав дитини. Верховна Рада прийняла у 1991 року Закон України

«Про освіту» та зміни до нього [2], який виконує важливі функції – урегулювання суспільних відносин в галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян, визначає основні принципи розвитку освіти, закріплює повноваження державних органів управління, навчальних закладів щодо реалізації державної політики.

Але, як вважає С. М. Ніколаєнко [6], нове нормативно-правове поле вітчизняної освіти і науки має поповнитись нормами законів, які забезпечать ставлення до людини як до особистості, з іншого боку відтворять демократизм системи, забезпечать її відкритість.

Звичайно, закони, що регулюють відносини в освітянській, науковій сферах, мають бути справедливими, демократичними, тобто спонукати до творчості, вибору моделей і технологій навчання і виховання, наукового процесу, сприяти самовизначенню учасників наукового, навчально-виховного процесу – ученого, учителя й учня – не як сліпих виконавців певної окремої функції, а як особистостей у всій повноті сприйняття відтворення життя.

Отже, створений альтернативний професійно-педагогічний проект, що спирається на положення по-справжньому незалежної, зі своєю власною ідеологією й методологією, вивіреними експериментально, педагогічної науки, що підпорядковується по-справжньому справедливим, демократичним законам, що розвивають ініціативу й відповідальність, активність і пошук, що стимулює нове, що заохочує творчість, дійсно може стати проривом у майбутнє виховання, навчання й освіти підростаючого покоління.

Література:

1. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)». – К: Райдуга, 1994. – 62 с.
2. Законодавство України про освіту. – К: Парламентське вид-во. 2002. – 159 с.
3. Коротяев Б. И. Педагогика в вопросах, ответах и прогностических ожиданиях. – Краматорск, 2000.
4. Коротяев Б. И. Педагогика на распутье. – Славянск, 1991.
5. Кумарин В. Педагогика в пучине схоластики. – М., 1999.
6. Ніколаєнко С. М. Освіта і наука: Законодавчі та методологічні основи: Навч. посібник. – К.: «Політехніка», 2004.

*Ліхота Олександр Валерійович,
кандидат економічних наук,
Північноукраїнський
інститут імені Героїв Крут
Приватного акціонерного
товариства «Вищий навчальний
заклад «Міжрегіональна
Академія управління
персоналом», м. Чернігів
ORCID: 0000-0003-2948-4902*

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4903/>

Проблема розвитку творчої діяльності як учнів, так і студентів є предметом вивчення протягом усієї історії існування і розвитку педагогічної науки та шкільної практики від Сократа до наших днів. Але на різних етапах цього розвитку її досліджували і вирішували по-різному, залежно від стану трьох складників – накопичуваного шкільного досвіду, досягнутого рівня розвиненості педагогічних і суміжних наук, рівня розвиненості суспільства і його поточних вимог та прагнень.

Сьогодні в Україні, як і в усіх інших пострадянських державах, також мають місце кардинальні зміни буквально в усіх сферах – у державному будівництві, економіці, політиці, науці, культурі, освіті.

У цих умовах проблема формування творчої особистості, незалежної й вільної у виборі, самостійної та відповідальної за власний вибір, прямо виходить на розв'язання головного завдання, яке стоїть перед країною в цілому – будівництво незалежної, самостійної й правової держави, розвиток незалежної національної економіки, культури, духовності й освіченості, творчої ініціативи й енергії всіх громадян України, і особливо підростаючого покоління.

Підготовка творчої особистості в школі прямо залежить від рівня аналогічної підготовки самого вчителя. Ось чому проблема розвитку творчої пізнавальної діяльності студента як майбутнього вчителя і вихователя продовжує залишатися винятково актуальною й гострою. На сучасному етапі вона набуває особливого звучання не тільки в педагогічному плані, але й соціальному, політичному, економічному і духовному.

Дослідження проблеми розвитку творчої пізнавальної діяльності, її обговорення та розв'язання на якісно новому рівні підготовлено всім

ходом попереднього розвитку педагогічної науки, її внутрішньою логікою й накопиченим науковим потенціалом. У розробку останнього значний внесок зробили відомі вчені України Г. С. Костюк, В. О. Онищук, А.Я. Савченко, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласий, О.Г. Мороз, В.І. Бондар, В.І. Євдокимов, Б.І. Коротяєв, В.І. Лозова, В.П. Буряк, Г.П. Шевченко, В.М.Галузинський, О.М.Біляєв, М.Б.Євтух, В.Г.Кремень, О.Р.Мазуркевич, а також учені Росії та інших колишніх союзних республік М. М. Скаткін, Б.Я. Лернер, В.В. Давидов, М.І. Махмутов, Г.І. Щукіна, Г.М.Александров, Т. І. Шамова, В. І. Андреев, Н. О. Половникова, Ш. А. Амонашвілі, П. І. Підкасистий та багато інших.

У межах цих досліджень розроблені цікаві й змістовні науково-педагогічні концепції, які розкривають багато істотних аспектів обговорюваної проблеми як прямо, так і побічно, серед яких можна виділити концепцію проблемного навчання; оптимізації навчання; пізнавального інтересу; пізнавальної активності й самостійності; єдності відтворюючої й творчої діяльності; формування розумових операцій; алгоритмізації й прогнозування; навчання творчих пізнавальних процедур і операцій та інші.

Незважаючи на досить представницький набір розроблених та знову розроблюваних концепцій, вважати проблему розвитку творчості учнів та студентів у процесі навчання вирішеною в повному обсязі немає підстав. З одного боку життя ставить все нові й нові завдання та підходи, а з іншого – проблема розвитку творчості особистості достатньо фундаментальна й складна, щоб її розв'язати остаточно. Багато питань є й дотепер мало вивченими. Педагогічна наука в результаті досліджень одержала достатньо даних, які розкривають способи й методи розвитку творчості учнів та студентів у процесі застосування знань на практиці. Щодо процесу вивчення знань у загальному вигляді, а також тих знань, зміст яких зумовлено специфікою кожної конкретної наукової дисципліни – таких даних дуже мало.

Складність вивчення теоретичних знань та відомостей на творчому рівні, через самостійний пошук та "відкриття" й зумовлює поточний стан викладання теоретичних дисциплін у масовій практиці вищих закладів освіти – здебільшого він залишається репродуктивно-висловлювальним.

Отже проблемою нашого дослідження ми визначили розвиток творчої пізнавальної діяльності студентів у процесі вивчення теоретичних знань, а саме вивчення сучасної української літературної мови на немовних факультетах вищих навчальних закладів.

Слід зазначити, що в реальному навчальному процесі засвоєння теоретичних знань із сучасної української літературної мови функціонують закономірні зв'язки й стосунки, зокрема між структурою

знань, способами й методами її засвоєння, рівнями пізнавальної діяльності й результатами.

На наш погляд вивчення теоретичного матеріалу на творчому рівні цілком реальна перспектива. Важливо лише виявити можливості засвоєння теоретичного матеріалу конкретної навчальної дисципліни на творчому рівні й формування на цій основі інтелектуально-творчого потенціалу в майбутнього вчителя чи вихователя, вивчити ці можливості, розкрити їх і правильно реалізувати. При цьому ми припускаємо, що вони лежать у площині зв'язків та стосунків між способами особливої організації навчального матеріалу й творчими методами його засвоєння. Якщо ці зв'язки будуть постійними і сталими, то вони спроможні забезпечити поступове нарощування творчих можливостей студентів і ефективність навчального процесу в цілому.

Для втілення цього необхідно, *по-перше*, на основі вивчення психолого-педагогічної літератури й аналізу напрацьованих концепцій дослідити сутність творчої пізнавальної діяльності у взаємозв'язку з репродуктивною і виявити педагогічні умови її розвитку від нижчих форм і станів до більш високих.

По-друге, вивчити загальні підходи й принципи структурування навчального матеріалу і реалізувати їх у створенні цільової структури на базі матеріалу з сучасної української літературної мови й закласти в цю структуру адекватний апарат її засвоєння.

По-третє, в умовах дослідно-експериментальної роботи, здобути конкретні результати й видобути з них відповідні висновки, й на цій основі розробити методичні рекомендації та вказівки.

Вирішувалися ці завдання протягом останніх років на базі Донбаського державного педагогічного університету. А саме були усвідомлені витoki й генезис заявленої проблеми, розроблені концептуальні основи, а також навчально-пізнавальний апарат, який забезпечував засвоєння теоретичних знань на динамічному творчому рівні. Дослідно-експериментальна робота дозволила вивірити наукову спроможність вихідних теоретичних положень й внести відповідні корективи й уточнення.

Отже, була вперше розроблена дидактико-цільова структура теоретичного матеріалу з сучасної української літературної мови, що вивчається на немовних факультетах педуніверситета. При цьому вивірені й уточнені раніше розроблені загальні підходи й принципи структурування навчального матеріалу з різних навчальних дисциплін вищих закладів освіти. Крім цього був розроблений специфічний навчально-пізнавальний апарат, закладений у структуру знань, оволодіння яким дозволяє студентам виконати ті чи інші пізнавальні

процедури й операції на творчому рівні, а також педагогічний механізм управління розвитком творчої пізнавальної діяльності студентів через по-елементне нарощування творчості на кожному заданому часовому відрізку навчального процесу.

Виконане дослідження розширює сформовані уявлення про творчі шляхи й засоби засвоєння студентами теоретичного матеріалу й прокладає шлях для подальших наукових пошуків у справі створення надійної й конструктивної програми розвитку творчої пізнавальної діяльності студентів від вихідних станів і рівнів до все більш і більш високих.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що воно розкриває невикористовувані внутрішні ресурси навчання у вищих закладах освіти, які лежать у структурі й сутності творчої пізнавальної діяльності студентів. Використання цих ресурсів на основі чітко сформульованих методичних рекомендацій та вказівок дозволить одержувати більш вагомий і високі результати в навчальному процесі.

*Новицька Олена Леонідівна,
старший викладач кафедри
іноземних мов, Національний
аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний
інститут», Харків, Україна*

*Станкевич Марія Дмитрівна,
асистент кафедри
іноземних мов, Національний
аерокосмічний університет
ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний
інститут», Харків, Україна*

ВИДИ ЗВОРОТНЬОГО ЗВ'ЯЗКУ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4864/>

Зворотний зв'язок – важлива складова процесу навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах, яка виконує розвиваючу, оціночну, виховну, інформаційну, діагностичну та прогностичну функції. Зворотній зв'язок необхідний для підвищення якості навчального процесу, оскільки

допомагає студентам виявити прогалини у засвоєнні матеріалу, а викладачеві оцінити прогрес студентів та скоригувати свою діяльність. Можна виділити такі види зворотного зв'язку:

- викладач-студент;
- студент-студент;
- студент-викладач.

Перший вид зворотного зв'язку найпоширеніший. Викладач надає студенту інформацію про допущені помилки та неточності оцінюючи виконану роботу, а також вказує на способи корекції або підвищення якості/ефективності завдання.

Зворотній зв'язок студент-студент використовується досить рідко та формує вміння формулювати питання, давати розгорнуті коментарі та судження, вести розгорнуту дискусію, сприймати критику; застосовується для захисту рефератів, проектів, презентацій.

Зворотній зв'язок студент-викладач допомагає оцінити діяльність педагога, який проводить аналіз методів та засобів навчання залежно від результатів та реакції студентів.

У сучасних реаліях використання цифрових технологій є найбільш ефективним методом отримання зворотного зв'язку, оскільки обмін інформацією відбувається миттєво, існує можливість проводити оцінювання всіх студентів та виконувати роботу над помилками. Студенти отримують не лише кількісну оцінку у вигляді суми балів, а й якісну.

Література:

1. Jurs P., Špehte E. The Role of Feedback in the Distance Learning Process. *Journal of Teacher Education for Sustainability*. 2021. 23 (2): 91-105. URL: <https://doi.org/10.2478/jtes-2021-0019>.
2. Panadero E., Lipnevich A. A. A review of feedback models and typologies: Towards an integrative model of feedback elements. *Educational Research Review*. Volume 35, 2022. URL: <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2021.100416>
3. Мазурець О. В. Метод автоматизованого формування тестових завдань. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія : Технічні науки. 2019. № 5. С. 189-194.
4. Навчальний сайт Харківського національного аерокосмічного університету [Електронний ресурс] // Сайт системи підтримки Харківського національного аерокосмічного університету. – Режим доступу: <http://mentor.khai.edu>

*Пожарицький Олександр
Пилипович,
кандидат хімічних наук,
доцент, почесний професор,
кафедра садівництва,
виноградарства, біології та хімії,
Одеський державний аграрний
університет, Україна
ORCID: 0000-0002-4327-682X*

*Песарогло Олена Георгіївна,
кандидат хімічних наук,
доцент, кафедра садівництва,
виноградарства, біології та хімії,
Одеський державний аграрний
університет, Україна
ORCID: 0000-0002-6951-3715*

*Бельдій Марія Григорівна,
старший викладач,
кафедра садівництва,
виноградарства, біології та хімії,
Одеський державний аграрний
університет, Україна
ORCID: 0000-0001-5779-7442*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ З ЦИКЛУ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4896/>

В Національній доктрині розвитку освіти в Україні зазначено, що “Освіта – основа розвитку особистості, суспільства, нації та держави, запорука майбутнього України. Вона є визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства... За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, здійснюється практичне реформування галузі згідно з Державною національною програмою "Освіта" ("Україна ХХІ століття")” [1].

У ХХІ столітті необхідно чітко і усвідомлено уявляти, якою повинна бути вища професійна освіта та фахівець, що випускається вищою школою у найближчому та віддаленому майбутньому. Освітні зміни, які нині відбуваються в Україні, вимагають від майбутніх фахівців конкурентоспроможності, соціальної мобільності, професійного самовдосконалення в умовах інформаційного суспільства. Вимога до фахівця, змісту та процесу його підготовки повинні носити випереджаючий характер у порівнянні з сформованою теорією та практикою. Завдяки сучасній формі дуальної освіти студенти можуть набувати необхідних практичних навичок у виробничих умовах, що дуже важливо у професії агронома, ветеринарного лікаря, технолога, інженера тощо.

Важливим завданням здобувачів вищої освіти, які вивчають хімічні дисципліни, є вироблення творчого підходу у придбанні нових відомостей з використанням електронних технологій: дистанційного навчання за допомогою інформаційних та модельованих систем (комп'ютерний та мультимедійний курс); інтернет-сторінки з рекомендаціями та даними інформаційно-пізнавального характеру; гурткова робота та лабораторний практикум з метою дослідження із застосуванням комп'ютерного моделювання об'єктів та процесів у поєднанні з фізико-хімічними методами [2].

На жаль шкільна підготовка з хімії у сучасних здобувачів освіти не в повній мірі відповідає рівню, який необхідний для опанування освітньо-професійних освітніх компонентів із застосуванням хімічних знань. Досвід показує, що на початковому етапі навчання доводиться докладати чимало зусиль (до 20% від загальної кількості годин навчального плану) для побудови стартового майданчика для створення моделі майбутнього фахівця.

Так, наприклад, підготовка висококваліфікованих спеціалістів-аграріїв неможлива без опанування основ хімічних знань. Вивчення механізмів впливу різноманітних факторів на ріст і розвиток рослин, тварин, розуміння процесів, що відбуваються в тваринному і рослинному організмах, їх прояв та регулювання дає можливість ефективно використовувати досягнення хімії у сільськогосподарському виробництві [3].

Освітня компонента "Хімія" є основою теоретичної підготовки здобувачів вищої освіти і відіграє роль фундаментальної природничої бази, без засвоєння якої неможлива успішна діяльність сучасних спеціалістів-аграріїв.

При цьому, по-перше, необхідно систематизувати знання, набуті у школі, а для деяких здобувачів освіти, слід сформувати хоча б початкові знання, необхідні для більш глибокого опанування матеріалу.

Основна увага на цьому етапі приділяється розділам, присвяченим будові атома та прогнозування властивостей хімічних елементів та їх сполук, розчинам та їх властивостям, основним законам хімії.

Акцент робиться на формування знань, необхідних для вивчення спеціальних дисциплін і, зрештою, для майбутньої професійної діяльності.

В сучасному світі переважна кількість інформації подається в електронному вигляді, тому підготовка студентів з циклу хімічних дисциплін потребує хороших навичок цифрового зображення хімічних формул, рівнянь реакцій, хімічних процесів тощо.

Використання різних програмних засобів дозволяє викладачеві створити цікаві та якісні лекційні та практичні заняття.

Найбільш поширений текстовий редактор Word не містить модулів для набору хімічного тексту, тому написання (особливо комплексних та органічних сполук), тим більше у 3D форматі, завжди викликає певні труднощі. У процесі розвитку ІТ-технологій було створено низку редакторів хімічного тексту.

Найбільшу популярність серед хіміків-науковців набули Chem Window, ChemDraw, HyperChem, MarvinSketch тощо [4].

Одним з безкоштовних найпоширеніших редакторів є ChemSketch: потужний, зручний у використанні, універсальний, інтегрований у Word.

ACD / ChemSketch 12 дозволяє записувати різні формули неорганічних та органічних сполук, моделює хімічні структури, розраховує деякі фізико-хімічні параметри, зображує лабораторний посуд та обладнання, створює 2D та 3D формули стереоізомерів, зберігає зображення у різних форматах.

В сучасній системі освіти все більше використовується гейміфікація як інноваційний процес навчання. На сьогоднішній день існує безліч програм для створення дидактичних тестів, вікторин та ігор, квестів а саме Quizizz, Kahoot, Khan Academy, Quizlet, ClassCraft тощо.

За останні роки виникла велика кількість віртуальних хімічних лабораторій, які дозволяють переглядати деякі хімічні експерименти, але відсутність досвіду у здобувачів освіти реального контактування з речовинами в ході вивчення хімії не може забезпечити високих результатів навчання [5].

Зауважимо, що в Одеському державному аграрному університеті, при вивченні хімічних дисциплін для підготовки фахівців аграрного сектора сьогодні застосовують комбіновані методи: комп'ютерні технології у поєднанні із сучасними методами дослідження в лабораторії, адже вивчення хімії потребує безпосереднього контакту з об'єктами хімічної науки – простими та складними речовинами, ознайомлення з їх зовнішнім виглядом, фізичними властивостями, з подальшим вивченням їх здатності реагувати між собою [3, 5].

Рациональне поєднання традиційних методів навчання та нових форм подачі матеріалу дозволяє підвищити ефективність навчання та активізувати творчий потенціал здобувачів освіти у відкритій освітній системі.

Література:

1. Про національну доктрину розвитку освіти: указ Президента України від 17 квітня 2002 року №347/2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/U347_02.
2. Валюк В. Особливості використання комп'ютерних технологій при вивченні хімічних дисциплін: Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2011. Вип. 3. – С. 24-29.
3. The role of chemical disciplines for environmental education in higher agrarian education / Pozharytskyi O. P., Piesarohlo O. H., Beldii M.H.XXXVI Міжнародна науково-практична конференція “Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку” м. Софія (Болгарія) 07 вересня 2023 р.
4. Винник О. Ф., Свєчнікова О. М., Грановська Т. Я. Застосування програмного засобу ACD / ChemSketch (Freeware) 12.0 для написання хімічних формул та моделювання хімічних процесів. Навчальний посібник. – Харків, 2018. – 92 с.
5. Анічкіна О. В. Дистанційне вивчення хімії майбутніми хіміками, біологами, екологами: шляхи реалізації: Scientific and pedagogical internship «Introduction of European approaches and new methods of training future specialists in biology, ecology, geography, geology and chemistry» : Internship proceedings, September 6 – October 17, 2021. Wloclawek, Republic of Poland : “Baltija Publishing”, 2021. Pages 5-9.

*Чертов Владислав Ігорович,
викладач кафедри педагогіки,
психології та менеджменту
Білоцерківського інституту
неперервної професійної освіти
Державний заклад вищої освіти
«Університет менеджменту
освіти» Національної академії
педагогічних наук України,
м. Біла Церква*

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІЗ ЗДОБУВАЧАМИ П(П)ТО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4884/>

Стабільне функціонування системи професійно-технічної освіти є одним з пріоритетних завдань державних органів та інституцій, що відповідають за освітній напрям. У зв'язку з російським військовим вторгненням та зумовленим ним тривалим воєнним станом, що діє на всій території нашої держави, стале та безперервне функціонування закладів освіти різного типу (у тому числі і закладів професійної та професійно-технічної освіти) опинилось під загрозою. У таких умовах питання ефективної педагогічної роботи із здобувачами професійно-технічної освіти постає у новому світлі. Це пов'язано з тим, що українська держава на теперішній стадії свого розвитку особливо гостро потребує кваліфікованих робітничих кадрів як для вирішення поточних задач, так і для масштабних проєктів у рамках повоєнного відновлення. Такі працівники сфери професійно-технічної освіти як В. Дорохіна, О. Жуков, О. Керносенко, В. Ляшенко зазначають: «Щоб відбудувати Україну, потрібні фахівці, тому наш фронт – підготовка кваліфікованих робітників для відновлення та розвитку нашої держави» [6, с. 19]. Дефіцит робітничих кадрів вже зараз є досить відчутним. Можна прогнозувати, що у зв'язку з кризовими явищами, що значно посилюються військовими подіями, цей дефіцит буде стрімко зростати. Відповідно адміністрація та педагогічний склад закладів професійно-технічної освіти мають робити усе від них залежне, щоб забезпечити безперервну та високоякісну підготовку робітничих кадрів, що потребує висвітлення вузлових моментів вдосконалення організаційно-методичної та педагогічної роботи із здобувачами професійної (професійно-технічної) освіти в умовах воєнного стану.

Від початку широкомасштабного вторгнення і до сьогодні заклади профтехосвіти продовжують освітню діяльність очно, дистанційно, у змішаному форматі в залежності від відстані регіону, в якому знаходиться заклад ПТО, до лінії фронту, що визначає загальну конфігурацію можливості забезпечення безпечного освітнього середовища. У відповідності до цього заклади освіти працюють у різних форматах – очному, дистанційному, змішаному. Наприклад, за даними О. Булашева, який дослідив стан професійно-технічної освіти в Полтавській області з урахуванням воєнних реалій 7 закладів ПТО області надають очні освітні послуги, 26 працюють у змішаній формі. Здобувачі освіти, які перебувають за кордоном, навчаються з використанням дистанційних технологій [1]. Подібну ситуацію можна спостерігати в інших регіонах України, що може певним чином відрізнятись в залежності від безпекової ситуації конкретної області. Принципово інша ситуація на Донеччині. У своїй статті про стан професійної освіти Донецької області в умовах воєнного стану Е. Гончаров повідомляє, що станом на 2022-2023 навчальний рік 25 закладів професійної (професійно-технічної) освіти були переміщені в безпечніші регіони України – освітній процес у них організовано у змішаному та дистанційному форматах. 7 закладам ПТО Маріуполя із зрозумілих причини не вдалося продовжити навчальний процес та належним чином організувати роботу педагогічних колективів. 2 навчальні центри при установах виконання покарань також припинили функціонувати через евакуацію всіх здобувачів професійної освіти до інших установ виконання покарань на території України [3, с. 5].

Станом на теперішній час освітній процес у закладах П (ПТ) О, що функціонують в умовах відкритої збройної агресії, регламентується наказом МОН «Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану» [5]. Організація стабільного надання якісних педагогічних послуг здобувачам професійно-технічної освіти в умовах воєнного стану потребує всебічного підходу, що охоплює різні аспекти діяльності педагогічних працівників. Мова, зокрема, йде про такі стратегічні напрями роботи із здобувачами П (ПТ) О в умовах воєнного стану:

1. Створення фізично та психологічно безпечного освітнього середовища – педагогічний склад закладів П (ПТ) О має створювати безпечні умови для навчання, облаштовувати укриття та розробляти плани евакуації на випадок надзвичайних ситуацій. Одночасно необхідно організувати психологічну допомогу для здобувачів освіти, проводити консультації та тренінги з управління стресом і наслідками психологічної травматизації, що виступають розповсюдженими психологічними явищами в умовах воєнного стану.

2. Залучення до волонтерської діяльності – важливою особливістю роботи зі здобувачами П (ПТ) О в умовах воєнного часу є їх залучення до волонтерської діяльності. На думку І. Буряк-Габрись добровільна підтримка військових у професійно-технічному закладі освіти стала сферою самореалізації для здобувачів освіти із свідомою патріотичною позицією. Це шлях до самовдосконалення та набуття нових вмінь, знайомств і розширення кола близьких людей та друзів, а також можливість поліпшити професійні навички та плідно провести вільний час, займаючись суспільно корисною діяльністю. Волонтерська діяльність у закладі П (ПТ) О втілюється в різних напрямках та галузях – вибір надзвичайно широкий і залежить від особливостей закладу [2, с. 164]. До волонтерської роботи також можуть залучатися педагоги закладів П (ПТ) О, які слугують прикладом для наслідування здобувачами освіти. Необхідно зауважити, що волонтерська діяльність станом на теперішній час досить широко представлена в закладах П (ПТ) О (навіть в Донецькій та Луганській областях), про що згадується у роботі О. Жукова, О. Керносенко та ін. [6, с. 19].

3. Розробка нових Державних освітніх стандартів та адаптація навчальних програм до умов воєнного стану передбачає коригування програм, зосередження на найважливіших темах та впровадження гнучких графіків занять. Так, наприклад, Е. Гончаров у якості одного з найбільш важливих та активних напрямів роботи профтехосвітян в умовах воєнного стану виділяє розробку проєктів нових Державних освітніх стандартів, що мають враховувати реалії воєнного часу [0].

4. Впровадження гнучких форм навчання, зокрема дистанційного навчання через онлайн-платформи та забезпечення доступу до навчальних матеріалів і електронних ресурсів. Змішане навчання, що комбінує очні та дистанційні форми, дозволяє максимально охопити здобувачів освіти в умовах вираженої нестабільності.

5. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, підтримка та розвиток ІТ-інфраструктури в закладі П (ПТ) О. Горбаченко зауважує, що існуючі варіанти застосування інформаційних технологій в навчальному процесі дають змогу встановити стабільні зв'язки всередині групи, цілодобовий доступ до навчальних матеріалів у зручному вигляді та максимальне залучення здобувачів освіти до колективної діяльності [4, с. 110]. Забезпечення доступу до Інтернету, а також організація технічної підтримки для вирішення проблем з обладнанням та програмним забезпеченням. Постійна комунікація зі здобувачами освіти та їхніми батьками, збір зворотного зв'язку і оперативне реагування на проблеми, а також співпраця з місцевими органами влади, міжнародними організаціями та благодійними фондами для отримання необхідних

електронних ресурсів. Причому це можна реалізовувати незалежно від форми навчання (очна, дистанційна, змішана). До надважливих інноваційних питань організації роботи закладів професійної освіти в цьому році можна віднести напрям електронного обліку освітнього процесу [3].

Таким чином, суворі реалії воєнного часу кардинально трансформують організацію та перебіг освітнього процесу в закладах професійно-технічної освіти. До сутнісних характеристик професійно-технічної освіти в умовах воєнного стану є зрушення звичного режиму навчання та відпочинку здобувачів освіти, широке використання електронних гаджетів для організації навчання, високе психоемоційне напруження учасників освітнього процесу, необхідність залучення здобувачів освіти до підтримки військовослужбовців заради перемоги у війні. У відповідь на зазначені трансформації було визначено декілька важливих напрямів роботи із здобувачами П (ПТ) О в умовах воєнного часу, що передбачають створення безпечного освітнього середовища, забезпечення контролю за якістю навчальної діяльності здобувачів освіти, їх залучення до волонтерської діяльності, адаптація навчальних програм до умов воєнного стану, впровадження гнучких форм навчання, використання ІКТ, підтримка та розвиток ІТ-інфраструктури в закладах професійно-технічної освіти тощо.

Список літератури:

1. Булашев О. Як працюють заклади професійно-технічної освіти Полтавщини в умовах воєнного стану: про кадри, учнів, укриття. *Кременчуцька газета*: веб-сайт. URL: <https://kg.ua/news/yak-pracyuyut-zakladi-profesiyno-tehnichnoyi-osviti-poltavshchini-v-umovah-voienno-go-stanu-pro> (дата звернення: 23.05.2024).
2. Буряк-Габрись І. Волонтерство здобувачів освіти професійно-технічних навчальних закладів в умовах воєнного стану (з досвіду роботи). *Український Педагогічний журнал*. 2023. №2. С. 162-169. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-162-169> (дата звернення: 23.05.2024).
3. Гончаров Е. Професійна освіта Донеччини в умовах воєнного стану. *Професійна освіта*. 2022. №4. С. 5-8. URL: https://lib.iitta.gov.ua/734223/1/РТО_4_2022.pdf (дата звернення: 23.05.2024).
4. Освітній процес в умовах воєнного стану в Україні: матеріали всеукраїнського науково-педагогічного підвищення кваліфікації (3 травня – 13 червня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 504 с. URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/45275/1/Тези%20Савка%20Сливка%202021.pdf>

5. Про деякі питання організації роботи закладів фахової передвищої, вищої освіти на час воєнного стану: Наказ МОН України від 07.03.2022 № 235. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0235729-22#Text> (дата звернення: 22.05.2024).

6. Тримаємо фронт професійної освіти / Жуков О., Керносенко О., Дорохіна В., Ляшенко В. *Професійна освіта*. 2022. №4. С. 17-20. URL: https://lib.iitta.gov.ua/734223/1/PTO_4_2022.pdf (дата звернення: 23.05.2024).

*Шепель Валерій Миколайович,
кандидат педагогічних наук,
Департамент освіти
Харківської міської ради*

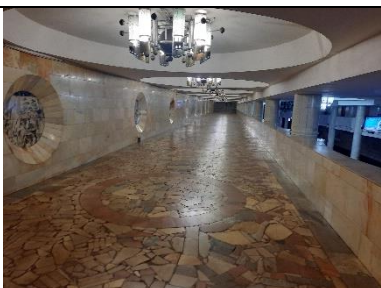
*Тарасенко Ірина Михайлівна,
Департамент освіти
Харківської міської ради*

МЕТРОШКОЛА У ХАРКОВІ: ВИКЛИКИ І РІШЕННЯ

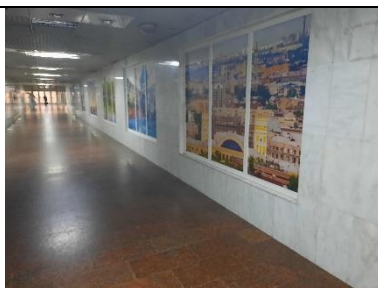
Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4871/>

У той час, коли навесні 2022 року Харків піддавався шаленим щоденним обстрілам російським агресором з усіх видів зброї, понад **160** тис. харків'ян знайшли прихисток і щоденно проживало безпосередньо на станціях Харківського метрополітену. Серед них були і діти. Освітняни міста (вчителі, вихователі і психологи) проводили з дітьми на станціях різні заходи, відволікали іграми, навчали.

Надстанційний перехід на станції метро «Університет» до переоблаштування.

Надстанційний перехід на станції метро «Перемога» до переоблаштування.

Будівельні роботи на станції метро «Університет».

Облаштування приміщень для проведення шкільних уроків [0].

Інструктаж задіяних працівників освіти на станції метро «Університет».

Облаштування кабінетів на станції Академіка Павлова.

Відповідно до рішення Ради оборони Харківської області від 07.07.2023 № 7 засновникам закладів освіти незалежно від форми власності слід прийняти рішення щодо форми здобуття освіти відповідно до вимог чинного законодавства за наявності у закладі освіти захисної споруди цивільного захисту, яка відповідає вимогам ДБН В.2.2-5-97 «Будинки і споруди. Захисні споруди цивільного захисту», затвердженим наказом Держкоммістобудування України від 08.07.1997 № 106 (зі змінами), окрім дистанційної форми здобуття освіти [23]. Відповідно до безпекових умов і на виконання цього рішення усі заклади загальної середньої освіти м. Харкова мали здійснювати освітній процес у дистанційному форматі.

У ході підготовки до нового 2023/2024 н.р. стало зрозуміло, що неможливо навчати дітей у місті Харкові в режимі офлайн. Виходячи із безпекової ситуації, Харківським міським головою І. О. Тереховим було ініційовано організацію навчання дітей у визначених приміщеннях КП «Харківський метрополітен».

З огляду на те, що ніхто в світі цього не робив, освітяни міста зіткнулися з рядом логістичних проблем, підходи для вирішення яких були знайдені за місяць, поки облаштовували освітній простір на станціях. Упродовж серпня 2023 року здійснено облаштування 17 навчальних кабінетів на 5 станціях КП «Харківський метрополітен». В середньому площа навчальних кабінетів складає по 40 м².

Найбільшими викликами в реалізації проєкту метрошколи було те, що метрополітен будувався не для організації освітнього процесу, і стислі терміни в реалізації завдань щодо облаштування визначених приміщень.

Метрошкола є цілком безпечною для перебування учасників освітнього процесу, оскільки знаходиться під землею.

З вересня 2023 року на п'яти станціях Харківського метрополітену («Університет», «Перемога», «Академіка Павлова», «Метробудівників»,

«Тракторний завод») сформовано 65 класів, в яких почало навчання 4 вересня в змішаному форматі 1003 учні. При чому ще на кінець серпня було 903 заяви для зарахування дітей до метрошколи.

Станом на жовтень 2023 року в метрошколі навчалось вже 1150 дітей 1-11-х класів (2,2% від тих, хто в Харкові), із них: у початковій школі 949 уч. (51 клас), в основній – 157 уч. (11 класів), в старшій – 14 уч. (2 класи). Найбільше – першокласників (24 класи – 502 дитини, що складає 11% від тих, що перебувають у Харкові).

Згодом було додатково облаштовано ще 2 навчальних кабінети на станції «Метробудівників» (30 жовтень 2023 р.) та «Академіка Павлова» (27 листопад 2023 р.). Станом на квітень 2024 усього облаштовано 19 навчальних кабінетів. Наразі триває робота щодо облаштування ще 4-х кабінетів на станції метро «імені О. С. Масельського» та ще 1 кабінет на станції «Метробудівників».

Організація освітнього процесу в змішаному форматі має позитивні відгуки від батьківської громадськості міста Харкова та міжнародної спільноти. Спостерігається позитивна динаміка до збільшення кількості учнів, які навчаються у «метроklасах».

Станом на квітень 2024 року сформовано 107 класів, в яких навчаються 2205 учнів 1-11-х класів (4% від тих, хто в Харкові), із них: у початковій школі 1317 уч. (65 класів), в основній – 657 уч. (30 класів), в старшій – 231 уч. (12 класів). Найбільше – першокласників (27 класів – 607 дітей, що складає 12,5% від тих, що перебувають у Харкові).

На станції «Університет» навчається 841 уч. (40 кл.); на станції «Перемога» – 489 уч. (28 кл.); «Академіка Павлова» – 413 учнів (18 кл.); «Метробудівників» – 389 учнів (17 кл.); «Тракторний завод» – 76 учнів (4 кл.).

Кабінети закріплені за 27 ліцеями. Діти навчаються в дві зміни. Перша зміна з 09:00-12.00. Друга з 13:00-16:00. У кожній зміні – по три уроки. Щоб дитина навчалася в метрошколі, її треба перевести до одного із закріплених закладів освіти [43].

Крім учителя, в кожному класі працює тьютор і психолог. Загалом задіяно близько 500 осіб педагогічного і непедагогічного персоналу.

Супровід дітей тьюторами в метрошколі [0].

Робота шкільних офіцерів поліції у метрошколі [0].

Облаштовані шумоізоляція, рекуперація повітря, заходи пожежної безпеки. Класи повністю відповідають всім санітарно-гігієнічним нормам для перебування дітей.

Організовано медичне обслуговування, Інтернет, відеоспостереження, автоматична пожежна сигналізація, фізична охорона.

Підвезення учнів до станції метро у супроводі патрульної поліції.

Дітей з усього міста безкоштовно підвозять автобусами в супроводі патрульної поліції. В автобусах з дітьми їдуть супроводжуючі особи.

Щодня 19 автобусів на 4 станції підвозять у середньому 630 дітей за 11 маршрутами.

Класи облаштовані сучасними меблями, мають все обладнання, що відповідає НУШ (Нова українська школа).

Також організоване безкоштовне харчування, яке здійснюється після 2-го уроку на кожній зміні. Школярі, які відвідують метрошколу, отримують об'єднані у бургер булку, м'ясну страву, овочі, окремо додається напій. Готові страви видаються в одноразові ланч-бокси, сік – в індивідуальній упаковці з трубочкою. Підвезення страв здійснюється відповідно до режиму харчування.

Ланч-бокси зі сніданками

Харчування в метрошколі [0].

У метрошколі навчається 310 дітей-переселенців, з них 145 дітей прихистив Харків за час повномасштабного вторгнення. Також навчається 5 дітей з особливими освітніми потребами.

За час роботи Метрошколи, її відвідали журналісти з різних куточків світу (США, Велика Британія, Тайвань, Канада, Франція, ФРН, Італія, Іспанія, Японія, Туреччина, Чехія, Швейцарія, Нідерланди, Республіка Корея, Фінляндія, Ватикан, Швеція, Польща, Бельгія, Катар, Греція, Бразилія, Румунія – **24 держави**), а також представники міжнародних організацій: ООН, ЮНІСЕФ, USAID, Всесвітньої лютеранської федерації [5].

Публікації в зарубіжній пресі про метрошколу.

04.09.2023 Харківський міський голова І. О. Терехов провів зустріч у метрошколі з Міністром внутрішніх справ України Ігорем Клименком.
 30.11.2023 Метрошколу відвідав Президент України В. О. Зеленський.

Візит до метрошколи Президента України В. О. Зеленського 30.11.2023 [60].
 13.12.2023 Метрошколу відвідав заступник міністра з питань стратегічних галузей промисловості Т.Ф. Ткаченко.
 22.01.2024 у ході візиту до м. Харкова Верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді відвідав метрошколу. Харківський міський голова І. О. Терехов провів з ним протокольну зустріч.

26.01.2024 відбулося знайомство з метрошколою Міністра закордонних справ Литви Габрюеліса Ландсбергіса, з яким Харківський міський голова І. О. Терехов провів переговори.

08.02.2024 метрошколу на ст. «Університет» відвідала делегація ООН із 18 осіб.

15.02.2024 метрошколу відвідав Міністр освіти і науки України О. В. Лісовий.

01.03.2024 метрошколу відвідали Президент України В. О. Зеленський та прем'єр-міністр Нідерландів Марк Рютте.

02.04.2024 метрошколу відвідала делегація Управління Верховного комісара ООН у справах біженців разом з представниками республіканського керівництва при Палаті представників Сполучених Штатів.

04.04.2024 метрошколу на станції «Університет» відвідала координаторка системи ООН в Україні Деніз Браун.

Візит до метрошколи Верховного комісара ООН у справах біженців Філіппо Гранді 22.01.2024.

Візит до метрошколи Міністра закордонних справ Литви Габрюеліса Ландсбергіса 26.01.2024.

Візит до метрошколи делегації ООН 08.02.2024.

Візит до метрошколи Міністра освіти і науки України О.В. Лісового 15.02.2024.

Візит до метрошколи Президента України В.О. Зеленського та прем'єр-міністра Нідерландів Марка Рютте 01.03.2024.

Візит до метрошколи координаторки системи ООН в Україні Деніз Браун 04.04.2024.

На весняних канікулах у метрошколі відбулася загальноміська акція «Харківські університети – формула вибору», до якої долучилися 15 закладів вищої освіти міста. Загалом акцією охоплено близько 5 тисяч учнів 10-11-х класів.

Враховуючи позитивні відгуки щодо роботи Метрошколи і виходячи із безпекової ситуації, з січня 2024 року у приміщеннях Харківського метрополітену розпочали роботу групи підготовки до школи для дітей старшого дошкільного віку з короткотривалим перебуванням. Але про це у наступних публікаціях.

На думку більшості відвідувачів метрошколи в Харкові, цей досвід є унікальним і неповторним у світі, але, разом з тим, прикро, що доводиться організовувати навчання дітей під землею, що також є одним із проявів геноциду, організованого російським агресором по відношенню до українських дітей, позбавлених можливості здобувати освіту в звичайних умовах.

Література:

1. "Дуже не вистачало живого спілкування". Як відбуваються заняття одинадцятикласників у метрополітені Харкова. URL: <https://salو.li/430e529>. (дата звернення: 20.05.2024).
2. "Трохи підлога ворухиться". Як у Харкові діти вчаться у метро. URL: <https://salو.li/1010896>. (дата звернення: 20.05.2024).
3. 4 вересня учні Харкова підуть у школу-метро: який вигляд мають класи (відео). URL: <https://salو.li/2917Bc2>. (дата звернення: 20.05.2024).
4. 4 вересня харківські учні підуть у школу-метро: як виглядають класи. URL: <https://salو.li/5C6B8D4>. (дата звернення: 20.05.2024).

5. Despite Russian attacks, Ukrainians are determined to send their children to school | DW News. URL: <https://salolj/482b2ff>. (дата звернення: 20.05.2024).
6. Guerre en Ukraine : au cœur de l'"école-métro" de Kharkiv pour échapper aux bombes et aux alertes aériennes. URL: <https://salolj/448A9bE>. (дата звернення: 20.05.2024).
7. Kharkiv to build Ukraine's first underground school to protect children. URL: <https://salolj/d8Ab2A7>. (дата звернення: 20.05.2024).
8. Metroscholen in Charkov. URL: <https://salolj/4E3f5C7>. (дата звернення: 20.05.2024).
9. Subway schooling: the Ukrainian children taking class in metro stations. URL: <https://salolj/681e098>. (дата звернення: 20.05.2024).
10. Ucraina, nella scuola che resiste alla guerra. URL: <https://salolj/f62E323>. (дата звернення: 20.05.2024).
11. Ucraina. Gli studenti in aula nel metrò di Kharkiv. La scuola sfida i missili di Mosca. URL: <https://salolj/B9F1588>. (дата звернення: 20.05.2024).
12. В Харкові на п'яти станціях метрополітену навчається 61 клас дітей різного віку. URL: <https://salolj/45eCF85>. (дата звернення: 20.05.2024).
13. Вчитись захотів навіть 11 КЛАС! Перша в УКРАЇНІ школа у МЕТРО ЗДИВУВАЛА СУЧАСНІСТЮ. URL: <https://salolj/9717feC>. (дата звернення: 20.05.2024).
14. Метро-школа у Харкові: в день учням проводитимуть по три уроки – мерія. URL: <https://salolj/73322b2>. (дата звернення: 20.05.2024).
15. Метрошкола у Харкові: скільки класів підготовлено та як проходитиме навчання. URL: <https://salolj/7Ecaef1>. (дата звернення: 20.05.2024).
16. Метрошкола. Як у Харкові діти навчаються у підземці – фоторепортаж. URL: <https://salolj/c891785>. (дата звернення: 20.05.2024).
17. Метрошкола: у Харкові показали класи для навчання дітей в підземці. URL: <https://salolj/5BfFd24>. (дата звернення: 20.05.2024).
18. ОЧНЕ НАВЧАННЯ У МЕТРО: У ХАРКОВІ ПРОЙШЛИ ПЕРШІ ШКІЛЬНІ УРОКИ У ПІДЗЕМЦІ – ВКЛЮЧЕННЯ. URL: <https://salolj/cfA7B34>. (дата звернення: 20.05.2024).
19. Підземна школа: у Харкові навчальні класи облаштували в метро – фото. URL: <https://salolj/1bC1Cbb>. (дата звернення: 20.05.2024).
20. Підземна школа: як виглядають навчальні класи на станціях метро у Харкові. URL: <https://salolj/69825aa>. (дата звернення: 20.05.2024).

21. Підземна школа: як виглядають навчальні класи на станціях метро у Харкові. URL: <https://salو.li/3330C2c>. (дата звернення: 20.05.2024).
22. Понад тисяча учнів. У Харкові обладнали школу в метро – як там вчаться діти. URL: <https://salو.li/4b6DC37>. (дата звернення: 20.05.2024).
23. Рішення Ради оборони Харківської області від 07.07.2023 (протокол № 7).
24. Світ такого ще не бачив! В Україні відкрили школи в метро! URL: <https://salو.li/f1E5daa>. (дата звернення: 20.05.2024).
25. Символ незламності: у метро Харкова облаштували підземну школу – фото. URL: <https://salو.li/7666D63>. (дата звернення: 20.05.2024).
26. Символ незламності: у метро Харкова облаштували підземну школу. URL: <https://salو.li/4e1e47a>. (дата звернення: 20.05.2024).
27. Терехов оцінив перший тиждень роботи харківської метро-школи. URL: <https://salو.li/eA7052A>. (дата звернення: 20.05.2024).
28. У метро Харкова облаштували класи для школярів: як відбуватиметься навчання (фото, відео). URL: <https://salو.li/0CB57F5>. (дата звернення: 20.05.2024).
29. У Харкові запрацювала перша офлайн школа у метро. URL: <https://salو.li/4e9098B>. (дата звернення: 20.05.2024).
30. У Харкові запрацювала перша у світі школа у метро. ФОТО і ВІДЕО. URL: <https://salو.li/0ff18ea>. (дата звернення: 20.05.2024).
31. У Харкові обрали локацію для офлайн-навчання дітей: подробиці. URL: <https://salو.li/5E29ccB>. (дата звернення: 20.05.2024).
32. У Харкові показали класи в метро, де навчатимуться діти. URL: <https://salو.li/22B4Ad0>. (дата звернення: 20.05.2024).
33. У Харкові показали шкільні класи в метрополітені. URL: <https://salو.li/a1B685C>. (дата звернення: 20.05.2024).
34. У Харкові показали, як виглядають шкільні класи в метро – фото. URL: <https://salو.li/BA858f6> (дата звернення: 20.05.2024).
35. Уроки в метро, офлайн у школах чи онлайн: як війна в Україні впливає на освіту дітей? URL: <https://salو.li/2042f39>. (дата звернення: 20.05.2024).
36. Шкільна лінійка у МЕТРО! У Харкові діти навчатимуться у метро-школі! Як облаштували класи у метро? URL: <https://salو.li/cADD0B3>. (дата звернення: 20.05.2024).
37. Школа в метро: у Харкові готуються до екстраординарного навчання. URL: <https://salو.li/dAEdF29>. (дата звернення: 20.05.2024).

38. Школа в метро: Як навчатимуться діти під землею в Харкові. URL: <https://salo.li/8B52d78>. (дата звернення: 20.05.2024).
39. Школа під землею – як виглядають класи в метро Харкова (ФОТО). URL: <https://salo.li/E95cb40>. (дата звернення: 20.05.2024).
40. Школа у метро Харкова: як проходять уроки одинадцятикасників. URL: <https://salo.li/a35cc9F>. (дата звернення: 20.05.2024).
41. Як діти навчатимуться у харківському метро: перші подробиці. URL: <https://salo.li/58Ae0Ac> (дата звернення: 20.05.2024).
42. Як облаштували навчальні класи в метро Харкова: фоторепортаж. URL: <https://salo.li/5273Cf4>. (дата звернення: 20.05.2024).
43. Як функціонує підземна школа у Харкові | DW Ukrainian. URL: <https://salo.li/86184b0>. (дата звернення: 20.05.2024).
44. У Харкові запрацювала перша у світі школа в метро: який вигляд вона має і як проходить навчання. Фото і відео. URL: <https://salo.li/B571f69>. (дата звернення: 20.05.2024).
45. У Харкові діти почали навчатись у метро. URL: <https://salo.li/C5E4706>. (дата звернення: 20.05.2024).
46. У метро Харкова навчається 61 клас дітей різного віку. URL: <https://salo.li/48010Ca>. (дата звернення: 20.05.2024).
47. Школа в метро Харкова: як виглядають кабінети в підземці? URL: <https://salo.li/cF3148d>. (дата звернення: 20.05.2024).
48. Унікальний харківський проєкт – школа в метро: учасники діляться першими враженнями. URL: <https://salo.li/924157C>. (дата звернення: 20.05.2024).
49. ПЕРШИЙ ДЗВОНИК У МЕТРО: ЯК НАВЧАТИМУТЬСЯ ШКОЛЯРІ У ПРИФРОНТОВОМУ ХАРКОВІ – СЮЖЕТ. URL: <https://salo.li/Cf59704>. (дата звернення: 20.05.2024).
50. У Харкові почалися уроки у метро: як пройшов перший день навчання (фото, відео). URL: <https://salo.li/6D81997>. (дата звернення: 20.05.2024).
51. "Такого досвіду нема ніде в світі": В мерії Харкова розказали, як працюватимуть шкільні класи в метро (ФОТО). URL: <https://salo.li/9C72caC>. (дата звернення: 20.05.2024).
52. Copiii ucraineni au început școala în buncăre. Cum poate fi studiată astronomia dintr-un subsol. URL: <https://salo.li/6d9CecD>. (дата звернення: 20.05.2024).

53. Ukrainian children go to school in subway stations as Russian forces bomb Kharkiv. URL: <https://salo.li/F5C6c5A>. (дата звернення: 20.05.2024).
54. Ukrayna'nın Harkiv kentindeki çocuklar savaş nedeniyle metro istasyonlarında eğitim alıyor. URL: <https://salo.li/7c718Ab>. (дата звернення: 20.05.2024).
55. Ukrayna'nın Harkiv kentindeki çocuklar savaş nedeniyle metro istasyonlarında eğitim alıyor. URL: <https://salo.li/3f6cf9b>. (дата звернення: 20.05.2024).
56. HARKIV – Ukrayna'da çocuklar savaş nedeniyle metro istasyonlarında eğitim alıyor. URL: <https://salo.li/C6209A1>. (дата звернення: 20.05.2024).
57. To forge bonds, Ukraine tries to bring kids back into schools – safely. URL: <https://salo.li/3842850>. (дата звернення: 20.05.2024).
58. GUERRA UCRANIA: UN PROYECTIL UCRANIANO PROVOCÓ la MATANZA en un MERCADO en DONETSK según TNYT | RTVE. URL: <https://salo.li/645Ff07>. (дата звернення: 20.05.2024).
59. 1300 écoles ukrainiennes détruites : des écoles de Kharkiv aménagées dans le métro. URL: <https://salo.li/45F0ACD>. (дата звернення: 20.05.2024).
60. Зеленський побував у метро Харкова. URL: <https://salo.li/13A820B> (дата звернення: 20.05.2024).

*Бугрим Валентин Володимирович,
доктор філософії, академік
Української міжнародної
академії оригінальних ідей
ORCID: 0000-0003-2148-1272*

ЧОТИРИ НОБЕЛІВСЬКІ ПРЕМІЇ МОГЛИ ОДЕРЖАТИ ТРИ УКРАЇНСЬКІ ГЕНІЇ?

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4860/>

ПРЕВЕНТИВ. Щорічно за видатні наукові дослідження, революційні винаходи або значущий внесок у культуру, літературу чи розвиток суспільства присуджують найпрестижнішу міжнародну **Нобелівську премію** (швед. мовою «*Nobelpriset*»). Вона заснована, згідно із заповітом шведського підприємця, винахідника та філантропа Альфреда Бернарда Нобеля, 27 листопада 1895 року, а роки його життя: 1833-1896 [3; 10]. Премія присуджується кожного року, починаючи з 1901 р., якщо конкретніше: За видатні заслуги у галузі фізики, хімії, фізіології та медицини, літератури і діяльності за збереження миру. 1968 року Банком Швеції заснована так звана Нобелівська премія з економіки, офіційна назва – Премія Шведського центрального банку з економічних наук – теж на честь Альфреда Нобеля, вперше присуджена наступного, 1969 р. [3]. Завжди цікаво-оригінальні формулювання присудження премії! Сума Нобелівської премії змінюється, залежно від доходів «Фундації Нобеля» [10], але в попередні роки вона була завжди більше 1 млн дол. (США). До речі, в українських містах Житомирі та Кривому Розі є вулиці з назвою – Нобелівська.

*Найвища премія є в світі,
лиш генії у ній у світі!*

Це – Нобелівські – Відкриття!

Для – уселюдського буття! В.Б.

ВСТУП. Висунення українських геніїв на Нобелівську премію є актуальною і важливою справою для країни тоді й понині! Нобелівська премія – це найпрестижніше визнання в різних галузях, таких як фізика, хімія, медицина, література, економіка, мир. Видатні досягнення у цих сферах відображають досягнення науковців і країни та сприяють її

міжнародному престижу. Але змістовність цієї проблеми може бути пов'язана з різними факторами. По-перше, існує конкуренція з іншими претендентами і країнами за ці нагороди, і деякі держави можуть мати більше ресурсів для просування своїх кандидатів. По-друге, іноді українські вчені та культурні діячі можуть бути менше видимими у світовому контексті через мовні або інші бар'єри. Тут дуже важливо, щоб про кандидатів і їхні праці знав англomовний світ. Також варто враховувати, що критерії вибору Нобелівських лавреатів можуть бути складними і суб'єктивними, латентними і часом не відображати всіх досягнень претендентів у відповідних сферах?

Мета. Висування кандидатів і присудженням їм найпрестижнішої премії завжди було складною процедурою? І хоча подання кандидатів на Нобелівську премію є актуальним і важливим завданням для нації, держави і суспільства – однак це може виявитися також викликом через різні ситуації, що впливають на процес вибору та визнання їхніх досягнень. Саме тому ставиться за м е т у дослідити обставини висування українських геніїв Івана ПУЛЮЯ, Івана ФРАНКА, Сергія КОРОЛЬОВА на Нобелівську премію та причини її не одержання?

Методи. Для розв'язання поставленої проблеми автор визначив об'єкти (уже названі вище) та методи дослідження: архівно-пошуковий, науково-історичний, емпіричний, логічний, аналітики й синтезу, системний, узагальнення.

ВИКЛАД МАТЕРІАЛУ

X-променів він – винахідник!

І України – проповідник.

*Його діяльність – Відкриття,
які не мають забуття! В.Б.*

Так, п е р ш и м Нобелівським лавреатом повинен бути геніальний український фізик і електротехнік, винахідник **Іван Пулюй** (1845-1918 рр.ж., народився у містечку Гримайлів на Тернопільщині), хто на 9 років раніше дослідив і продемонстрував X-промені, підтверджені фотознімками, які стали відомі багатьом науковцям, зокрема і в США, що потім присвоїв тихенько німецький інженер і фізик Вільгельм Рентген (1845-1923 рр.ж.), зробивши ще й низку публікацій для просування своїх украдених дослідів. Як писав українцю в листі відомий фізик-теоретик (згодом теж лавреат Нобеля) Альберт Ейнштейн (саме так він промовляв своє прізвище), (1879-1955 рр.ж.): *«Я розумію ваше занепокоєння, але хто за вами, крім слов'ян, стоїть? А за ним – уся Європа»!* [1]. Знайдено таку фразу в зазначеному листі, коли писано есей до ювілею Великого Українця – Івана Павловича ПУЛЮЯ, який заслужено і справедливо

повинен бути лавреатом Нобелівської премії № 1 у галузі фізики «За відкриття X-променів»! Подобиці та перипетії щодо І. П. Пулюя і Нобелівської премії можна прочитати в спеціальному есеї автора «Нобелівська премія: Чому її не одержав Іван Пулюй?» [1].

Він був Титаном Духу й Слова!

Він України є обнова!

Здобутки всі його – Величні,

до них і нині ми – дотичні! В.Б.

А д р у г и м Нобелівським лавреатом, рахувати варто по роках і мова за українських претендентів, точно став би геніальний **Іван Франко** (1856-1916 рр.ж.), Титан Слова і Духу, енциклопедист, письменник, літературознавець, філософ, перекладач – уродженець Нагієвичів Дрогобицького повіту Королівства Галичини (Львівщина). Його кандидатуру як «Великого Провідника свого народу, міжнародного генія», «Справді найвизначнішого письменника сучасної Європи» висунув 26 листопада 1915 р. професор, доктор філософії з Відня Йосип Застирець (1873-1943 рр.ж.) [5-8]. Кандидатуру І.Франка підтримав шведський історик Гаральд Єрне (1848-1922 рр.ж., Упсальський університет), тоді голова Нобелівського комітету [2; 5-8].

1966 року доктор філософії, професор Манітобського університету Я.-Б. Рудницький (1910-1995 рр.ж.) перший віднайшов у Швеції документи, пов'язані з висуненням Івана Франка на здобуття Нобелівської премії. А 1980 р. у Канаді побачила світ його невеличка книжечка, в якій відомий науковець і славіст англійською, німецькою та французькою мовами оприлюднив текст подання, доктора філософії Йосипа Застирця (1873-1943 рр.ж.) з Відня на здобуття Нобелівської премії Великим українським письменником Іваном Франком. Той виступив з цією номінацією 26 листопада 1915 року з клопотанням перед Нобелівським комітетом про присвоєння Іванові Франкові високого звання Нобелівського лауреата, професор Віденського освітнього закладу, доктор Й. Я. Застирець. Цей лист німецькою мовою зберігається в архіві Шведської академії під № 19 за 1915 рік). Документ має заголовок: «Шведська Академія Нобелівського комітету» [7]. У документі йшлося: *«Високоповажаній Королівській Академії, Стокгольм. Оскільки Український університет ані в Галичині, у Львові, ані в підросійській Україні (Південна Русь) не відкрито, і досі для старожитнього 35-мільйонного українського народу внаслідок таких обставин не існує відповідної академічної установи, незважаючи на вимоги українського народу, якого єднає зі шведами славнозвісний час гетьмана Богдана Хмельницького в середині XVII століття, та з тією епохою, коли Карл XII*

боровся за свободу народів, до цього часу така академічна установа не була відкрита і внаслідок цього до сих пір не існує жодної академічної інституції, яка могла б найбільших і найзаможніших людей нації без зволікання представити Високоповажній Королівській Академії на здобуття Нобелівської премії. У зв'язку з цим, я дозволю собі славетну Академію звернути увагу, що, проживаючи у Львові в жахливих злиднях, найбільший український і водночас слов'янський поет та вчений, доктор Іван Франко тримає прапор боротьби за свободу, прогрес та ідеали людства упродовж майже п'ятдесяти років, з молодечим запалом високо тримає цей прапор» [8]. (Курсив мій. В.Б.). Завершувалося звернення такими словами: „Я також порушую при цьому величезної політичної ваги проблему про значення такої нагороди для національних устремлінь цього стародавнього культурного народу, старожитній золотий період культури якого розпочався ще в XI столітті... Таке відзначення доктора Івана Франка Нобелівською премією матиме велике значення не тільки для України, але також для всієї Східної і Центральної Європи. Іван Франко – кандидат на здобуття Нобелівської премії в 1916 році. Високоповажній Королівській Академії, м. Стокгольм» [7]. (Курсив мій. В.Б.).

Поряд з Іваном Франком на здобуття тієї особливо престижної премії були номіновані тоді добре знані в Європі письменники Анатоль Франс (1844-1944 рр.ж.), який все ж таки одержав нагороду в 1921 році; Ромен Роллан (1866-1944 рр.ж.), теж одержав найвище відзначенні з літератури у 1915 році, а також інші відомі діячі французької літератури. Як для одної країни, – то, може, й забагато кандидатів?

Із висуванням геніального українського письменника, першого у галузі літератури, були й дивні курйози, бо на офіційному сайті Нобелівського комітету [https://www.nobelprize.org/nomination/redirector/?redir=archive%2Fshow.php&id=1392&fbclid=IwAR0cWAW-UCQODMz6iYEGU8CwWy6O_tm66ou (...)] Івана Франка зробили росіянином, а країною його походження була вказана «Російська Федерація, а тепер – Україна»?! (Після виправлення). Хоча відомо, що Великий Каменярь все життя прожив в Австрійській, а згодом – Австро-Угорській імперії.

Зрозуміло, що пан-добродій Й. Застирець не міг змиритися з тим, що І. Франко, як провідник нації, не знайшов розуміння й поцінування серед своїх сучасників, залишившись наодинці боротися з важкою недугою, матеріальними труднощами та упередженими оцінками в суспільстві. Професор Йосип Застирець ініціював подання Івана Франка на здобуття Нобелівської премії в галузі літератури і, ймовірно, мотивуючи таке своє рішення, визначався не лише гідним пошануванням

й високістю нагороди особистості І. Франка, але й намагання привернути увагу Європи до української нації, її духових лідерів і талантів! Про це він написав у листі до І. Франка від 14 листопада 1915 року: «Дуже мене гнівить, що Штокгольмська Академія признає нагороди «Нобля» ріжним людям, а наших великих людей поминає, що в голоді і холоді ставили будівлі під небо високі. Я не втерпів і вислав до Штокгольму представлене в тій справі» [6]. Кандидатуру Івана Франка підтримали провідні вчені Віденського університету, а також, що зазначено, шведський історик Горальд Гярне (Упсальський університет, Швеція). Натомість впливові представники української політичної еміграції у Відні «поставилися до сеї справи байдуже» [6]. Президія устами президента Ю. Романчука заявила мені, що ... «ще не пора» [6]. Про ще гострішу реакцію «земляків» на своє Нобелівське подання І. Франка Й. Застирець згадав у «Споминах з мого життя (Нагорода Нобля для Франка)»: «Коли справа йшла добре, то я звірився між нашими політиками в тій справі, тоді земляки відсунули справу, а мене насварили, що се не моє діло...». Хоча, на думку Й. Застирця, І. Франко тоді мав усі шанси здобути почесну премію: «Обставини були для наділення Франка сею нагородою дуже корисні: українська справа по освободженні Львова стала актуальною» [7].

Ймовірно, назвати причини, через які Іван Франко так і не удостоївся цієї премії. Перша – та, що лист від Й. Застирця надійшов надто пізно, коли Список претендентів уже був затверджений. Друга причина – смерть Івана Яковича Франка 1916 року, після виснажливої хвороби. А Премію, за Заповітом відомого шведського винахідника, підприємця і благодійника Альфреда Нобеля, посмертно не дають, тільки при житті [3]. Хоча кандидатуру українця розглядали і на заключному етапі, але проти І. Франка і відомого чеського поета Отокара Бржезіни (1868-1929 рр.ж.) тоді чомусь виступив той же Гаральд Єрне. Іван Франко на сьогодні є одним з п'яти видатних українських письменників, кого номінували на здобуття Нобелівської премії з літератури. В архіві Шведської академії зберігається документ № 19 за 1916 рік, де Іван Франко вказаний за № 4 [8]. Із номінацією, як йшлося вже, виступив 25 листопада 1915 року вже згадуваний священник УГКЦ, доктор Йосип Застирець із Відня [2; 5-8]. І як зазначено, його кандидатура була підготовлена! Однак Івана Франка 28 травня 1916 року не стало, тому його виключили зі списку претендентів. За умовами Нобелівського комітету доступні відомості – інформація про номінантів є закритою впродовж 50 років. Але термін уже давно минув і з архівами Нобелівського комітету працював відомий український історик та

публіцист, професор Ярослав Грицак (1960 р.н.). Як він зазначає, «... у багатьох інших українських справах, пальма першості у цій історії належить Іванові Франку. 1916-го його висунув віденський священник отець Йосип Застирець, з мотивів почасти політичних: Львів кілька місяців тому звільнили від російської окупації, тому своїм поданням він хотів звернути увагу на долю українців. Ця історія поросла вигадками. Найбільша з них: Франку не дали премію, бо смерть поета 28 травня 1916-го виключила його з числа кандидатів. Нобелівські документи показують, що ця версія неправдива. Франкову кандидатуру таки розглядали. І подання на нього підтримали не одна, а двоє людей. Другим був професор історії з Упсали Гаральд Єрне – нота бене, голова Нобелівського комітету. І тут з'являється головна інтрига: коли дійшло до фіналу, Єрне дав негативну оцінку. Вона стосувалася не самого Франка, а іншого кандидата, чеського поета Отокара Бржезینی (Бржезіна правильно. В.Б.). Зрештою, не так поетів, як їхніх народів: мовляв, чехи й українці ще не досить цивілізовані, щоб їхні представники могли заслуговувати на таку премію» [2]. ОТАКОЇ!? Дискримінація від самого голови Нобелівського комітету? Є такий жарт: "Чи може бути Нобелівський лауреат в Україні?" – "Може, проїздом". Але ж наявність лавреатів Нобелівської премії з України, а їх нині 7-м, спростовує цей недоречний жарт!

*Зоря проміння віддає
і добрі знаки подає:
Там – геніальний Корольов,
ракети хто створить готов! В.Б.*

Т р е т і м лавреатом Нобелівської премії (беремо знову хронологію років) повинен бути **Сергій КОРОЛЬОВ** (1907-1966 рр.ж.), хто народився у Житомирі, став Головним конструктором ракет і космічних кораблів, здійснив запуск першого в світі Супутника Землі (1957 р.) і у 1961 р. – технічно й організаційно політ на космічну орбіту першого космонавта від планети Земля Юрія Гагаріна (1934-1966 рр.ж.). Будучи у Гжатську проїздом восени (1972 р.), завітав разом із екскурсійною групою до Будинку-музею космонавта, спілкувався із його сусідами, бачив дерев'яну хату батьків; постамент, на якому стояла тоді дефіцитна і недоступна для звичайних людей чорна «Волга».

С. П. Корольов першим у світі здійснив 10-ть (а, ймовірно, більше, де що ж було утаємничено!?) історично-наукових відкриттів, які визначили подальший розвиток космічної науки й техніки, Космонавтики – загалом!

- Розробив концепцію реактивного рідинного двигуна.
- Пуск міжконтинентальної ракети.

- Запуск у Стратосферу першого штучного супутника Землі.
Примітка. До речі, тоді вживали словосполучення не «політ у Космос», а «політ у Стратосферу».

- Запуск балістичної ракети з підводного човна.
- Запуск першого супутника з живою істотою, песиком.
- І нарешті – запуск першого в світі людини-космонавта Ю. Гагаріна.

- Зробив «Начерки...» на освоєння Місяця, про політ туди Людини, якими тепер користується американський мільярдер, винахідник і колоніст Червоної планети неоднозначний Ілон Маск (1971 р.н.). (До речі, він чудово і справедливо відгукнувся про С.П.Корольова, дослівно: I spoke with Korolev's family today. He was one of the very best. Корольов / Elon Musk (@elonmusk) July 10, 2020. ("Сьогодні я говорив із родиною Корольова. Він був одним з найкращих") [9].

- Очолював розробку і запуски супутників серій "Електрон", "Молнія", "Космос", першої автоматичної міжпланетної станції "Зонд".

- Керував створенням ракет-носіїв "Спутник", "Молнія", "Восток".

- Створення надійних носіїв для пілотованих проєктів.

- Керував розробкою і запуском пілотованих космічних кораблів "Восток", "Восход", на яких уперше в історії науки і техніки здійснені польоти Людини у Всесвіт із виходом у відкритий Космічний простір.

КОРОЛЬОВ – ЦЕ ЛЮДИНА-ПЛАНЕТА, ЛЮДИНА-ЕПОХА. 15-й рік пишу монографію «ФЕНОМЕН ГЕНІЯ і ГЕНІАЛЬНОСТІ». Розділ I називається «Основні критерії генія і геніальності», домінуючими із яких є: *«Зроблені відкриття торують новий шлях у розвитку людства, цивілізації, суспільств, держав, певних сфер науки і техніки, культури, літератури.*

Відомий німецький інженер-винахідник і науковець Вернер фон Браун (1912-1977 рр.ж.), Головний конструктор страшною у II Світовій війні ракети V-2 (A-4) (Vergeltungswaffe), а також ракети Сатурн V, гітлерівський посіпака, який вирішував у 1945 р., куди йому податися, все ж таки опинився у США (хоча СРСР прагнув теж одержати цього науковця) і зробив там Космічну програму, ставши «Батьком» американської космонавтики і ядерної бомби, ніби сказав якимось, що США не змогли випередити СРСР тому, що у них не було свого Корольова [4].

У 1964 році Корольов (під псевдонімом професор К. Сергєєв) дав оцінку першому супутникові Землі: *«Він був малий, цей перший штучний супутник нашої старої планети, але його дзвінки позивні рознесли по всіх материках і серед усіх народів як втілення сміливої мрії людства» [5, с. 3]. (Курсив мій. В.Б.).*

Тож – Сергій Павлович Корольов міг отримати Нобелівську премію вже за успішний запуск першого у світі штучного супутника Землі 4 жовтня 1957 р., кодова назва ПС-1 (Простий супутник перший), – у 1958 році, тобто в наступному після польоту ШСЗ! Нобелівський комітет звернувся до Академії наук СРСР із проханням висунути на отримання премії трьох науковців, чії розробки відкрили людству шлях у космос. Кандидатура № 1, тобто С.П.Корольова була поза конкуренцією, проте за інші два місяця розпочалася конкурентна боротьба. Самі керівники високого рангу наполягали на внесення до списку своїх прізвищ. Найдостойнішим кандидатом № 2 був також видатний український інженер-науковець із Одеси Валентин Глушко (1908-1989 рр.ж.), основоположник рідинного ракетобудування, творець багаторазового ракетно-космічного комплексу «Енергія»-«Буран», двічі Герой Соціалістичної Праці. Але претендентів погодити так і не вдалося. Тоді лідер Радянського Союзу Микита Хрущов відмовив у запиті Нобелівському комітету, заявивши, що розробником супутника є *«увесь радянський народ»* [4]. А згодом він додав, що таким способом *«захищав»* учених від зазіхання ворогів» [4]. Так, С.П.Корольов й інші заслужені кандидати залишилися без найпрестижнішої премії. У тому, що за видатними науковцями такої закритої і стратегічної галузі полювали іноземні спецслужби, звісно, було рацію. Але ж мова йшла про найпрестижнішу в світі Нобелівську премію! Відкараскалися тоді наданням Головному конструктору двопоперхового будинку в центрі міста.

Ще такі факти. Коли 4 жовтня 1957 року, як зазначено, запущено перший Штучний супутник Землі, Герман Оберт (1894-1989 рр.ж.) – німецький науковець, теоретик ракетної техніки і космонавтики, написав (С. П. Корольову. В.Б.) листа: *«Ви втілили в життя ту мрію, яка жила в нашій свідомості багато років... людство вдячне вам»* [4]. Але лист (чого і варто було очікувати тоді) не дійшов до адресата. Відмовили Г. Оберту і в проханні зустрітися з творцем першого супутника, який, на думку німецького вченого, був гідний Нобелівської премії [4]. Логічно припустити, що, якби дійшов лист чи він зустрівся з ним – то про кандидата на премію стало б відомо від Г.Оберта всьому світові!

За організацію, ведення і керівництво польотом першого в світі космонавта на навколосемну орбіту Сергій Павлович Корольов також заслуговував – уже д р у г о ї Нобелівської премії.

Результати та обговорення. У ході дослідження зазначеної теми/проблеми з'ясовано: А. Українські науковці та винахідники І. П. Пулюй, І. Я. Франко, С. П. Корольов зробили світові відкриття,

кожен у своїй галузі, про що йшлося вище. Б. Усі українські кандидати були гідними присудження їм Нобелівської премії. В. Наявність перипетій та суб'єктивізму вирішально позначаються на присудженні найвищої нагороди в галузі фізики, хімії, медицини, літератури та інших наук. У результаті обговорення цього матеріалу в Українській міжнародній академії оригінальних ідей, в Укртелерадіопресінституті, академіки, науковці, історики й інші колеги розділяють сутність дослідження та його результати.

ВИСНОВКИ. На основі дослідженого матеріалу можна зробити такі висновки:

1. Досягнення українських кандидатів на Нобелівську премію І. П. Пулюя, І. Я. Франка, С. П. Корольова відповідали усім вимогам Нобелівського комітету.

2. Не випадково Нобелівський комітет, на основі світових досягнень, сам ініціював присудження найвищої премії, зокрема І. Я. Франку і С. П. Корольову.

3. Неодержання українськими геніями премії мало суб'єктивні й ситуаційні обставини. 3.А. Передусім, це – суб'єктивно-тенденційна оцінка та ігнорування світового відкриття – Х-променів Іваном Пулюєм. 3.Б. Прояви некоректності та смерть кандидата щодо Івана Франка. 3.В. Волюнтаризм тодішнього керівництва державою і самоїдство академіків щодо висування на премію С. П. Корольова.

Водночас важливо підсумувати, що нагородження Нобелівською премією ґрунтується на багатьох факторах, зокрема: науковий внесок у світовий розвиток; вплив на суспільство загалом чи поступ певної галузі науки і культури, літератури чи мистецтва та інші. Для Нобелівського комітету характерні також прояви суб'єктивності і тенденційності при оцінці досягнень кандидатів для присудження їм премії. Але відсутність Нобелівської премії аж ніяк не означає автоматично незначущості або неважливості здобутків Українських геніїв, а просто свідчить про те, що кожне подання розглядається індивідуально, і нагородження може бути вельми суб'єктивною процедурою.

De-facto: Можливо, у когось виникає запитання, а хіба присвоюють Нобелівську премію двічі – одній людині? Так, присвоюють. Видатна польська і французька науковиця Марія Склодовська-Кюрі (1867-1934 рр.ж.) – перша жінка, яка стала лавреаткою Нобелівської премії, та єдина в світі, яка отримала дві Нобелівські премії: з фізики (1903 р.) і з хімії (1911 р.).

Post factum: Першим і наразі єдиним лавреатом Нобелівської премії у Незалежній і Суверенній Україні є правозахисна організація Центр громадянських свобод, очільниця – Олександра Матвійчук (1983 р.н.) (Присуджено Нобелівську премію миру 2022 року). А де ж науковці? Якось на річних зборах НАН України мною запитано відомого академіка: Чому немає українських лавреатів Нобелівської премії? Відповідь: Так а хто їх висував чи висуває?...

ДЖЕРЕЛА і ЛІТЕРАТУРА:

1. Бугрим В. Нобелівська премія: Чому її не одержав Іван Пулюй / Валентин Бугрим // [Інтернет-ресурс – літературно-історичний портал «Ромен»] / Режим доступу: <https://romen-sula.org/nobelivsijka-premiya-chomu-yiyi-ne-oderzhav-ivan-pulyuy/> (Дата звертання 20 березня 2024 р., з екрана).
2. Грицак Я. Франко і Нобелівська премія: історик розвіяв міфи / Ярослав Грицак // [Інтернет-ресурс – блог «Обозреватель»] / Режим доступу: <https://znaj.ua/society/franko-i-nobelivska-premiya-istoryk-rozviyav-mify/> (Дата звертання 2 квітня 2024 р., з екрана).
3. Заповіт Альфреда Нобеля від 25 листопада 1895 року. Оригінал. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%> (...) (Дата звертання 3 квітня 2024 р., з екрана).
4. Из-за Хрущова Сергей Королев остался без Нобелевской премии // [Інтернет-ресурс – інтернет-видання <https://gazeta.ua>] / Режим доступу: [/ru/articles/history/_izza-hruschova-sergej-korolev-ostalsya-bez-nobelevskoj-premii/476852](https://ru/articles/history/_izza-hruschova-sergej-korolev-ostalsya-bez-nobelevskoj-premii/476852) (Дата звертання 3 квітня 2024 р., з екрана).
5. Сергеев К. С Новым космическим годом! / К. Сергеев // Правда: газета. М.: Правда, 1964. № 1 (16587). (1 января). С. 3.
6. Пасемко І. І тут не судилося: Іван Франко і Нобелівська нагорода 1916 року / І. Пасемко // Дзвін. 2006. № 9. С. 123-125; Також // [Інтернет-ресурс – Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка] / Режим доступу: <https://lib.if.ua/franko/1325781186.html> (Дата звертання 9 квітня 2024 р., з екрана).
7. Про висування Івана Франка на Нобелівську премію та роль у цьому Йосифа Застирця // [Інтернет-ресурс – Державний історико-культурний заповідник «Нагуєвичі»] / Режим доступу: <https://kamenyar.info/pro-vysuvannya-ivana-franka-na-nobelivsku-premiyu-ta-rol-u-tsomu-josyfa-zastyrtiya/> (Дата звертання 9 квітня 2024 р., з екрана).

8. Цалик С. Блог історика: Івану Франку – 160 / Станіслав Цалик. BBC News Україна. 27 серпня 2016. Архів оригіналу за 28 серпня 2016 / Режим доступу: https://web.archive.org/web/20160828192957/http://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/08/160827_history_blog_franko_it (Дата звертання 25 березня 2024 р., з екрана).
9. I spoke with Korolev's family today. Elon Musk (@elonmusk). July 10, 2020 / Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20200712051600/https://twitter.com/...> (Дата 9 звертання 2 квітня 2024 р., з екрана).
10. The Nobel Foundation. Архів оригіналу за 7 липня 2013: «The Nobel Foundation is a private institution established in 1900 based on the will of Alfred Nobel. The Foundation manages the assets made available through the will for the awarding of the Nobel Prize in Physics, Chemistry, Physiology or Medicine, Literature and Peace. It represents the Nobel Institutions externally and administers informational activities and arrangements surrounding the presentation of the Nobel Prize» / URL: <https://www.nobelprize.org/nobelfoundation/index.html> (Дата звертання 4 травня 2024 р., з екрана).

*Кравчук Олена Анатоліївна,
кандидат історичних наук,
доцент, доцент кафедри
міжнародного регіонаознавства,
Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка*

ФОРМУВАННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І КОЛУМБІЇ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4883/>

На тлі продовження повномасштабної агресії РФ проти нашої держави, українська влада активізує міжнародні зусилля, спрямовані на пошук нових союзників і партнерів. У цьому контексті виділяється взаємодія з країнами Глобального Півдня, адже українська присутність у їх порядку денному, на жаль, залишається незначною. Першочерговим завданням України є залучення цих акторів на свій бік у війні з РФ, їх приєднання до проукраїнських коаліцій та налагодження економічних і

соціальних контактів із представниками країн, котрі підтримують нашу державу в її протистоянні з агресором [1].

Як результат, на сучасному етапі розвитку двосторонніх відносин України і Колумбії влада обох держав наголошує на необхідності зближення двох народів, адже їхня взаємна прихильність має певне історичне підґрунтя. Війна за незалежність не тільки стала найвагомішою подією для країн Латинської Америки в ХІХ столітті, адже дозволила їм стати на незалежний шлях політичного та соціально-економічного розвитку, а й отримала широкий резонанс у суспільно-політичних колах усіх держав Європи. Зокрема, звістки про національно-визвольний рух колумбійців неабияк вплинули на небагатого українського поміщика М. Роль-Скибицького, подальша військово-політична діяльність якого мала безпосереднє відношення до здобуття Колумбією незалежності [2, с. 5].

М. Роль-Скибицький народився 1793 року в с. Корчівка Корчівської волості Старокостянтинівського повіту Волинської губернії (нині с. Корчівка Хмельницького району Хмельницької області) [3, с. 166]. Маючи тісні зв'язки з демократичними колами польської інтелігенції й відстоюючи доволі прогресивні погляди, у 1810-х роках М. Роль-Скибицький направив заяву на виїзд за кордон і, отримавши паспорт, перемістився через Швецію до Англії, а звідти – до Південної Америки. Прибувши до Південної Америки, він був зарахований до армії Симона Болівара у званні поручика під іменем Мігель Роль. По завершенню Війни за незалежність, М. Роль-Скибицький служив у генеральному штабі Великої Колумбії і надавав суттєву допомогу в підготовці інженерних військ країни, розробці проекту міжокеанського каналу, організації топографічних зйомок у басейні р. Оріноко, за що був відмічений багатьма нагородами та військовими званнями [3, с. 166-167].

На жаль, надалі відносини між Україною та Колумбією не стали тіснішими: в радянську добу вони обмежувалися поодинокими економічними кооперативними проєктами й експортно-імпортними операціями. Лише після здобуття Україною незалежності Колумбія почала активно підтримувати міжнародні ініціативи України, котрі можуть засвідчити правосуб'єктність останньої та вирішити історичні проблеми, що залишилися нашої державі в спадок від СРСР. Зокрема, схваливши 10 грудня 2007 року Резолюцію № 079, Палата Представників Конгресу Колумбії засудила Голодомор 1932-1933 років в Україні як акт геноциду українського народу, зазначивши, що він став наслідком політики терору, впровадженої тоталітарною державою з метою знищення

народу, й призвів до загибелі близько семи мільйонів дітей, жінок, чоловіків та людей похилого віку [4].

Відтак, взаємна міжнародна підтримка дійсно стала доволі важливою для обох країн. Колумбія та Україна намагаються координувати свої позиції у рамках міжнародних організацій [5], інтенсифікують двосторонні контакти та постійно налагоджують діалог на найвищому рівні. Однак, перешкодою для їх жвавої різноаспектної співпраці все ще залишаються значна географічна віддаленість держав і відсутність спільних кордонів, порівняно нетривала історія співробітництва та нестача відповідної нормативно-правової бази. Як результат, сьогодні вітчизняній владі потрібно виділити низку сфер, співпраця у рамках яких може бути для країн пріоритетною й вигідною, адже впливатиме не тільки на колумбійсько-українські відносини, а й на становлення України й Колумбії в якості вагомих гравців світової арени та союзників у протистоянні демократичних сил авторитарним режимам на зразок РФ.

Література:

1. Шелест Г., Шевченко Н. Практичні шляхи та методи залучення держав «Глобального Півдня» до участі в реалізації української формули миру. *УКРАЇНСЬКА ПРИЗМА: Аналітичний портал*. URL: <https://analytics.intsecurity.org/peace-formula-global-south/> (дата звернення: 20.05.2024).
2. Джерманетто Дж., Кельин Ф. Предисловие // Южная и Караибская Америка (Сборник) / Х. З. Ривера и др. Харьков: «Український робітник», 1934. С. 3-21.
3. Стрелко А. А. О судьбе «волонтера свободы» в Латинской Америке М. Роля-Скибицкого. *Новая и новейшая история*. 1980. № 3. С. 165-177.
4. Посольство України в Республіці Перу. Політичні відносини між Україною та Колумбією. 25 квітня 2020 р. URL: <https://peru.mfa.gov.ua/ukrayina-kolumbiya/politichni-vidnosini-mizh-ukrayinoyu-ta-kolumbiyeu> (дата звернення: 18.05.2024).
5. Під час візиту до Колумбії Перший заступник Голови Верховної Ради України Ірина Геращенко провела зустріч із Заступником Міністра закордонних справ Колумбії Патті Лондоньо. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. 14 квітня 2018 р. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/157101.html> (дата звернення: 20.05.2024).

*Мінаєв Андрій В'ячеславович,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої
історії Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
ORCID: 0000-0002-1968-927X*

*Мінаєва Тетяна Василівна,
кандидат історичних наук,
завідувач науково-дослідного
експозиційного відділу новітньої
історії краю Чернівецького
обласного краєзнавчого музею
ORCID: 0000-0003-0932-6712*

ПРО ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ КРАЇН СХОДУ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4869/>

Методологічні проблеми, які обрані предметом розгляду, пов'язані, по-перше, з визначенням хронології, періодизації та історичного змісту історії країн Сходу, і, по-друге, з виявленням зв'язків між історичним змістом розвитку країн Сходу та країн Заходу. Під «Сходом» ми розумітимемо групу країн, суспільствам і народам яких притаманні риси, з одного боку, чимось спільні в історичному, соціокультурному, ментальному, релігійному, соціально-економічному та державно-політичному контекстах, а з іншого, у чомусь кардинально відмінні від аналогічних рис Заходу.

Вже саме це визначення породжує першу проблему, пов'язану з умовністю поняття «Схід»: пересічному мешканцю останнього, незнайомого зі сходознавством, непросто було б погодитись із думкою про те, що між, наприклад, китайцем, арабом та індійцем є щось настільки спільне для віднесення їх до єдиної когорти. По суті, ми маємо справу із застосуванням методів абстрагування, узагальнення та ідеалізації. Утворене в такий спосіб узагальнене поняття імажинальної географії «Схід» є не більш реальним, ніж «ідеальні типи» М. Вебера, до яких воно так само може бути віднесене (і це має усвідомлювати будь-хто, фахово стикаючись із історією країн та народів Сходу). Справжні відмінності між різними східними цивілізаціями є не меншими, ніж між кожною з них та

цивілізацією Заходу. Той факт, що всі вони виявилися об'єднані в єдину категорію народів Сходу пояснюється просто: і поняття «Схід», і наука сходознавство є витвором насамперед західноєвропейської культури та філософії, представники яких порівнювали ці народи не стільки між ними, скільки із собою.

Формування та розвиток історії західноєвропейського сходознавства [див. докл.: 2, с. 19-21] відбувалися по двох основних напрямках, які з часом перетнулися. Перший: накопичення знань про мови та культури народів Сходу, виходячи з практичних потреб Західної Європи (які впливали з торгівлі та військових зіткнень). Другий: осмислення західноєвропейськими мислителями (філософами, істориками, економістами) накопичених знань крізь призму політичних та соціокультурних відмінностей між Заходом та Сходом. При цьому на це осмислення дуже рано почало сильно впливати сприйняття Сходу як цивілізаційного антагоніста – спочатку як загрозу, а потім як об'єкт експансії. Якщо вважати засновником цієї традиції Аристотеля, а історичним підґрунтям греко-перські війни, то її витoki сягають V-IV ст. до н.е.; якщо ж врахувати, що основний вплив на західноєвропейську думку праці Аристотеля справили вже після їхнього «повернення» з ісламського світу, то – XIII-XIV ст.

В добу Просвітництва в західному суспільстві формується модель сприйняття Сходу, яку американський дослідник Дж. Блаут назвав «євроцентристським дифузійонізмом»: історичний прогрес відбувається на Заході, а решта світу пожинає його плоди внаслідок «дифузії», взаємопроникнення; Європа прогресує через раціональність мислення західної людини, Схід же стагнує через свій ірраціоналізм та традиціоналізм [1]. В умовах боротьби за колонії західноєвропейська історична думка почала робити акцент на тих рисах східних держав і ментальностей, які підкреслювали їхню «відсталість», а отже, виправдовували колоніальну експансію Заходу. Принагідно зауважимо, що це свого часу вдало відмітив відомий дослідник Е. Саїд, небезпідставно наголосивши, що «образ» Сходу, втілений у західних науці, літературі, мистецтві, є не реальністю, а радше міфом, породженим для обґрунтування гегемонії Заходу над Сходом; на цій дихотомії Захід побудував свою власну ідентичність, а сконструйований «образ» Сходу ретранслював назад на реальний Схід [див. докл.: 10, с. 11-44].

Всі ці історичні обставини відобразились у сходознавстві, як і в історичній науці загалом. Вже О. Шпенглер свого часу відзначав своєрідний «оптичний обман» євроцентризму, коли, наприклад, кілька тисячоліть китайської чи єгипетської історії лише епізодично

відображаються на сторінках підручників, натомість десятиліття європейської історії від Лютера та Наполеона набувають там примарно-роздутого вигляду [12, р. 17]. Така ситуація зберігається й донині: вивчення країн і народів Сходу не лише в шкільних, але й у вишівських програмах за час, що минув від Шпенглера навряд чи поглибилося, радше навпаки. Це являє собою другу проблему, з числа виділених нами.

Значно важливіше те, що ця тенденція відобразилася й у побудові загальної схеми всесвітньої історії, адже при визначенні хронології, періодизації та історичного змісту розвитку людства береться за основу саме західноєвропейська історія.

Нагадаємо, що поняття «Середньовіччя» та «Новий час», які використовуються як назви великих періодів всесвітньої історії, виникли в Західній Європі в добу Відродження, коли на початку XV ст. італійські гуманісти під Середньовіччям почали розуміти занепад греко-римської культури після падіння Західної Римської імперії, а під Новим часом, відповідно, повернення до культури доби Античності і її нове потужне піднесення. Ця термінологія і періодизація були сприйняті інтелектуалами доби Просвітництва і від них дійшли до наших часів, однак критерії виділення хронологічних меж між цими періодами були різними і суперечливими [11, с. 4-5]. Так, початок Нового часу прив'язували то до падіння Константинополя, то до початку Реформації, то вписували у рамки доби Відродження. Очевидно, що в основі усіх цих критеріїв лежав саме європоцентристський підхід (хіба що падіння Константинополя може бути віднесене одночасно й до історії одного зі східних народів – турецького, однак для інших народів Сходу його історичне значення залишилося локальним).

Підхід, запропонований К. Марксом (і який надалі призвів до закріплення в історіографії СРСР та країн «соцтабору» сумнозвісної «п'ятичленки»), формально був спрямований на подолання європоцентристської схеми. Він поклав в основу періодизації всесвітньої історії зміну універсальних (притаманних для всіх регіонів світу) суспільно-економічних формацій: Стародавній час визначався як становлення та утвердження рабовласницької формації, Середньовіччя – феодальної, Новий час – капіталістичної. Але на практиці цей підхід не лише не подолав європоцентризм у дослідженні та викладанні історії, але, натомість, узагальнив й «універсалізував» соціальні, економічні та політичні процеси, які мали місце в історії Західної Європи, довільно поширивши їх на інші регіони [див. докл.: 6]. Як відомо, класичне рабовласництво склалося лише в античних Греції та Римі, класичний феодалізм – лише в деяких державах Західної Європи, капіталістичні

ж відносини в країнах Сходу не визріли в надрах тамтешніх соціумів, а були принесені зовні значно пізніше внаслідок колоніальної експансії та втягування Сходу в ринок світової колоніальної системи. Принагідно зауважимо, що чимало радянських істориків намагалися відстояти «окремність» історії Сходу від її вписування в марксистську формаційну теорію за допомогою концепта «азійський спосіб виробництва». Дві дискусії про «азійський спосіб виробництва» на теренах СРСР залишилися незавершеними й придушеними згори (хоча їхні учасники й породили вже в 1990-х рр. низку цікавих полілінійних теорій щодо співвідношення історичного змісту розвитку Заходу і Сходу) [див. докл.: 6].

В офіційній радянській історіографії в межах формаційного підходу існували окремі розбіжності щодо хронологічних рамок Нового часу: «московська школа» розпочинала цей період з Англійської буржуазної революції середини XVII ст., а «ленінградська школа» – з Великої Французької революції кінця XVIII ст. [7, с. 5]. І перша, і друга прив'язка мають достатньо локальний характер (хоча й варто визнати, що Велика Французька революція мала загальноєвропейське значення за своїми наслідками); обидва підходи з часом були відкинуті пізнішою історіографією.

Нині поняття «Середньовіччя» та «Новий час» є історично усталеними, а тому відмовлятися від них (принаймні в межах лінійних всесвітньо-історичних схем) непродуктивно. Але охарактеризовані вище труднощі дозволяють нам сформулювати третю та четверту проблеми:

- коли в країнах Сходу починається та закінчується Новий час?
- які критерії лежать в основі визначення цих хронологічних меж і що може бути об'єднуючим історичним змістом історії Нового часу одночасно для Заходу та для Сходу?

Наразі можна стверджувати, що ще з 90-х рр. більшість істориків відмовились від поняття «феодальний Схід» як від архаїчного й такого, що не відповідає змісту соціально-економічних процесів в країнах цього історичного макрорегіону. Але на цьому одностайність науковців завершується. Так, пропонується замінити періоди Стародавнього та Середньовічного часів для Сходу єдиним поняттям «традиційний Схід» [9, с. 10], а Нового часу – відповідно, поняттями «доколоніальний, колоніальний та постколоніальний Схід». Зауважимо, однак, що це видається малопродуктивним з кількох причин. По-перше, при всіх недоліках єдиної періодизації всесвітньої історії, вона спрощує в багатьох аспектах роботу історика-дослідника. В межах же викладання вона сприяє формуванню системного мислення та сприйняттю історії людства як

єдиного процесу, а також дозволяє співставляти й порівнювати процеси та явища, які паралельно відбувалися в різних регіонах світу. Запровадження ж різних назв для великих історичних періодів (а, тим більше, фактично окремої періодизації для держав Сходу) цю системність мислення і цілісність сприйняття історії руйнує. По-друге, як слушно відзначав вітчизняний сходознавець В. Рубель, історія традиційного Сходу надто тривала, щоб залишити її без внутрішньої періодизації, та й Схід також розвивався (хоча й по-іншому, ніж Захід), а тому неможливо вмістити його кількатисячолітню історію в один етап під назвою «традиційний Схід» [9, с. 10].

Інша точка зору стосується визначення межі між Середньовіччям та Новим часом. Якщо для історії Заходу таким рубежем є т. зв. «ранній Новий час» (перехідний період, коли співіснували в історичному протиборстві водночас елементи й старого, феодального, і нового, буржуазного, ладу) [11, с. 10-13], то для позначення такого «переходу» в історії Сходу може бути використане поняття «постсередньовічний Схід». Саме це поняття застосовує В. Рубель, наголошуючи наступне: *«переживши середньовіччя, традиційний Схід так і не вступив у Новий час, а потрапив у пастку пост середньовіччя...»* [8, с. 13]. Хронологічно «постсередньовічний Схід» охоплює час з кінця XVII – початку XVIII ст. до другої половини XIX ст.. На зміну йому приходять «колоніальний Схід», час якого триває до середини XX ст. (тобто до розпаду світової колоніальної системи). Отож, постсередньовічний і колоніальний Схід у сукупності охоплюють не лише більшу частину Нового часу, але й частину часу, який у традиційній періодизації займає Новітня доба. Ця схема при певних перевагах має один недолік: автор використовує одночасно назви «Новий час» і «постсередньовіччя» фактично як взаємодоповнюючі (див. назву підручника) [8]. Це зрозуміло з огляду на необхідність вписати історію Сходу у загальносвітовий контекст, однак суперечить наведеній вище тезі про те, що «Схід так і не вступив у Новий час, а потрапив у пастку постсередньовіччя» (але ж, якщо не вступив у Новий час, то для чого вживати цю назву?). Звісно, цю суперечність можна подолати, замінивши поняття «постсередньовічний Схід» і «постсередньовіччя» якимись іншими, вдалішими. Але якими саме? Можливо, назви «доколоніальний» чи «передколоніальний» Схід краще сполучатимуться з періодом Нового часу, ніж «постсередньовічний», адже, наприклад інший використаний автором термін – «колоніальний Схід» – ніяк не суперечить поняттю «Новий час».

На нашу думку, основою для консенсусу у питанні щодо хронологічних меж Нового часу одночасно як для Заходу, так і для Сходу,

видається ідея, що перехід від Середньовіччя до Нового часу припадає на вступ світу в епоху Великих Географічних відкриттів, розпочатої подорожжю Х. Колумба в 1492 р. Така позиція дозволяє визначити *спільний історичний зміст розвитку людства в добу Нового часу як формування світової колоніальної системи*, коли метрополії (Захід) та залежні країни (Схід) вперше в історії утворили єдину світову економічну систему на основі єдиного світового ринку [7, с. 4]. Саме Великі Географічні відкриття кардинально змінили соціальну, економічну та політичну картину світу: провідні держави Заходу перетворюються на колоніальні імперії, країни ж Сходу стають об'єктом колоніальної експансії, яка руйнує їхні традиційні державність та соціальні структури.

Виходячи з цієї логіки, можна визначити й кінець Нового доби. У сучасній історіографії ним найчастіше вважають Першу світову війну, яка для Західного світу зіграла роль, яку важко переоцінити. Звісно, в Першій світовій війні були, певною мірою, залучені й колонії, однак в цілому вплив, який вона справила на Схід був не настільки революційним, як на європейський континент. Однак, якщо продовжити розгляд фундаментальних історичних процесів Нового часу в контексті саме утворення та еволюції світової колоніальної системи, то часом завершення періоду Нової історії можна вважати або кінець XIX – початок XX ст. (коли колоніальні імперії досягають свого апогею, вступаючи в т.зв. «добу імперіалізму» і починають переживати перші ознаки кризових явищ, наприклад, «пробудження Азії»), або ж, як запропонував В. Рубель – середину XX ст. (коли світова колоніальна система встала на шлях остаточного руйнування). Утім, тут є один нюанс, до якого ми повернемося дещо пізніше.

Нарешті, п'ята методологічна проблема пов'язана із виділенням такого періоду всесвітньої історії, як Новітній час. Хоча самий термін «Новітня історія» зустрічався в російськомовній літературі ще з XIX ст., однак у радянській історіографії (як, згодом, і в історіографіях країн «соцтабору») його виокремлення стало відгуком на проголошення «всесвітньо-історичного значення» Жовтневої революції 1917 р., оскільки саме від неї Новітній час і відраховували. Історичним змістом Новітнього часу при цьому вважали кризу капіталізму як світової системи і поступовий перехід світу до соціалізму як «першої фази комунізму» [11, с. 14-15]. Після 1991 р., коли про «всесвітньо-історичне значення» Жовтня вже мова не йшла, Новітній час почали відраховувати від 1914 р. чи від 1918 р. (прив'язавши його тим самим до початку чи закінчення Першої світової війни). Фактично поняття «Новітня історія» зблизилося з англomовним терміном «contemporary history» (сучасна історія) і

включило в себе т. зв. «коротке ХХ ст.» за Е. Гобсбаумом. Однак нині, коли від Першої світової війни минуло вже більше століття, очевидно, що така хронологія «новітності» / «сучасності» є невиправдано розтягнутою в часі.

Якими ж можуть бути межі Новітнього часу загалом і для історії країн Сходу, зокрема? У цьому відношенні цікавою є думка вітчизняного історика О. Сича, який запропонував, як один з варіантів, вважати початком цієї доби для країн Заходу час після Другої світової війни, а для країн Сходу (окрім Японії) – 90-ті рр. ХХ ст. [11, с. 15-16], виходячи з наявних теорій модернізації та змісту й наслідків реальних модернізаційних процесів у світі. Варто зауважити, що поняття «модернізація» використовується в трьох основних значеннях: по-перше, як синонім усіх прогресивних змін, коли суспільство рухається вперед до визначеної мети; по-друге, як синонім руху до «сучасності», коли йде процес перетворення традиційного, дотехнологічного суспільства у соціум, для якого характерні досягнення науки і техніки, раціональні світські відносини та складні соціальні структури; по-третє, це намагання відсталих країн наздогнати у своєму розвитку провідні держави (тобто, фактично, це рух від «периферії» до сучасного світу) [3, с. 62-63]. На основі поняття «модернізація» виникли відповідні теорії, автори яких вважали єдиним способом ефективного розвитку для країн Сходу повторення шляху, раніше пройденого Заходом, тобто послідовний перехід від доіндустріальної стадії розвитку до індустріальної та навіть постіндустріальної (при цьому економічна модернізація, в теорії, мала б обов'язково супроводжуватись політичною демократизацією) [4].

Загалом, як можна помітити, теорії модернізації містили в собі не менший «заряд» європоцентризму, ніж формаційний підхід, за що нині часто критикуються в межах постколоніальних студій. До того ж, теза про те, що економічна модернізація неодмінно супроводжуватиметься демократизацією, сьогодні вже може вважатись наївною та спростованою конкретними історичними прикладами (наприклад, історією Китаю та Росії в останні десятиліття). Однак це жодним чином не заперечує того факту, що всі держави Сходу після здобуття чи відновлення незалежності в постколоніальну добу тією чи іншою мірою та з різним успіхом пройшли (чи й зараз проходять) процеси модернізації, намагаючись взяти за зразок високотехнологічні, високорозвинуті країни – тобто, саме країни Заходу. Отже, для переважної більшості країн і народів Сходу друга половина ХХ ст. (час після розпаду світової колоніальної системи) і стала найбільш масштабною «епохою модернізації».

На думку О. Сича, основним історичним змістом розвитку країн Заходу з середини ХХ ст. є процес формування постіндустріального

суспільства. Однак з країн Сходу постіндустріальна стадія характерна лише хіба що для Японії, натомість для решти в цей час відбувається процес утвердження індустріального суспільства, який в основних рисах завершується лише в 90-х рр. [11, с. 15-16]. Звідси можна зробити висновок, що лише наприкінці ХХ ст. можна говорити про вступ країн Сходу у Новітній час. Нам видається, що ця ідея має раціональне зерно і може бути взята за основу для визначення хронологічних меж Новітньої історії, тим більше, що вона непогано корелюється з ідеєю «прив'язати» період Нового часу до процесів формування, еволюції та розпаду світової колоніальної системи. І тут, власне, запрошуються три можливих варіанти періодизації та визначення історичного змісту Новітнього часу.

Перший варіант. Вище ми відзначали, що завершенням Нового часу може бути або апогей розвитку колоніальних імперій та перші ознаки їхньої кризи (кінець ХІХ – початок ХХ ст.), або ж розпад світової колоніальної системи (середина ХХ ст.). Однак, якщо розглядати появу низки незалежних держав пострадянського Сходу (в колишній «Середньої Азії») на початку 1990-х рр. чи повернення під контроль Китаю Гонконгу та Макао наприкінці 1990-х рр. саме в руслі продовження процесів деколонізації, то не виглядатиме необґрунтованою ідея пересунути кінець доби Нового часу й початок Новітнього на 80-ті – 90-ті роки ХХ ст.

Другий варіант: вважати проміжок часу з середини до кінця ХХ ст. «раннім Новітнім часом» (за аналогією з «раннім Новим часом»), тобто перехідним періодом, упродовж якого співіснували у протиборстві елементи старого і нового: колоніалізму, постколоніалізму та неокolonіалізму, з одного боку, та доіндустріального, індустріального і постіндустріального суспільств, з іншого.

Третій варіант: розділити добу Новітнього часу на два етапи, перший з яких розпочинатиметься в середині ХХ ст., а другий – у 1990-х роках. Цей варіант так само дозволить поєднати в межах історичного змісту Новітньої доби і розпад світової колоніальної системи, і процеси модернізації, які для розвинутих країн Заходу та Японії полягали в переході до постіндустріального суспільства, а для країн постколоніального Сходу – до суспільства індустріального.

Література:

1. Блаут Дж. М. Марксизм и евроцентристский диффузионизм / Пер. з англ. Ю. Дергунов. *Журнал соціальної критики «Спільне»*. 08.02.2017. URL: <https://commons.com.ua/uk/marksizm-i-evrotsentristskij-diffuzionizm/>
2. Васильев Л. С. История Востока: в 2 т. Т.1. Москва: Высш. шк., 1994. 495 с.

3. Глібіщук М. В. Дискусія щодо поняття «модернізація» у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. *Методологія та філософія історії: актуальні питання дослідження та викладання*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. Ч. II. С. 61-69.
4. Крадин Н. Н. Проблемы периодизации исторических макропроцессов. *История и математика: Модели и теории*. Москва: ЛКИ/URSS, 2008. С. 166-200.
6. Мінаєв А. В. До питання про «азійський спосіб виробництва» у формаційному підході до історичного процесу. *Методологія та філософія історії: актуальні питання дослідження та викладання*. Чернівці, Чернівецький нац. ун-т, 2017. Ч. I. С. 15-36.
7. Новая история стран Азии и Африки / Под ред. А.М. Родригеса: В 3 ч. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2010. Ч. 1. 400 с.
8. Рубель В. А. Нова історія Азії та Африки: Постсередньовічний Схід (XVIII – перша половина XIX ст.). Київ: Либідь, 2007. 560.
9. Рубель В. А. Історія Середньовічного Сходу. Київ: Либідь, 2002. 736 с.
10. Саїд Е.В. Орієнталізм. Київ: «Основи», 2001. 511 с.
11. Сич О. І. Доба Нового часу: хронологічні межі, внутрішня періодизація, історичний зміст. *Методологія та філософія історії: актуальні питання дослідження та викладання*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. Ч. II. С. 4-19.
12. Spengler O. The Decline Of The West. Authorized translation with notes by Ch. F. Atkinson. Vol. I. Form and Actuality. London: George Allen & Unwin Ltd, 1926. 428, XXXI p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.49906>

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

*Касьян Тетяна,
заслужений художник України,
кандидат педагогічних наук,
доцент, завідувач кафедри
дизайну та соціально-культурних
дисциплін Черкаського державного
бізнес-коледжу
ORCID: 0009-0008-0208-1664*

*Сіра Оксана,
викладач, спеціаліст першої
категорії кафедри дизайну та
соціально-культурних дисциплін
Черкаського державного
бізнес-коледжу
ORCID: 0009-0003-8509-3276*

*Куколь Світлана,
викладач, спеціаліст другої
категорії кафедри дизайну та
соціально-культурних дисциплін
Черкаського державного
бізнес-коледжу
ORCID: 0009-0008-0208-1664*

ОСОБЛИВОСТІ ОРНАМЕНТІВ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4880/>

Спадщина Трипільської культури досі прослідковується у сучасній культурі та мистецтві, особливо в Україні, що започаткувала основи українського світогляду, які досі зустрічаються в народних традиціях. Мотиви трипільських орнаментів використовуються в декоративному мистецтві та дизайні. Дослідження цієї культури допомагають глибше зрозуміти розвиток людських цивілізацій в Європі, зокрема трипільської кераміки, яка є візитівкою трипільської культури.

Значний вплив орнаментів трипільської культури можна відчутти в сучасних наукових дослідженнях, де вони стають об'єктом вивчення у галузі археології, етнографії, історії мистецтва та дизайну.

У сучасній Україні спостерігається відродження народних мистецтв, що включає інтерес до трипільських орнаментів. Це відродження відбувається через освітні програми, мистецькі виставки, а також через комерційну діяльність, яка допомагає підтримувати майстрів та розширює ринок для продуктів дизайну з трипільськими мотивами.

Трипільська культура – це неолітична та енеолітична культурна спільнота, яка процвітала на території сучасної України, Молдови та Румунії приблизно з 5400 по 2700 рік до нашої ери (кам'яно-мідної доби), яка була високорозвиненою хліборобською культурою, яка в ті часи майже не мала аналогів та залишила помітний слід у вигляді складних і символічних орнаментів на кераміці, скульптурах та інших предметах. Ця культура отримала свою назву від села Трипільля, що на Київщині, де в кінці XIX століття археологом Вікентієм Хвойкою були виявлені перші артефакти.

Трипільці будували великі, добре організовані поселення, деякі з яких могли налічувати до 15 тисяч мешканців. Характерними є великі круглі будівлі з одноповерховими та двоповерховими будинками, які мали кілька кімнат.

Трипільська культура зникла близько 2700 року до нашої ери, причини чого досі залишаються предметом наукових дискусій. Однією з теорій є те, що зміни клімату та виснаження земельних ресурсів могли вплинути на це зникнення.

В археологічних матеріалах часто зустрічаються фігурки, які можуть відображати релігійні вірування трипільців, зокрема різноманітні статуетки «великої богині». Антропоморфні жіночі статуетки «трипільських Венер часто розписані своєрідним «татуванням», а також фігурки жінок із немовлям – так звані трипільські мадонни. Ці статуетки, ймовірно, символізували Богиню-Матір та родючість. Сакральність і культове значення жіночих статуєток пов'язане з віруваннями трипільців, а також з особливостями общинних відносин з домінуванням жінки – матріархату [2].

Однією з шанованих трипільцями фігурок є – бик, що часто зустрічається біля жертовників. Епоху трипільців часто називають «цивілізацією на волах», тому що вона безпосередньо пов'язана з їх діяльністю. Саме бики-воли допомагали обробляти землю, були основною тягловою силою трипільців, а можливо уособлювали сакральну чоловічу силу [2]. А також бики символізували Сонце. Трипільці також вірили в божества грому, вітру, неба та інші стихії природи.

Багатою символікою і вишуканою закінченою формою вирізняються так звані модельки храмів. Відомо, що давні люди розглядали такі речі як

втілення Космосу. Варто зазначити, що це стосується не тільки храмів. Символіка ваз (горщиків), фігурок тварин та інших речей свідчить, що вони також розглядались як моделі Космосу і Богині. Висловлене ще більше стосується храмів, будівництво яких і в пізніші часи розглядалось як повторення етапів творіння Космосу. Ці міркування дають підставу розглядати «храми» як моделі Космосу і шукати в них відображення семичленних структур Космосу і Тіла Богині [3, с. 38].

Однією з видатних рис Трипільської культури є її кераміка – це головна візитка Трипільської культури, яку часто називають ще «культурою мальованої кераміки». Особливістю трипільської кераміки є округло-випукла форма посуду, а також зустрічаються біноклеподібні сосуди чорно-вугільного, білоглиняного та червоно-охрового кольорів, які не мають аналогів у жодній археологічній культурі, тому не можна пояснити призначення цього посуду, але вважається, що це предмети релігійного культу та використовувались для ритуалу викликання дощу. Також зустрічаються посудини, форма яких імітувала дорослих тварин і птахів.

Трипільці виготовляли посуд трьох типів: господарський, кухонний та культовий. Серед кухонного посуду, який використовувався для приготування їжі, були глечики, кухлі, кринки, миски, чаші, амфори тощо. Вчені виділяють від 11 до 17 основних типів трипільського керамічного посуду. Зокрема, за формою розрізняють: конічний, вазоподібний, лійчастий, з плавним та різким профілем, гострореберний, з утопленими вінцями та інші [5].

Гончарні вироби трипільців умовно можна поділити на два види – одні досить грубі та прості, а інші – з прекрасно виробленої глини, з тонкими стінками, добре випалені з досконалістю, що вражає. Тому що, трипільці мали високу технологію обпалювання глини, її виготовлення було поставлене на потік й ця технологія випередила греків на три тисячі років. Найдений у 2015 році, у селі Доброводи на Черкащині гончарний горн, (величезна піч (6 квадратних метрів, з кількома отворами для закладання дров), спростував традиційне твердження про те, що перші горни винайшли греки [4].

Технологія виробництва кераміки має ряд послідовних операцій: вибір глини та її додаткова обробка, виготовлення форми, обробка поверхні, орнаментация і випал посудини. Для виготовлення посуду стародавнім керамістам потрібно було ретельно добирати глину з урахуванням не лише можливостей її формування (пластичності), а також і стану маси при висиханні та випалі. Трипільські гончарі стали використовувати для виготовлення посуду сировину, яка створювалася шляхом змішування декількох сортів глини та була дуже пластичною.

З неї можна було робити посуд навіть на гончарному колі, тонкостінний, якісний, який міг витримати високотемпературний випал [1]. Вважається, що виробництво трипільської кераміки досягло найвищого рівня майстерності та навіть, за своєю якістю вона випереджала китайську кераміку.

Трипільці виготовляли глиняний посуд з різноманітними орнаментами, що включали геометричні мотиви, спіралі, меандри та зображення людей, рослин та тварин. Їхній посуд часто мав високий художній та технічний рівень.

Орнаменти на посуді розказують про світ, який їх оточував, а також передають легенди та міфи трипільців. Найбільш поширені мотиви в орнаменті – стилізовані зображення сонця і його колообігу (коло або кілька концентричних кіл, часто з хрестом посередині), рослинності (ялиночки), води (хвилясті лінії). Досить поширеним був спіралеподібний мотив, який вважають відображенням міфологічних уявлень трипільців про змія – дракона. Рідше зустрічаються вироби, де зображено знак Місяця.

Декоративні мотиви не тільки прикрашали посуд та інші побутові предмети, а й несли в собі глибокий символічний зміст, який міг відображати релігійні вірування, соціальні структури та космологічні уявлення трипільців.

Можна надати наступну характеристику трипільських орнаментів:

– Основу трипільських орнаментів складають геометричні фігури, такі як круги, точки, спіралі, зигзаги, хвилясті лінії та меандри. Ці форми могли бути використані самостійно або у складних комбінаціях.

– Орнаменти, що мають симетричний, ритмічний розподіл та створюють візуальну гармонію та баланс.

– Орнаменти, які включають абстрактні чи стилізовані зображення рослин (листя, квіти), тварин (змії, птахи) та людських фігур. Це відображення природи може символізувати плідність, родючість та взаємодію з природним світом.

– Елементи орнаментів можуть бути трактовані як символи з захисними або магічними властивостями, або як відображення релігійних вірувань. Наприклад, спіралі часто асоціюються з вічністю та регенерацією.

– Орнаменти наносилися на кераміку різними методами, включаючи різьблення, малювання, штампування та інкрустацію. Використання різних кольорів, особливо червоного, чорного та білого, допомагало створити контраст і підкреслити деталі орнаментів.

Таким чином, можна стверджувати, що спадщина трипільської культури є унікальним явищем, великим національним скарбом та джерелом для натхнення сучасних художників та дизайнерів, які використовують ці традиційні мотиви у своїх творах. Вони служать не лише як елемент національної ідентичності, а і як засіб для глибокого дослідження і розуміння давніх культур та їх вплив на сучасність.

Список літератури:

1. Горбачова Е. О. Кераміка трипільської культури URL : <http://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-...r/download/7000/5688?>
2. Орнаментована кераміка трипільської культури. URL: <http://surl.li/trjjo>
3. Причепій Є. М. Культові керамічні вироби та орнаменти посуду трипільців у світлі ідей праміфу. Культурологічна думка. 2018. №13 С. 37-49
4. Сім чудес Трипільської культури. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/trypilska-kultura-ukrayina/31078240.html12>
5. Трипільські мотиви URL: <http://surl.li/trjwm>

*Сташук Олександр Андрійович,
кандидат педагогічних наук,
доцент, Рівненський державний
гуманітарний університет
ORCID: 0000-0001-8646-185X*

КРАСА ТА ГАРМОНІЯ В ПЛАСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ МИХАЙЛА ЙОРИША

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4881/>

Анотація. У статті розглядаються процеси становлення та розвитку творчої особистості Михайла Йориша, робиться спроба висвітлення ключових джерел формування митця. Увагу акцентовано на специфіці творчих уподобань в розкритті краси та гармонії у пластиці, простежено характер концептуальних та форматворчих рішень. Також з'ясовано художньо-стилістичні риси та особливості трактування образу людини у контексті соціокультурного середовища, частково визначено спектр процесів та явищ, що мали безпосередній вплив на розвиток пластики регіону.

Ключові слова: творча особистість, краса, гармонія, пластичні концепції.

Творчість відомого рівненського митця-скульптора Михайла Йориша ще належно не досліджено, не визначені основні напрямки пластичних пошуків та досягнень. Тому мета даної статті – неупереджено розглянути та проаналізувати творчі уподобання в пластичних концепціях у контексті соціокультурного середовища; новизна полягає в прагненні дати об'єктивну оцінку скульптурній творчості Михайла Йориша, його особистого внеску в скарбницю українського пластичного мистецтва.

Дослідження та виклад матеріалу здійснювалися на основі особистих зустрічей з митцем, також в результаті виконання спільних мистецьких проєктів. За роки праці на кафедрі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в Рівненському державному гуманітарному університеті неодноразово доводилося спілкуватися з митцем на різноманітні теми пластики, живопису, мистецьких подій, спостерігати за його роботою в майстерні. Спільні виїзди на етюди, на реалізацію творчих проєктів, участь у колективних виставкових заходах тощо дозволило сформувати своєрідний творчий портрет майстра.

Характеристики окремих мистецьких творів Михайла Йориша знаходимо в журналістських публікаціях періодичних видань різних років (З. Голоденко, В. Постников, Р. Засс, П. Здоровило та ін.). Вони зазвичай мали форму газетних чи журнальних статей інформативного характеру, відображали аматорські погляди окремих особистостей і не містили наукових дослідницьких аспектів. Більш розширені відомості про митця подані в статті В. Чернієнко «Творчістю одухотворений» [5, с. 123-130].

В минулих роках автором даної статті здійснено спробу аналітичного дослідження життєтворчості митця, опубліковану на сторінках Вісника Львівської національної академії мистецтв (2006 рік). Вона виконана на основі безпосередніх спостережень за роботою майстра в його майстерні, також під час пленерних виїздів. Окрім замітки в Енциклопедії Сучасної України 2011 року [3], науково-дослідницьких публікацій про творчість Михайла Йориша не було.

Основна частина. Михайло Йориш належав до покоління митців, що було виховане у непростих умовах тоталітарного радянського режиму. Отримавши художню освіту, усе подальше життя віддав мистецтву, його скульптурні (як і живописні та графічні) твори позначені змістовною глибиною та високим художнім рівнем.

На формування творчої особистості Михайла Йориша вплинуло декілька визначальних факторів. Найперше – навчання на відділенні художньої кераміки Львівського державного інституту прикладного та декоративного мистецтва (закінчив у 1969 році) у відомих та знаних

митців-педагогів, таких як доктор мистецтвознавства Юрій Лащук, скульптори Еммануїл Мисько, Дмитро Крвавич, Іван Якунін та інші. Роль таких відомих викладачів для формування та становлення молодих талантів, у тому числі і Михайла Йориша, важко оцінити. Адже саме тоді розгорталися складні та суперечливі мистецькі процеси, відбувалися пошуки сучасної мови і виразних проявів мистецтва, крізь морок тоталітарного радянського режиму пробивалися ростки української національної ідентичності. Студентська молодь захоплювалася українською тематикою, у наукових дослідженнях «вивчали та усіляко популяризували українське мистецтво в усіх його проявах, спонукали й студентів до збирання різноманітних етнографічних матеріалів і творів народного мистецтва, намагаючись таким чином прищепити любов до народної культури та мистецтва» [1, с. 229].

Молодий випускник Михайло Йориш глибоко усвідомлював значимість та характерні ознаки львівської скульптури, переданої викладачами. Тому вже в перших оригінальних роботах простежується притаманний для львівських митців-скульпторів «прагнення до художнього узагальнення змістової і пластичної ідеї, до максимальної емоційної насиченості й одухотвореного гуманізму, також до переконливості та високохудожності творів. ...Завдяки їм (викладачам) художні твори Михайла Йориша відзначаються цілісністю та багатозначністю, створені пластичні образи надзвичайно правдиві й природні» [4, с. 130]. Тому й перші роботи молодого скульптора засвідчували ґрунтовну фахову підготовку, що й дозволило йому відразу ж влитися в число активно «продуючих» митців рівненського краю.

Творчо-мистецьке життя розпочалося з початку 70-х років минулого століття, однак перші самостійні роботи не оминули панівних ідеологічних впливів «соціалістичного» реалізму. Тогочасні пам'ятники та портрети несуть відбитки соціалістичних гасел у вигляді замкнутості, скутості, невиразності, та й рідко кому із тодішніх митців вдавалося вийти за межі умовно діючих ідеологічних меж. Саме такими рисами «відзначені» пам'ятники воїнам-визволителям від німецько-фашистських загарбників у Млинові (1972 рік) та Корці (1975 рік) Рівненської області. Такі пам'ятники вирішувалися в традиціях монументальної скульптури тих років, однак окремі елементи усе ж трактовані по новому, не стандартно. Так, постать воїна несподівано виростає з блоку-моноліту, утворюючи кульмінаційну пластичну форму, плащ-накидка вирішена достатньо цілісно і займає чималий просторовий об'єм. Як зізнавався сам автор, у створенні монументальних пам'ятників йому дуже допомагало розуміння та переосмислення прийомів англійського скульптора Генрі Мура, який у своїй творчості успішно використовував способи

узагальнення пластичних форм. Усе ж, таке мистецтво під егідою «соцреалізму» за своєю сутністю було відгородженим від дійсності, «глухим» та споглядально-пасивним, воно не могло повністю задовільнити зростаючих уподобань молодих майстрів.

Тому, відчуваючи внутрішнє невдоволення та відсутність будь-яких творчих стимулів, Михайло Йориш з притаманною для нього активністю розпочинає власні творчі пошуки, поступово приходять до несподіваних образно-пластичних рішень. В «Портреті архітектора Степана Садов'яка» (тонований гіпс, друга пол. 70-х р.) втілені цікаві та несподівані підходи до образу молодого архітектора, автора незвичайного на той час проєкту Рівненського Будинку одягу. Портрет точно відображає особливості неспокійного в творчому розумінні характеру архітектора, навіть стиль його творчості, що досягнуто завдяки складній взаємодії пластичних площин. У цій, а також і в інших роботах того часу можемо простежити скрупульозні пошуки та використання цікавих формотворчих можливостей скульптури, що повною мірою виявляє пластичну «нестандартність» скульптора. Манера ліплення достатньо виразна, утворені форми багаті та різноманітні за пластикою.

Можемо стверджувати, що скульптурні портрети 70-х років минулого століття засвідчували неабиякий хист автора до пластичного відтворення особливих, характерних рис, які допомагали «розібратися» у непростих психологічних станах людей. Поступово приходило розуміння життєвої правди як необхідності у вирішенні головного завдання пластики – простежувати й точно відображати безкінечну варіативність прямих та зворотних взаємодій між людиною та навколишнім середовищем.

Даючи загальну оцінку початковому періоду творчості Михайла Йориша, можемо відзначити простоту, відкритість та зрозумілість його пластичних пошуків, адже він ніколи не замаскував того, що хотів передати. З його скульптурними портретами глядачу не потрібно надмірних зусиль для пошуку «контактів», щоб «прочитати» їх та зрозуміти. Слід вказати також і на прагнення до часткового чи й максимального узагальнення пластичних форм, здатність віднаходити та відкривати елементи краси та гармонії. Усе це вказувало на непересічні здібності митця, на здатність змусити пластичну форму «працювати» на вирішення поставлених завдань.

Такі риси творчості призводили до досягнення безпомилкового відчуття пластики портретованої людини, у безпосередній єдності її з оточуючим середовищем. Уже в наступному монументальному творі такі відчуття простежуються максимально виразно та чітко. На майдані біля рівненського Палацу культури «Текстильник» встановлено

монументальну скульптуру «Ткаля», виконану Михайлом Йоришем (кована мідь, 1973 рік). Стилізована постать молодої жінки підтримує декілька стеблин льону як символу ткацтва (як свідчив автор скульптури, позувала йому молода дівчина, ткаля з Рівненського льонокомбінату). Пам'ятник вигідно «влився» в оточуючий простір, ставши його кульмінаційним центром, і засвідчив здатність автора до посиленого відчуття простору по відношенню до загального архітектурно-скульптурного вирішення. «Простір стає закономірним продовженням скульптурної форми. В сучасній композиції простір бере найбільш безпосередню участь у формуванні емоційної виразності: проникає в заглиблення форми, наскрізь пронизує її, утворюючи ажурі, охоплює її з усіх боків» [4, с. 132].

Таким чином, завдяки тонкій масштабній відповідності пам'ятника з навколишнім середовищем, вдалому пластичному співвідношенню його з навколишньою архітектурою, Михайлу Йоришу вдалося досягти органічного «входження» скульптури в забудову сучасного міста. Така особливість була характерною для митців-скульпторів 70-х років минулого століття, коли вони прагнули відійти від панівного значення архітектури, «звільнити» скульптуру від традиційних високих п'єдесталів, досягти органічної єдності скульптури та архітектури.

У різні роки Михайло Йориш створив погруддя та меморіальні дошки визначним діячам української культури – Тарасові Шевченку у Корці, Борисові Тену в Дермані, Івану Котляревському в Бахмуті, Валер'янові Поліщуку в Млинові, та інші (усього їх було створено 12.). У їх композиційній побудові автор ґрунтувався переважно на принципах львівської скульптури, одним із котрих було досягнення максимального контакту рельєфного зображення із оточуючим середовищем та глядачем, навіть якщо для цього необхідно ускладнити композицію. Разом з тим, з метою поглибленого розкриття образу майстер постійно перебував у пошуках монументальних можливостей пластичних форм. Для цього головний герой, або ж алегоричні героїні «Мельпомена» (Бахмут) та «Муза» (Київ) зображувалися в оточенні інших постатей, обов'язково з додатковими елементами, інколи увага акцентувалася на нестримному динамізмі. В результаті створені образи максимально романтизуються та «демократизуються», при цьому для них характерні чітке втілення задуму, виразність пластичної форми при вмілому використанні матеріалу.

Окремою сторінкою творчості митця можемо вважати галерею скульптурних творів, присвячених класикам української культури Тарасу Шевченку, Івану Франко, Лесі Українці (про своє поважливе ставлення до них автор неодноразово засвідчував особисто). Пластичні образи

визначних українських діячів позначені глибиною змісту, одухотворенням, художньою виразністю, вони проникливо розповідають про притаманне для великих особистостей поетично-філософське осягнення світу. Так можна коротко охарактеризувати погруддя Тараса Шевченка в с. Тучин (Рівненського району), та інші, подібні їм. Рельєфна монументальна композиція на фасаді Будинку культури в місті Дубно побудована на основі конкретних шевченківських творів, характеризується різноманітністю та чималою кількістю елементів, а «підживлена» різноплановими об'ємами й багатою ритмікою.

Прагнення до краси та гармонії в творчості митця знайшли вираження і в декоративній та садово-парковій скульптурі. Композиції казкових фігур людей, тварин і птахів у Парку культури та відпочинку імені Тараса Шевченка (місто Рівне) є узагальненням творчо осмислених традицій реалістичного мистецтва у поєднанні з пошуками новітніх пластичних форм вираження. В результаті узагальнена, гармонійна форма з домінуванням декоративних начал поставала надзвичайно цільною та виразною. Серед таких робіт – «Поліський мотив» (зображення стилізованих птахів, лаконічно об'єднаних «пластичним» змістом), композиція «З базару» (виконана в традиціях народного гумору), «Декоративні птахи» (відтворюють стихію пташиного лету), «Дід з кавуном» (стилізована побутова сцена), та інші. Серію казкових скульптур, об'єднаних єдиною сюжетною лінією, майстер створив для Будинку дитини (місто Рівне). Красою та безпосередністю вирізняються декоративні скульптури «Материнство», «Метелик», «Весняночка», (тонований гіпс), та ціла низка інших. Майстер немов насолоджується красивими та досконалими пластичними формами, прагне донести до усіх навкруг своє захоплення, свій творчий запал.

Однак, досягти найзначніших мистецьких успіхів, заодно розширити власні творчі горизонти та суттєво поглибити чинники творчої індивідуальності майстер зумів у станковому портреті. У 80-х – 90-х роках минулого століття митець створив низку скульптурних портретів, серед них портрети Заслуженого художника України Романа Звягінцева, Заслуженого журналіста України Григорія Дем'янчука, Народного артиста України Святослава Мельничука, професора Петра Лобаса та інших відомих діячів краю (усього митець виконав понад 100 скульптурних портретів).

В результаті емоційного, індивідуалізованого сприйняття, засобами скупі, але виразної пластичної мови чітко відтворені характерні риси відомих людей. В роботах тієї пори вже простежуються оригінальний власний почерк митця, притаманна лише йому гармонійна конструкція пластичної форми. Її вирішення можна трактувати притаманним для

майстра поєднанням традицій класичної та вітчизняної скульптури з пошуками новітніх підходів, в основі яких закладено прагнення до краси в усіх її проявах.

Правдивість та своєрідність скульптурного вирішення завжди залишалися важливими та необхідними, такі елементи були найбільш характерними у період розквіту його творчості. Роботу «Президент» (Портрет Віктора Ющенко, 2005 рік) можна віднести до однієї з найдосконаліших в усій творчості майстра. Завдяки відтворенню внутрішньої сили та рішучості, які чітко прочитуються крізь тендітні форми обличчя, майстер досяг безпосередності та правдивості образу. Володіючи особливим розумінням пластичної форми, він немов відчуває внутрішню сутність відомої людини. В результаті просте, на перший погляд, обличчя завдяки загостреному пластичному трактуванню стає цікавим та привабливим для нас. «Справжній талант безупинної духовної роботи, тонкий баланс посеред безлічі факторів і їх миттєва оцінка. Головне – бачити без упереджень, з широко розкритими очима, аби знаходити нову художню мову» [2, с. 54] – вислів Олени Голуб максимально точно відтворює глибинну сутність творчості Михайла Йориша, який завжди керувався важливим правилом: митець буде цікавим лише тоді, коли він правдивий та неповторний. Тому постійно прагнув розширювати і поглиблювати пошуки власних пластичних концепцій, збагачувати та вдосконалювати техніку формотворення і, таким чином, досягати гармонії. Портрет видатного лікаря-фітотерапевта Михайла Носаля (граніт, 2007 рік) був створений в результаті активних творчих пошуків, коли митець, вже маючи величезний практичний досвід, досяг певного рівня майстерності і міг вірно та виважено відтворювати свої зорові оцінки людей, предметів чи явищ таким чином, що вони в закінчених творах піддаються інтенсивній творчій інтерпретації. В результаті Михайло Йориш як митець-скульптор, як мислитель-філософ та як знавець життя в своїх роботах переконливо демонструє власну філософію краси, до розуміння якої ішов довгі роки. Згаданий портрет немов випромінює глибину та велич людського характеру, мудрість, врівноваженість вже немолодої людини, яка зробила багато добрих і корисних справ.

В цілому портретна «галерея» характеризується прагненням до збереження образності, безпосередності та правдивості, а їх художнє вирішення означене подальшими невтомними пошуками та знахідками у пластичному трактуванні краси та гармонії.

Висновки. Таким чином, у творчості Михайла Йориша можемо простежити сформовану авторську образно-пластичну концепцію, яка характеризується побудовою художнього образу за законами краси,

гармонії як базової естетичної категорії, як основи усього світовідчуття. Одним із «практичних» методів такої концепції є поєднання традиційних раціональних підходів з поглибленим переосмисленням власне самої пластичної структури. В результаті митець віднаходив взаємозв'язки «картинного» образу з грою пластичних площин, відтворював їх правдивість через сталість та поетичність, або ж через динаміку та експресію, що й змушує «занурюватися» в образ. Очевидно, завдяки цьому твори митця-скульптора зайняли почесне місце в постійних виставкових експозиціях державних культурно-мистецьких закладів, таких як, наприклад, Рівненський обласний краєзнавчий музей, Острозький краєзнавчий музей (Рівненська область), Львівський Музей зброї «Арсенал», а також і в багатьох приватних культурних закладах в Україні та за кордоном.

Аналіз авторського стилю майстра приводить до розуміння логічної синергії його високої професійної школи із самобутньою інтерпретацією стилістичних складників образотворчості Рівненського Полісся, де жив і працював Михайло Йориш. Дані, викладені у статті, не претендують на абсолютне та кінцеве завершення, значна кількість скульптурних творів та мистецька спадщина майстра в цілому потребують подальших наукових досліджень та аналітики.

Література:

1. Вісник Львівської національної академії мистецтв. Вип. 15. – Львів: ЛНАМ, 2004. – 418 с. – С. 229.
2. Голуб О. Мистецтво між реальністю та новою функціональністю // Образотворче мистецтво. – 2005. №1. – С. 54.
3. Йориш Михайло Миколайович / О. А. Сташук // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2011. – Режим доступу: https://esu.com.ua/articles.php_id=-12996
4. Сташук О. Скульптор Михайло Йориш: творча особистість митця // Вісник Львівської національної академії наук. Вип. 17. – Львів: ЛНАМ, 2006. – 368 с. – С. 130-138. Google Scholar
5. Творчістю та наукою утверджуєм / Упоряд. С.І.Шевчук. – Рівне : Волинські обереги, 2013. – 204 с.; іл. – С. 123-130.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

*Кругляк Віталій Іванович,
старший викладач кафедри
«Дизайн», Національний
університет «Запорізька
політехніка»
ORCID: 0000-0003-3015-1603*

ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ РИСУНКА В ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4867/>

Технічні аспекти рисунка відіграють важливу роль у процесі створення якісних та ефективних графічних дизайнів. Вони містять в собі не тільки навички володіння різними інструментами та техніками рисування, а й розуміння основних принципів композиції, кольору, тонування і текстурування.

Основні інструменти рисунка в графічному дизайні включають олівці, маркери, туші, пензлі, цифрові планшети та програмне забезпечення для рисування. Знання особливостей кожного інструменту та вміння правильно ними користуватися дають змогу художнику досягти бажаного ефекту та висловити свої ідеї максимально точно й ефективно.

Рисунок являє собою широкий спектр технік, включно з контурним рисунком, штрихуванням, графічним тонуванням, акварельним живописом, колажем тощо. Кожна техніка має свої особливості та можливості, які можуть бути використані для утворення різноманітних ефектів і стилів у графічному дизайні.

Створення гармонійних і привабливих композицій у графічному дизайні дає правильний розподіл елементів на площині, застосування принципів золотого перетину і третин, виявлення глибини та перспективи, а також управління пропорціями й масштабами.

Поняття колірної теорії та використання різних колірних схем допомагають створити емоційну та естетично приємну атмосферу в дизайні. Це включає вибір основних і додаткових кольорів, створення градієнтів і відтінків, а також застосування колірних контрастів для акцентів і виділення ключових елементів композиції.

Додавання текстур і спеціальних ефектів може значно збагатити візуальний досвід глядача і надати роботі унікального характеру. Це може бути текстурування фонів, використання спеціальних ефектів,

як-от реалістичні тіні та освітлення, а також додавання елементів сюжету, як-от лінії, крапки, кола тощо.

Лінія є одним з основних елементів рисунка у графіці. Вона може використовуватися для визначення форм, контурів і контурів об'єктів, а також для позначення текстури, руху та емоційного вираження. Контурна лінія може бути як чіткою та визначеною, так і м'якою та невизначеною, залежно від бажаного ефекту та стилю дизайну.

Крім ліній, є точки, плями та площі, які також грають свою роль у створенні композицій. Вони можуть бути використані для створення текстур, абстрактних форм, графічних елементів і навіть символів. Їх правильне вживання допомагає посилити візуальний вплив і передати певний настрій або ідею.

Освітлення і тіні створюють об'єм та об'ємність на площині. Вони можуть бути використані для ефекту тривимірності, позначення форм і текстур, а також передачі настрою й атмосфери. Правильне використання освітлення і тіней допомагає створити реалістичні та привабливі зображення.

З розвитком цифрових технологій багато аспектів рисунка та графічного дизайну стали доступними в цифровому форматі. Цифрові інструменти, як-от графічні планшети та програмне забезпечення для рисування, пропонують широкі можливості для творчості та експериментів. Художники та дизайнери можуть використовувати ці інструменти для створення унікальних і виразних робіт, а також для поліпшення ефективності та продуктивності.

Шаблони й сітки допомагають дизайнеру правильно розподілити елементи композиції та підтримувати пропорції у своїх роботах. Вони полегшують процес і забезпечують консистентність у дизайні, що особливо важливо під час розроблення логотипів, брендбуків, веб-дизайну та інших проєктів.

Розуміння основ типографіки та правильне вживання шрифтів може бути використане для передавання настрою, акцентування уваги на ключових елементах і складання унікального стилю. Правильний вибір шрифтів допомагає поліпшити читабельність і естетику дизайну.

Поняття відмінностей між растровою і векторною графікою та вміння працювати з ними дає змогу дизайнеру вибрати відповідний формат для конкретного проєкту і досягти оптимальних результатів. Растрова графіка підходить для фотографій і реалістичних зображень, а векторна графіка краща для логотипів, іконок і графічних елементів з чіткими контурами й масштабованістю.

Застосування цифрових ефектів і фільтрів дає змогу художнику створювати цікаві та унікальні візуальні ефекти у своїх роботах. Вони можуть бути використані для додавання текстур, імітації реалістичних матеріалів, зміни колірної гами й багато чого іншого. Правильне вживання ефектів і фільтрів допомагає створити креативні та ефективні дизайни.

З розвитком технологій у графічному дизайні з'являються нові можливості та інструменти для творчості та самовираження. Художники та дизайнери мають бути готовими до постійного навчання та адаптації до нових технологій, щоб залишатися конкурентоспроможними та ефективними у своїй роботі.

Технічні аспекти рисунка відіграють ключову роль у створенні якісних та ефективних графічних композиціях. Вони містять у себе не тільки володіння різними інструментами та техніками рисування, а й почуття принципів композиції, кольору та освітлення, тонування і текстурування. Бачення та застосування цих аспектів дають змогу дизайнеру створювати унікальні, ефектні та виразні роботи, що запам'ятовуються та привертають увагу й захоплення глядачів.

*Кругляк Віталій Іванович,
старший викладач кафедри
«Дизайн», Національний
університет «Запорізька
політехніка»
ORCID: 0000-0003-3015-1603*

ЧАРІВНИЦТВО КОМПОЗИЦІЇ: КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ У ТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4868/>

Композиція – це основа всього творчого процесу. Вона є наріжним каменем, на якому будується будь-який витвір мистецтва. Це спосіб організувати простір, щоб створити візуально привабливий, функціональний та естетично приємний результат.

У світі дизайну мистецтво композиції відіграє найважливішу роль. Це не просто набір елементів на полотні, моніторі або в просторі, це майстерно сплетені нитки, що створюють гармонію, ритм і емоційну глибину. Композиція є душею кожного творчого творіння, чи то витвір мистецтва, чи то веб-дизайн, чи то фотографія, чи навіть архітектурний проєкт.

Це як каркас, який тримає весь інший контент і надає йому структуру. Без якісної композиції навіть найяскравіші ідеї можуть втратити свій вплив і ефектність. Для дизайнера це своєрідна карта, що вказує шлях до того, як розподілити елементи так, щоб вони максимально ефективно взаємодіяли між собою і мали гармонійний вигляд.

Композиція має величезне значення в передачі емоцій і настрою. Шляхом маніпулювання пропорціями, балансом, і напрямком погляду можна викликати певні почуття у глядача або користувача. Добре спроектована композиція здатна змусити нас відчувати радість, хвилювання, печаль або навіть тривогу, просто дивлячись на неї. Це ключовий момент, особливо в дизайні інтерфейсів, де кожен елемент має бути розставлений так, щоб підкреслити функціональність і привабливість продукту.

Немов композитор, дизайнер створює музику з форм, кольорів і текстур. Композиція дозволяє узгодити всі елементи так, щоб вони доповнювали один одного, а не конкурували між собою. Баланс між позитивним і негативним простором, між яскравими й темними тональностями, між об'ємом і порожнечою – все це приносить естетичну насолоду та візуальне задоволення.

Добре спроектована композиція дає змогу створити ієрархію елементів у дизайні, визначаючи, які з них привертатимуть увагу насамперед, а які будуть фоновими.

Для дизайнера вивчення композиції необхідне як повітря. Це не тільки дає змогу зрозуміти основні принципи й техніки, а й розвиває творче мислення та інтуїцію. Практика створення композицій на різних носіях і в різних стилях допомагає розширити свій арсенал і знаходити нові, унікальні підходи до вирішення завдань.

Правильно побудована композиція привертає глядача й утримує його увагу. Це особливо важливо в графічному дизайні та рекламі, де потрібно привернути увагу потенційного споживача і викликати в нього інтерес до продукту або послуги.

Композиція може викликати певні емоції у глядача. Наприклад, симетрична композиція може створювати відчуття стійкості та порядку, в той час, як несиметрична може надавати роботі динамізму та руху.

Вивчення композиції має в собі розуміння таких принципів, як баланс, пропорції, ритм, контраст, акцент і рух. Ці принципи допомагають дизайнеру створити ефективну композицію, яка привертатиме й утримуватиме увагу глядача.

Пропорції відіграють важливу роль у створенні гармонійної композиції. Правильне використання пропорцій допомагає створити візуальний баланс і привабливість. Одним із найвідоміших принципів

пропорцій є золотий перетин, який ділить композицію на секції в певних пропорціях. Це створює приємне для ока співвідношення між елементами композиції.

Ритм у композиції – це повторення елементів або патернів, яке створює візуальну гармонію та рух. Ритм може бути регулярним, коли елементи повторюються з однаковим інтервалом, або нерегулярним, коли їхнє розташування не має чіткої системи, але створює ефект руху або потоку.

Рух у композиції створюється завдяки напрямку та розташуванню елементів. Це може бути досягнуто завдяки ліній, форм, текстур і кольорів, які створюють враження руху або напрямку уваги.

Контрастні елементи в композиції привертають увагу глядача і створюють враження глибини, об'єму та динаміки в зображенні. Контраст може бути досягнутий шляхом відмінностей у кольорі, текстурі, розмірі та формі елементів композиції.

Текстурний контраст заснований на відмінностях у поверхнях елементів композиції. Наприклад, поєднання гладких і шорстких поверхонь, матових і блискучих текстур може створити цікавий і привабливий контраст, який робить зображення більш живим і виразним.

Контраст між світлом і тінню також може бути ефективним способом створення цікавої композиції. Використання яскравих світлих ділянок і темних тінювих областей може привернути увагу глядача і створити враження глибини та об'єму в зображенні.

Дотримання балансу, пропорцій, ритму, контрасту, акценту і руху є ключем до успішного дизайну, який ефективно комунікує задане повідомлення і залишає враження, що запам'ятовується.

У підсумку, композиція – це не просто урок із дизайнерських підручників, це живе мистецтво, яке впливає на наше життя щодня. Вона допомагає нам бачити красу навколо, розуміти глибину почуттів і думок інших людей, й найголовніше – вона надихає нас створювати красу самим.

*Попович Наталя Михайлівна,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри історії та
культури української мови,
Чернівецький національний
університет імені
Юрія Федьковича*

ОЗНАЧЕНА КІЛЬКІСТЬ НА ШПАЛЬТАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ «РУСЬКА РАДА»

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4908/>

Часопис «Руська Рада» є цінним скарбом для дослідження української мови. На жаль, досі вчені не звертали уваги на мову газети «Руської Ради», яка є цікавим матеріалом для дослідження з погляду граматики та соціолінгвістики. За нашими спостереженнями, важливу роль у мові газети відіграла означена кількість. Основними репрезентантами квантитативної семантики на лексичному рівні є числівники – «одна з периферійних частин мови, що називає означену чи неозначену кількість предметів та абстрактне число» [2, с. 318].

Центральну ланку числівника становлять слова зі значенням точно окресленої кількості. Для дослідження ми обрали газету за три роки (1901, 1902, 1903 роки). Точна кількість виражається числівниками власне кількісними, збірними та дробовими. У тексті тез зберігаємо мову оригіналу.

Власне кількісні числівники. Напр.: *Сорок років* як над рікою Дніпром, на узгір'ю коло Канева, поховала Україна найбільшого руского кобзаря і мужика – патріота, Тараса Шевченка (Ч.9. 28 лютого (15 марта) 1901. С.69). Цікавими є конструкції на зразок: *Сорок і п'ять літ* працював він невтомимо і витревало, аби розбудити буковинську Русь до нового життя (Ч. 10. 7 (20) марта 1903. С. 74).

У публікаціях газети спостерігаємо непоодинокі приклади, що означають проміжок часу. Напр.: *Три дні* лежить мертвець, то цілих три дні пють, що уже самі не знають, хто властиво умер (Чернівці дня 8 (21) марта 1902. С. 76). Часто в оприлюднених матеріалах зустрічаємо приклади, що означають вибірковість, які виражаються означеною кількістю. Напр.: А знаєте любі брата Буковинці, за що вчепив ся Дуця до

Горюка? За то, *що оден* Тодосій Горюк голосував *з межі всіх авшусів* проти того, аби з громадського ліса дати Дуці два латри дров... (Ч. 18. 3 (16) мая. 1902. С. 138). У наступному реченні квантитативність виражає обмежену вибірккову кількість. Напр.: То був може *лише один щасливий зі всіх нещасливих емігрантів*, найбільше не вернуть ся вже до свого рідного села, хоч би они того і хотіли (Ч. 49. 6 (19) грудня 1902. С. 388).

Знаходимо у текстах числівники, що означають обмежену кількість. Напр.: Від тогди до тепер процент знов упав, можна сто корон пожичити на рік *лиш за 4 короні 7* (Ч. 5. 31 січня (13 лютого) 1903). Зрідка трапляються речення, у яких кількість виражає здивування. Напр.: Зачинив ся старий Грімач, *аж п'ять років* не виходив за свої ворота (Ч. 35. 29 серпня (11 вересня) 1903).

Збірні числівники в сучасній українській мові являють собою специфічну групу означено-кількісних числівників. «Здебільшого збірні числівники кваліфікують як числові назви, що позначають певну кількість предметів як сукупність, як одне ціле, як неподільну, нечленовану сукупність істот або предметів, що протиставляються власне-кількісним числівникам, які виражають кількості членованих, індивідуально розрізняваних, дискретних істот чи предметів» [1, с. 159]. Напр.: Полишив *двоє* вже вивінованих *дітей*, сина Ємануїла, учителя релігії при чернівських школах і доньку Вікторію, жену совітника Сімігиновича (Ч. 34. 12 (25 вересня) 1903. С. 291).

До збірних числівників належать специфічні слова, що означають парність: *обидва, обидві, обоє*. Ці числівники мають ознаки і числівників і займенників [2, с. 331]. Напр.: Тим самим законом запроваджені і спільні справи *обох держав* (Ч. 4. 24 січня (6 лютого) 1903).

Отже, центральну ланку на шпальтах газети «Руська рада» становлять власне кількісні числівники, периферію – збірні, порядкові не подибуються.

Література:

1. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови. К.: Пульсари, 2004. 400 с.
2. Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія [автори: І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова; за ред. К. Г. Городенської]. К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 752 с.

*Полесов Сергій Сергійович,
аспірант Харківського
національного університету
внутрішніх справ
ORCID: 0009-0009-2936-1030*

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВИЙ МЕХАНІЗМ СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4901/>

Дослідження системи пенсійного забезпечення як складової механізму сучасної соціальної держави в Україні аксіоматично передбачає першопочаткове з'ясування сутності і призначення самої соціальної держави як особливої (форми, типу, різновиду тощо – залежно від обраної моделі таксономії держав) політико-правової організації суспільства в сучасних умовах, що пріоретизує проведення соціальної політики, спрямованої на всебічний захист і сприяння реалізації соціально-економічних прав громадян. Особливо важливим для теоретико-правової науки завданням є визначення, обґрунтування та систематизація критеріїв «соціальності» такої держави, які б не просто дали можливість кваліфікувати її як «соціальну», але й дали змогу аналізувати її соціальну політику та спеціальне законодавство на предмет відповідності вимогам (цілям, завданням, принципам тощо) цієї держави.

Як показує досвід, ключові критерії «соціальності» держави загалом виявляються тісно пов'язаними зі сферою правового регулювання, найперше із правом соціального забезпечення, яке виступає, як «галузь сплетіння життєво важливих інтересів працюючих, відносин власності та розподілу правових заходів та засобів їх регулювання, соціальної політики держави, а також соціально-економічних прав людини» [10]. Отже, за таких умов загальнотеоретична юриспруденція повинна сформулювати не просто фундаментальне (основоположне, вихідне) теоретико-правове, а й юридико-інструментальне (тобто придатне для застосування на рівні конкретно-наукових досліджень у галузі права) тлумачення сутності і призначення соціальної держави, яке було б релевантним, по-перше, загальноююридичним цілям і завданням, а, по-друге, спеціально-правовим потребам розвитку галузі права

соціального забезпечення, що охоплює і сферу пенсійного забезпечення як своє структурне утворення (підгалузь права соціального забезпечення) [4, 11, 14, 17].

Потреба в такому теоретико-правовому підході прагматичного (інструментального) спрямування унаочнюється у зв'язку з тим, що в сучасній юриспруденції, зокрема в науці права соціального забезпечення, сформульовані й обгрунтовані позиції, згідно з якими: побудова «соціальної держави потребує реформування національної законодавчої бази, зокрема й пенсійного законодавства, яке б відповідало умовам ринкової економіки та міжнародним стандартам» [7]; натомість «соціальна держава із розбалансованою системою соціального забезпечення загалом та пенсійного забезпечення зокрема, із дискримінаційними спеціальними режимами існувати не може» [8]; при цьому «низький рівень пенсійного забезпечення, майже повна відсутність диференціації розмірів пенсій, наявність значних переваг та пільг у пенсійному забезпеченні окремих категорій громадян – усе це не відповідає ознакам соціальної держави, якою проголосила себе Україна [9]; розвиток України як соціальної держави має відповідати загальносвітовим трендам, що передбачають відхід від концепції ототожнення соціальної держави з патерналістською, «згідно з якою основний тягар із соціального захисту лежить на державі, і перехід до більш широкого застосування і розширення методів реалізації соціальної політики, спрямованих на запобігання соціальним ризикам» [18]. Крім того, вважається, що «формування соціальної держави в Україні є важливим етапом на шляху до європейської інтеграції» [13].

Ретельний науковий аналіз сутності соціальної держави видається принципово важливим для осмислення ролі та призначення як самої системи пенсійного забезпечення в теоретико-правовому ракурсі, так і для розуміння її специфікації в умовах соціальної держави, що виявляється, з одного боку, інструментом підтримання системи пенсійного забезпечення, а, з другого боку, така держава сама виступає індикатором ефективності функціонування цієї системи за сучасних умов.

Певна парадоксальність слововживання терміно-поняття «соціальна держава» полягає в тому, що частота його використання на правовому та політичному рівні не підкріплюється єдністю розуміння її сутності і призначення, що часто пояснюється поліджерельністю і методологічною «строкатістю» наукових тлумачень соціальної держави, породжених різними науковими дисциплінами, в рамках яких вони опрацьовується, та певною політизацією ще не досить усталеного наукового слововжитку, коли цьому поняттю (природно, з політичних позицій) надаються ледь не діаметрально протилежні значення й інтерпретації. Відтак, у цілому

закономірним є висновок, що «соціальна держава – це фундаментальне і, разом з тим, одне з найбільш невизначених правових понять» [5]. Тому її можна сприймати як своєрідну мозаїку ідей, «з розмаїттям як у джерелах, так і у способах її реалізації» [2]. Так, реалізація пенсійної реформи в Україні протягом останніх років виступає чи не найбільш очевидним підтвердженням того, що в основу цієї реформи її автори часто (хоча переважно неочевидно) закладають хибні тлумачення соціальної держави, що й призводить до перекохань у ході вдосконалення пенсійного законодавства, відсутності системного позитивного ефекту від таких реформ, падіння рівня реальної захищеності прав пенсіонерів в Україні тощо.

Наголошуючи на перспективності уточнення змістовного наповнення терміну «соціальна держава», ми, разом з тим, добре усвідомлюємо її концептуальний поліморфізм (можливість існування різних моделей соціальної держави, що знаходить підтвердження і в сучасних компаративних дослідженнях [1, 3, 16]), а також нетотожність шляхів її формування за різних національних, історичних та політико-правових умов. Так, в Україні, завдання формування національної моделі соціальної держави, вочевидь, акуталізувалося, на відміну від Заходу, «не на міцному фундаменті права, а за нестабільності та правової розрегульованості» [6, 15]. Крім того, якщо в західних країнах соціальна держава стала природнім витвором тривалих еволюційних умов соціально-економічного та політико-правового розвитку, то в Україні своєрідним заміником умов формування і розвитку соціальної держави став переважно радянський досвід обґрунтування і здійснення соціальної політики із властивим йому (і неподоланим досі) соціальним патерналізмом та підпорядкуванням соціальних прав громадян тотальному державному інтервенціонізму.

Актуалізація теоретико-правового переосмислення концепту соціальної держави в Україні зумовлена й тим, що, як відомо, «у разі значного погіршення фінансово-економічної ситуації, виникнення умов воєнного або надзвичайного стану, необхідності забезпечення національної безпеки України, модернізації системи соціального захисту тощо держава може здійснити відповідний перерозподіл своїх видатків з метою збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства. Проте держава не може вдаватися до обмежень, що порушують сутність конституційних соціальних прав осіб, яка безпосередньо пов'язана з обов'язком держави за будь-яких обставин забезпечувати достатні умови життя, сумісні з людською гідністю» [12]. Зазначені обставини та процеси наявні в сучасній Україні, що підтверджується як формально-юридичними параметрами (запровадження

правового режиму воєнного стану), так і якісними ознаками, що констатуються експертами, вченими (юристами, політологами, економістами), політичними і державними діячами (зокрема, це значне погіршення фінансово-економічної ситуації, необхідність модернізації національної системи соціального захисту тощо). Отже, актуальні політико-правові процеси, що розгортаються в Україні протягом останніх років, обумовлюють необхідність поглибленого теоретико-правового аналізу сутності і специфіки соціальної держави, принципів її функціонування та пріоритетів розвитку за сучасних умов.

Література:

1. Andersen J. G. Welfare States and Welfare State Theory. Centre for Comparative Welfare Studies, Institut for Økonomi, Politik og Forvaltning, Aalborg Universitet. CCWS Working Paper, 2012. 38 p.
2. Barr N. The Economics of the Welfare State. London : Weidenfeld and Nicholson, 1987. P. 5. 475 p.
3. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism, Cambridge : Polity Press, 1990. 257 p.
4. Бойко М. Д. Право пенсійного забезпечення в Україні. Навч. посіб. Курс лекцій. Київ : Олан, 2005. 368 с.
5. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11501/1/Golovaschenko.pdf> С. 25. С. 25-35.
6. Кресіна І., Хома Н. Моделі соціальної держави : модернізуючий вплив глобалізації. *Публічне право*. 2015. № 1 (17). С. 185-196.
7. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Хуторян Н. М., Вишновецька С. В., Дріжчана С. В., Іншин М. І., Кравчук Т. В., Коробенко Н. П., Лаврів О. Я., Лазор Л. І., Сімутіна Я. В., Стадник М. П., Скоробагатько А. В., Татаренко Г. В., Швець В. О., Шумило М. М. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с. С. 16.
8. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Хуторян Н. М., Вишновецька С. В., Дріжчана С. В., Іншин М. І., Кравчук Т. В., Коробенко Н. П., Лаврів О. Я., Лазор Л. І., Сімутіна Я. В., Стадник М. П., Скоробагатько А. В., Татаренко Г. В., Швець В. О., Шумило М. М. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с. С. 427.
9. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Хуторян Н. М., Вишновецька С. В., Дріжчана С. В., Іншин М. І., Кравчук Т. В., Коробенко Н. П., Лаврів О. Я., Лазор Л. І., Сімутіна Я. В., Стадник М. П., Скоробагатько А. В., Татаренко Г. В., Швець В. О.,

- Шумило М. М. / за ред. д-ра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян. Київ : Ін Юре, 2012. 540 с. С. 106.
10. Прилипко С. Солідарні засади у соціальному забезпеченні. *Право України*. 2003. № 1. С. 83. С. 83-85.
11. Прилипко С. М. Проблеми теорії права соціального забезпечення : монографія. Харків : Безпека нова, 2006. 264 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України "Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України" від 28 грудня 2014 року № 76-VIII від 22 травня 2018 року № 5-р/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-18#Text>
13. Сковронський Д. М. Соціальна держава в умовах політичних та економічних трансформацій : теоретико-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2013. С. 9. 19 с.
14. Тищенко О. В. Поняття права соціального забезпечення : теоретичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Вип. 26. С. 115-119.
15. Хома Н. Соціальна держава третього тисячоліття : модернізована модель. *Наукові записки ІПЕНД ім. І.Ф. Кураса*. 2014. № 3 (71) С. 213. С. 205-215.
16. Хома Н. М. *Моделі соціальної держави* : світовий та український досвід : монографія. Київ: Юридична думка, 2012. 592 с.
17. Чомахашвілі О. Ш. Соціальне право як самостійна галузь права. *Юридичний журнал*. 2005. № 10(40). С. 70-73.
18. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні (за матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 21 грудня 2016 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 2. С. 76-87. С. 79.

*Лінецький Сергій Володимирович,
помічник-консультант народного
депутата України
ORCID: 0009-0004-1848-6157*

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ РЕГЛАМЕНТУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4899/>

Регламент Верховної Ради України (далі – Регламент) – одне з чільних джерел парламентського права України, своєрідність якого можна представити у вигляді системи ознак, які розкривають його правову природу як юридичного явища. У вітчизняній юриспруденції вже були зроблені окремі наукові спроби охарактеризувати правову природу Регламенту як нормативно-правового акта [1], проте з огляду на застарілість досліджень та зміну форми цього акта (з підзаконного акта на закон), наведені характеристики мають бути суттєво переглянуті, критично переосмислені та змістовно оновлені. Тим більше, що сама історія Регламенту, перипетії його еволюції упродовж останніх десятиліть підтверджує об’єктивну доцільність та необхідність такої реінтерпретації, зокрема з теоретико-правових позицій.

1. Детально опрацьований, виконаний на високому техніко-юридичному рівні Регламент є яскравим свідченням зрілості вітчизняної моделі парламентаризму та водночас своєрідним відображенням тих політико-правових проблем, які можуть характеризувати «хвороби росту» національного парламентаризму. Нинішня його форма – це результат певного політико-правового компромісу досягнутого після тривалих експериментів з формою регулювання парламентських процедур упродовж 1991-2010 рр. Законодавча форма Регламенту – відносно нещодавня, але вже усталена у парламентській практиці його форма, яка стала оптимальним способом законодавчого закріплення системного здійснення парламентських процедур в єдиному акті вищої юридичної сили. Значною мірою вона стала можливою після активної правоінтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України, який де-юре і визнав єдино можливу форму цього акта парламентського законодавства: «проаналізувавши положення частини п’ятої статті 83,

пункту 15 частини першої статті 85 Конституції України в їх системному зв'язку із положеннями частини другої статті 6, частини другої статті 19, пункту 21 частини першої статті 92 Основного Закону України», Суд «дійшов висновку, що Регламент, який, зокрема, унормовує організацію і порядок діяльності Верховної Ради України, має прийматися виключно як закон України за встановленою статтями 84, 93, 94 Конституції України процедурою його розгляду, ухвалення і набрання ним чинності» [23].

2. Цьому акту притаманна чітка предметна визначеність. На відміну від багатьох законодавчих актів України, у частині першій статті 1 Регламенту прямо вказані групи правовідносин, що їх регулює цей акт: 1) порядок роботи Верховної Ради України; 2) порядок роботи її органів та посадових осіб; 3) засади формування, організації та припинення діяльності депутатських фракцій і груп [14]. Це формулювання розкриває сутність наступної конституційної формули: «порядок роботи Верховної Ради України встановлюється Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України (частина п'ята статті 83 Основного Закону України) [3]. У розрізі регулювання порядку діяльності Верховної Ради України її Регламент охоплює своїм регулятивним впливом порядок підготовки і проведення сесій Верховної Ради України, її засідань, формування державних органів, визначає законодавчу процедуру, процедуру розгляду інших питань, віднесених до її повноважень, порядок здійснення контрольних функцій Верховної Ради України (частина друга статті 1 Регламенту) [15]. Фактично регулятивна дія Регламенту, тим самим, охоплює порядок реалізації всіх конституційно визначених функцій Верховної Ради України.

3. Це кодифікований законодавчий акт (хоча окремими дослідниками він не розглядається як такий [4]), який системно регулює парламентські процедури на основі Конституції України, конкретизуючи її положення [2]. Він відзначається високою юридичною цілісністю та узгодженістю його приписів. Має складну внутрішню будову, в якій відображається широта парламентських правовідносин та їх специфікація. По відношенню до Конституції України він виступає актом нижчої юридичної сили та правоконкретизуючим актом. На «підконституційності» цього акта неодноразово наголошував як Конституційний Суд України, так і науковці [22]. Проте така системність має, на жаль, все ще незавершений характер. Відповідно до частини дев'ятої статті 83 Конституції України вимагається регулювання Регламентом «засад формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України» [16], що до сих пір не зроблено, попри певні законопроектні напрацювання

та існування комплексу норм, присвячених діяльності коаліції та опозиції у парламентських Регламентах 2006, 2008 та 2009 рр. Тож на сьогодні (станом на 27.05.2024 р.) це чи не найістотніша прогалина в чинному Регламенті, на якій наголошують експерти та науковці [24]. Далекою від досконалості є й виписана в Регламенті процедура внесення змін до Конституції України. Частково вона вже виглядає застарілою. Між тим, нагадаємо, що саме з мотивів порушення конституційної процедури внесення змін до Конституції України Конституційний Суд України у вересні 2010 р. ухвалив Рішення про визнання неконституційним Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 08.12.2004 р. №2222-IV [25].

4. Він має юридичну силу закону, адже затверджений Регламент законом від 10.02.2010 р. [17] Він приймається, змінюється та припиняє чинність у порядку ординарної законодавчої процедури. Важливо, що така процедура має не зовнішній, а внутрішній характер щодо Регламент: вона визначена цим же Регламентом і є обов'язковою для всіх суб'єктів її застосування. Статус Регламенту як закону впливає з низки норм Конституції України та з правових роз'яснень Конституційного Суду України, вміщених у низці його рішень [26]. Такий статус цього Регламенту істотно відрізняє його від регламентів інших державних органів, які, як правило, затверджуються самими цими органами і є суто внутрішніми процедурними документами (Регламент Кабінету Міністрів України затверджено постановою Уряду [7], Регламент Конституційного Суду України – рішенням цього Суду [19], Регламент Пленуму Верховного Суду – постановою Пленуму Верховного Суду [8]).

5. Парламентський Регламент регулює процесуально-правові відносини, що складаються у зв'язку з виконанням Верховною Радою України покладених на неї конституційних функцій і повноважень. По суті, цей документ є своєрідним «компенсаторним» актом у тому сенсі, що, оскільки Конституція України не містить великої кількості присвячених урегулюванню парламентської діяльності процесуально-правових норм, то саме Регламент перебрав на себе відповідну регулятивну роль. Тому можна погодитися з В. Шаповалом у тому, що український парламентський Регламент здійснює відповідне правове регулювання не «після» Конституції, а «разом» з Конституцією [27].

6. Регламент регулює широке коло парламентських правовідносин. Він містить найбільш істотну за обсягом та правовим значенням частину процесуально-правових норм, що регулюють та охороняють діяльність Верховної Ради України. Ці норми відповідають сутності і призначенню Регламенту як провідного акта, покликаного регулювати парламентські

процедури. Так, тривалий час Регламент регулював порядок обрання суддів на посади безстроково. Зі зникненням цієї правової функції Верховної Ради України у результаті конституційної реформи правосуддя 2016 р. [6] відповідне регламентне регулювання було припинене [5]. Так само з прийняттям у 2019 р. Закону України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» [11] норми щодо процедури імпичменту були вилучені з Регламенту.

7. За часом дії Регламент має постійний характер, що сприяє стабільності та передбачуваності регулювання відповідного кола правовідносин. Нагадаємо, що у парламентській практиці України до 1994 р. мала місце практика ухвалення тимчасових регламентів для Верховної Ради України кожного наступного скликання, що не сприяло стабілізації парламентських процедур і свідчило про незавершеність інституціалізації парламентаризму в Україні, який до 1991 р. взагалі не визнавався необхідним державно-правовим явищем.

8. Регламент є основним законодавчим актом, що фіксує конституційно-правовий інститут парламентських процедур, що реалізуються в діяльності єдиного органу законодавчої влади в Україні. Він не визначає і не встановлює функції та повноваження Верховної Ради України (що є завданням Конституції України), а лише регулює порядок їх здійснення, а також особливості взаємовідносин у цьому зв'язку з іншими органами державної влади.

9. Регламент є найважливішим актом парламентського права, розташованим в ієрархії законодавчих актів після Конституції України, поряд із такими законами зі сфери парламентського права, як «Про статус народного депутата України» [20], «Про комітети Верховної Ради України» [10], «Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України» [21], «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» [12], «Про правотворчу діяльність» [13]. З ними він тісно пов'язаний системними зв'язками, що зумовлене спільним регулюванням парламентських процедур та деяких інших аспектів парламентської діяльності відповідно до частини першої статті 1 Регламенту [18]. Він має численні бланкетні норми, що відсилають до цих законодавчих актів. Тим часом ці закони містять чималу кількість норм, що відсилають до положень Регламенту. З плином часу така взаємодія між цими актами посилюється, що сприяє системності та упорядкованості правового регулювання парламентських процедур.

10. Регламент є відносно стабільним законодавчим актом. Цьому сприяє його форма закону, що унеможливує надмірно часті та довільні коригування парламентських процедур самими депутатами,

що уможлиблювалося в часи, коли Регламент діяв у формі підзаконного акта. Водночас за умов підвищеної динаміки законодавчих змін у держдві стабільність регламентного регулювання парламентських процедур може ставати відносною. Так, за період функціонування Верховної Ради України 9-го скликання (від 28.08.2019 р.) Регламент зазнавав неодноразових, часом безсистемних змін, зокрема, протягом 2019 р. – 10 разів, 2020 р. – 7 разів, 2021 р. – двічі, 2022 р. – 6 разів, 2023 р. – двічі. Між тим, як засвідчила Постанова Верховної Ради України «Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України» від 17.03.2016 р., настав час ухвалення комплексних змін до Регламенту з метою модернізації парламентських процедур, приведення їх у відповідність до вимог законодавства країн-членів Європейського Союзу [9].

11. Він є важливим юридичним інструментом самоорганізації Верховної Ради України як парламенту держави, оскільки саме він установлює засади управління парламентом як колегіальним органом державної влади та тим самим гарантує парламентський суверенітет у чітко окреслених конституційних межах; визначає засади парламентської структуризації за фаховою (комітети та тимчасові комісії) та за політичною ознаками (діяльність парламентських фракцій і груп). Він також здійснює координуючий, упорядковуючий та спрямовуючий вплив на діяльність парламенту України, його органів та посадових осіб; сприяє належному здійсненню парламентських функцій на засадах правової держави, верховенства права, поділу державної влади та обмеженого правління; програмує планомірний і передбачуваний характер парламентської діяльності, застерігає її від проявів суб'єктивізму, сваволі та правового нігілізму, створює умови для належного контролю за конституційністю і законністю парламентської діяльності і її результатів – актів парламенту; забезпечує однакове правозастосування в парламентській роботі, а також нормативний та інституційний континуїтет у діяльності Верховної Ради України.

З огляду на вищенаведене, Регламент умовно можна назвати своєрідною «малою конституцією» парламенту України. Проте така юридична характеристика потребує неухильного додержання регламентних вимог у практиці діяльності роботи Верховної Ради України, своєчасного оновлення його норм та забезпечення стабільності регулювання парламентських процедур на основі й у суворій відповідності до норм Конституції України.

Література:

1. Ганжа Н. В. Теоретичні проблеми регламенту Верховної Ради України: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2004. 17 с.; Сас С. В. Законодавство про регламент Верховної Ради України : проблеми теорії і практики : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ, 2005. 20 с.; Ющик О. І. Теоретичні основи законодавчого процесу : монографія. Київ : Парламентське вид-во, 2004. 520 с. С. 302-319; Маркуш М. Регламент Верховної Ради України: конституційний аспект. Віче. 2009. №24. С. 4-8; Мартинюк Р. С. Форма нормативно-правового акта про Регламент Верховної Ради України. *Часопис Національного університету "Острозька академія". Серія "Право"*. 2011. №1(3). С. 1-13.
2. Звоздецька І. В. Конституційно-правове регулювання парламентських процедур в Україні : питання теорії та практики : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» (081 – право). Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Ужгород, 2021. 250 с. С. 90-91.
3. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 142.
4. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017 187 с.
5. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2017, № 7-8, ст.50.
6. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 2 червня 2016 року № 1401-VIII. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 28, ст. 532.
7. Про затвердження Регламенту Кабінету Міністрів України : постанова Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF#Text>.
8. Про затвердження Регламенту Пленуму Верховного Суду : постанова Пленуму Верховного Суду від 30 листопада 2017 року № 1. https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/reglamentp/.
9. Про заходи з реалізації рекомендацій щодо внутрішньої реформи та підвищення інституційної спроможності Верховної Ради України :

- Постанова Верховної Ради України від 17.03.2016 р. № 1035-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 14. Ст. 149.
10. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 4 квітня 1995 р. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, № 19, ст.134.
11. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент) : Закон України від 10 вересня 2019 року № 39-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 40, ст.212.
12. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент) : Закон України від 10 вересня 2019 року № 39-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2019, № 40, ст. 212.
13. Про правотворчу діяльність : Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2023, № 93, ст. 364.
14. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.
15. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.
16. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.
17. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.
18. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10 лютого 2010 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 14-15, 16-17. Ст. 133.
19. Про Регламент Конституційного Суду України : постанова Конституційного Суду України від 22 лютого 2018 року № 1-пс/2018. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001710-18#Text>.
20. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листопада 1992 р. № 2790-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 3, ст. 17.
21. Про тимчасові слідчі комісії і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України : Закон України від 19 грудня 2019 р. № 400-IX. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 27, ст. 174.

22. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин другої, третьої, четвертої статті 219 Регламенту Верховної Ради України (справа про Регламент Верховної Ради України) від 1 квітня 2008 року 4-рп/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-08#Text>; Шаповал В. Джерела конституційного права України : питання теорії і практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 155-170. С. 164.
23. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України“ та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v030p710-09#Text>
24. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 105 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень частин шостої, сьомої, дев'ятої статті 83 Конституції України (справа про коаліцію депутатських фракцій у Верховній Раді України) від 17 вересня 2008 року № 16-рп/2008. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-08#Text>; Проблеми регламентації коаліції та опозиції у Верховній Раді України. Рекомендації експертів / Крижанівський В., Паршикова А., Лінецький С. Київ : [ФОП Москаленко О. М.], 2017. 124 с.; Деркач А. Коаліція депутатських фракцій як особливий суб'єкт конституційно-правових відносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 127-132; Окрема думка судді Конституційного Суду України Саса С. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 62 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України "Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів". <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/nb06d710-19#Text>.
25. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про внесення змін до Конституції України" від 8 грудня 2004 року № 2222-IV (справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) від 30 вересня 2010 року № 20-рп/2010. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10#Text>.

26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням народних депутатів України щодо відповідності Конституції України конституційності) Постанови Верховної Ради України "Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України" (справа про утворення фракцій у Верховній Раді України) від 3 грудня 1998 року № 17-рп/1998. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-98#Text>; Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України „Про організацію і порядок діяльності Верховної Ради України“ та Регламенту Верховної Ради України від 26 листопада 2009 року № 30-рп/2009. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v030p710-09#Text>.

27. Шаповал В. Джерела конституційного права України : питання теорії і практики. *Право України*. 2014. № 9. С. 155-170. С. 164.

*Ткачук Анастасія Олександрівна,
студентка 3-го курсу
Хмельницького університету
управління та права ім. Л. Юзькова*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4879/>

Політичні партії у всіх демократичних системах є одним із найважливіших суб'єктів політичного процесу. Перш за все, варто зазначити, що поняття «партія» у політичному значенні – це група людей, об'єднана загальними ідеями та інтересами. Вони створюються свідомо представниками найбільш політично активної частини суспільства.

Політичні партії в Україні відіграють важливу роль у політичному процесі країни. Через політичні партії окремі особи та соціальні групи мають можливість впливати на здійснення державної політики, на суспільство загалом відповідно до своїх інтересів, перетворюючись на важливі суб'єкти політичного процесу. Політичні партії ініціюють

прийняття політичних рішень і є посередником між державою і суспільством.

У правовій цивілізованій державі вони покликані забезпечувати процес формування як законодавчої, так і виконавчої влади, брати на себе відповідальність за взаємодію між органами державної влади та громадянським суспільством.

Відповідно до ст. 36 Конституції України визначається і гарантується право громадян на свободу об'єднання в політичні партії для здійснення й захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних та інших інтересів.

Закон України "Про політичні партії в Україні" встановлює чітке юридичне визначення політичної партії, регламентує правила її створення та припинення діяльності. Він визначає основні принципи організаційної структури партій, форми їхньої участі в політичному житті, а також джерела їхнього фінансування.

Згідно з цим законом:

- Взаємовідносини між державою та політичними партіями ґрунтуються на принципах партнерства та законності. Це означає, що держава визнає важливу роль політичних партій у політичному процесі та співпрацює з ними на рівних засадах.

- Закон гарантує політичним партіям рівні можливості для участі у виборах та інших політичних процесах. Це сприяє вільній та чесній конкуренції між партіями та забезпечує представництво різних політичних сил у владних структурах.

- Закон зобов'язує політичні партії до прозорості та звітності. Це означає, що партії повинні оприлюднювати інформацію про свою діяльність, фінансування та членство.

Особливістю політичної системи нашої держави, яка може впливати на стан забезпечення державної безпеки в Україні, є значна кількість політичних партій і громадських організацій. В Україні станом на 2022 рік зареєстровано 370 політичних партій. Така кількість може свідчити про низку важливих моментів як позитивних так і негативних для суспільства: різноманітність політичних поглядів, бажання політичної участі, слабкість партійної системи, вплив олігархів та ін. Важливо зазначити, що кількість політичних партій не завжди є визначальним фактором для успішності демократії. Більш важливим є те, щоб партії були дійсно представницькими, прозорими та підзвітними своїм виборцям.

Політичні партії в Україні відіграють важливу роль у політичному житті країни, але їм необхідно подолати ряд викликів, щоб стати більш ефективними та легітимними. Зростання політичної свідомості громадян, зміцнення партійних структур, зменшення впливу олігархів, підвищення рівня довіри до партій, вільні та неупереджені ЗМІ, деперсоналізація політики та врахування регіональних особливостей – це лише деякі з факторів, які можуть сприяти позитивним змінам у функціонуванні політичних партій в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Верховна Рада України. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/Laws/show/254к/96-вр>.

*Кобиліна Юлія Миколаївна,
директор центру підвищення
кваліфікації, Таврійський
національний університет
імені В.І. Вернадського
ORCID: 0000-0002-1406-0093*

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УДОСКОНАЛЕННІ МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4873/>

Сучасний стан українського державотворення перебуває на етапі модернізації системи публічного управління, що обумовлено постійним збільшенням обсягів управлінської інформації, інформаційних потоків і ресурсів у діяльності органів публічної влади. В умовах всеохоплюючого впливу процесів глобалізації, повномасштабного вторгнення окупантів, воєнного стану, питання отримання об'єктивної інформації про заходи, що вживаються органами публічної влади задля вирішення актуальних проблем суспільного життя, та результати цих заходів, відкривають широкі перспективи для удосконалення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади в Україні. Упровадження цифрових технологій у діяльність органів публічної влади потребує вирішення низки проблем, зокрема: забезпечення інформаційної безпеки та захисту персональних даних, подолання цифрового розриву між різними верствами населення та органами публічної влади, розроблення відповідної нормативно-правової бази тощо.

Слід зазначити, що удосконалення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади напряму залежить від застосування новітніх цифрових технологій та якісних показників інформаційно-комунікаційної діяльності. Серед основних напрямків впровадження цифрових технологій слід виокремити: формування єдиної інформаційно-комунікативної системи, що сприятиме уніфікації правил та порядку їх використання [1]; упровадження електронного документообігу та автоматизованих інформаційних

систем, що прискорить доставку замовникам інформаційно-аналітичної продукції [3, 5]; розширення тематики аналітичних матеріалів, що сприятиме підвищенню інформованості посадових осіб для прийняття ефективних управлінських рішень [5, 7]; демократизація сфери публічного управління шляхом забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади для громадськості [4, 6].

Впровадження зазначених напрямків дозволить об'єднати основні публічно-управлінські сервіси в єдине інформаційне середовище, підвищити ефективність обміну інформацією між різними органами публічної влади, оптимізувати внутрішні процеси в органах публічної влади, підвищити цифрову компетентність державних службовців, налагодити ефективний зворотній зв'язок з населенням тощо. Найбільш вагомими технологіями в системі публічного управління є: великі дані (Big Data); штучний інтелект (ШІ); системи розподіленого реєстру ((Blockchain Technology); інтернет речей (Internet of Things, IoT) і цифрова простежуваність; квантові комунікації (квантові мережі); «Хмарні технології (Cloud Computing); електронний обмін даними (Electronic Data Interchange (EDI) тощо [2, 7].

Слід зазначити, що впровадження цифрових технологій стає можливим лише за умови застосування спеціалізованих команд цифрової трансформації, на підставі критеріально-орієнтованих та функціонально-компетентнісних засад. Структурний аналіз цифрових команд системи цифрової трансформації публічного управління дозволив здійснити розподіл повноважень управлінців, залежно від їх функціонального призначення, набутих знань і отриманих компетенцій, зокрема: координатор цифрового розвитку – CDTO (Chief Digital Transformation Officer); головний архітектор платформи; координатор роботи з даними – CDO (Chief Data Officer); координатор цифрового проектування та процесів, що пов'язані з цими процесами – CTO (Chief Transformation Officer) [6]. Загалом цифрові технології дають змогу ефективно ухвалювати рішення, розробляти цифрові адміністративні кодекси та машиночитані закони, вибудовувати спільноти державних ІТ-розробників.

Таким чином, застосування цифрових технологій в системі удосконалення механізмів інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів публічної влади дозволяє реалізувати основні функції публічного управління: комунікаційна (пошук, збір, зберігання, поширення інформації з метою інформування громадян); управлінська (інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень з метою інформування керівників та підлеглих); освітня (навчання та контроль знань управлінців за допомогою систем електронного тестування з

метою формування якісного кадрового потенціалу); адміністративна (застосовування систем електронного документообігу та організації діловодства з метою оперативного вирішення управлінських завдань); контролююча (диференціація показників ефективності дій управлінців з метою формування параметральної оцінки та контролю діяльності); зберігаюча (архівування даних з метою оперативності пошуку інформації); дослідницька (пошук нової інформації та обробка релевантного досвіду з метою пошуку нових способів та методів оптимізації управлінської діяльності); безпекова (захист інформації з обмеженим доступом, збереження секретних даних, запобігання та нейтралізація кібератак).

Цифрові технології у публічному управлінні дозволяють контролювати виконання процесів підготовки управлінських рішень, вносити необхідні корективи в разі непередбачуваних ситуацій, приймати управлінські рішення на основі актуальної інформації, підвищувати ефективність управлінської діяльності, забезпечувати відкритість та прозорість діяльності органів публічної влади, залучати громадськість до управління державою, запобігати кіберзлочинам та хакерським атакам, формувати єдину інформаційно-комунікаційну систему усіх публічно-управлінських сервісів.

Література:

1. Берназюк О. Роль та місце цифрових технологій у сфері публічного управління. Інформаційне право. 2017. № 10. URL: <http://surl.li/tulpj>
2. Биркович Т. І., Биркович В. І., Кабанець О. С. Механізми публічного управління у сфері цифрових трансформацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. № 9. URL: <http://surl.li/tulpl>
3. Галаган Л. М. Специфіка інформаційного забезпечення органів державної влади в Україні в контексті впровадження електронного урядування // Міжнародна наукова конференція «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору», м. Київ, 21-23 жовтня 2014 р. URL: <http://surl.li/tulpo> 531 с. С. 198-202.
4. Качний О. Законодавчі аспекти впровадження інформаційно-комунікаційних технологій – стратегічного напрямку оптимізації державного управління // Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. 2015. № 5. URL: <http://surl.li/myuums>

5. Кондратенко О. Ю. Інформаційне забезпечення вищих органів державної влади та електронне урядування. Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. 2011. Т. 1 (№ 3). С. 66-73.
6. Обиденнова, Т., Васильєв В. Цифрові технології в управлінні підприємством: теоретичний аспект. Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка, 15 (30). URL: <http://surl.li/tulpv>
7. Технології інтернету речей. Навчальний посібник [Електронний ресурс]: навч. посіб. для студ. спеціальності 126 «Інформаційні системи та технології», спеціалізація «Інформаційне забезпечення робототехнічних систем» / Б. Ю. Жураковський, І. О. Зенів; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. URL: <http://surl.li/tiqht>

*Федорова Ганна Юріївна,
старший викладач кафедри
міжнародних відносин,
міжнародної інформації та
безпеки Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
ORCID: 0000-0001-9900-6709*

РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ЧИННИКУ В СТАНОВЛЕННІ ТА РОЗВИТКУ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН

Інтернет-адреса публікації на сайті:
<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4906/>

У сучасному світі дипломатія відіграє ключову роль у встановленні міжнародних відносин, забезпеченні миру та плідної співпраці між державами. Одним із важливих аспектів, який впливає на формування та розвиток відносин між державами, є етнокультурний чинник. Етнічні та культурні особливості різних народів формують специфічні підходи до ведення дипломатії, визначають стилі комунікації та значним чином впливають на взаєморозуміння між державами.

Історія дипломатії демонструє, що етнокультурні фактори часто ставали ключовими у процесі вирішення конфліктів та встановлення довгострокових союзів. Вони визначали не лише форми дипломатичних контактів, але й зміст переговорних процесів, їх етикет і протокол.

Глибоке розуміння етнокультурних особливостей партнерів дозволяло уникати непорозумінь та сприяло досягненню компромісів.

У сучасних умовах інтенсивного міжкультурного обміну фактор етнокультурного чинника у дипломатії все більше зростає. Це вимагає від дипломатів глибокого розуміння культурних контекстів, знання звичаїв та традицій країни перебування. Врахування етнокультурних аспектів стає важливою частиною ефективної дипломатичної практики і невід'ємним інструментом у побудові стабільних двосторонніх та багатосторонніх відносин.

Дане дослідження присвячене ролі етнокультурного чинника у становленні та розвитку дипломатичної відносин між державами.

Метою є виявлення ключових етнокультурних елементів, які визначають специфіку дипломатичних відносин та аналіз їх ролі у сучасній дипломатичній практиці.

Етнічна приналежність відіграє значну роль у формуванні мовних звичаїв та стилів комунікації в дипломатії. Різні етнічні групи мають свої унікальні мовні традиції, які впливають на те, як вони ведуть переговори, виражають повагу, розв'язують конфлікти та будують міжособистісні відносини.

Наприклад, у країнах Східної Азії, таких як Китай, Японія та Південна Корея, культурні традиції сильно впливають на дипломатичну комунікацію. В цих державах велике значення надається концепції «обличчя», яка стосується особистої гідності та репутації. Представники цих країн часто використовують непрямі методи комунікації, аби уникнути конфліктів та не завдати шкоди обличчю іншої сторони. Тож замість прямої відмови, вони можуть використовувати обхідні висловлювання або натяки, що дозволяє зберегти гармонію у відносинах [1].

Арабська дипломатія характеризується високим рівнем формальності та увагою до етикету, що є відображенням культурних та релігійних традицій регіону. У багатьох арабських країнах важливу роль відіграють мовні формули ввічливості та вітання, які є частиною дипломатичного протоколу. Повага до старших та вищих за статусом осіб є невід'ємною частиною комунікації. Дипломати повинні враховувати ці особливості, щоб не порушити соціальні норми та уникнути непорозумінь [2].

У західних країнах, таких як США, Німеччина, комунікація часто є більш прямолінійною та відкритою. Західні дипломати зазвичай надають перевагу чіткому вираженню своїх позицій та очікувань, що може бути прийнято як агресивність або нетактовність у більш контекстно-орієнтованих культурах [3].

Етнічна культура відіграє вирішальну роль у формуванні системи цінностей та норм, які впливають на підходи до вирішення конфліктів або встановлення довіри між державами. Кожна етнічна група має свої унікальні культурні риси, які визначають, як вона взаємодіє з іншими та реагує на різні ситуації.

Наприклад, у західних культурах конфлікти часто вирішуються через прямі переговори, де сторони відкрито обговорюють свої розбіжності та шукають взаємовигідні рішення. Прямота та відкритість вважаються важливими цінностями, що сприяють прозорості та ефективному вирішенню проблем.

В багатьох азійських культурах конфлікти навпаки вирішують більш непрямими методами. Велика увага приділяється збереженню гармонії у відносинах. Це може включати використання посередників, обхідні шляхи у вирішенні конфлікту або навіть тимчасове відкладання проблем, щоб дати сторонам час для обдумування та заспокоєння емоцій. Таких підхід будується на цінностях колективізму та підтримки соціальної гармонії [4].

Встановлення довіри є ключовим елементом у міжнародних відносинах і в цьому аспекті етнічна культура також відіграє важливу роль. У західних країнах довіра часто будується на основі контрактів, юридичних зобов'язань та виконання угод. Принцип верховенства права та дотримання юридичних норм створюють основу для надійних партнерських відносин.

В азійських культурах, таких як китайська та японська, довіра часто базується на особистих відносинах та репутації. Укладання угод може передбачати тривалий процес встановлення особистих контактів, де велике значення має чесність, добросовісність та здатність зберігати обличчя. Це відображає колективістський підхід до ведення бізнесу та дипломатії, де особисті відносини є основою для тривалого співробітництва.

Отже, етнокультурний чинник залишається одним з ключових елементів у формуванні особливостей становлення дипломатії та розвитку дипломатичної діяльності. Розуміння і врахування етнокультурних аспектів дозволяє підвищити ефективність дипломатичних зусиль, сприяє зміцненню міжнародної співпраці та забезпеченню миру та стабільності у світі.

Література:

1. Gao, Ge. "An intercultural analysis of Chinese and Western conception of face." *Journal of intercultural communication research*, vol. 22, no. 1, 1993, pp. 7-18.
2. Al-Mubarak, Salah. "The role of etiquette in Arab diplomacy." *Arab Studies Quarterly*, vol. 27, no. 3/4, 2005, pp. 15-29.
3. Smith, Martin. "Directness in western diplomatic communication: a comparative study." *Diplomatic Studies Review*, vol. 11, no. 2, 2010, pp. 123-140.
4. Hofstede, Geert. "Culture's consequences: comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations." SAGE Publications, 2001.

*Базишин Анна Олегівна,
студентка четвертого курсу,
Тернопільський національний
педагогічний університет
ім. В. Гнатюка*

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИКО- ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4878/>

Мовлення – це важлива психічна функція людини. Завдяки ній дитина встановлює соціальні контакти, вивчає навколишнє середовище, формує власні уявлення про природні процеси, допомагає в подальшій самореалізації.

Порушення фонетико-фонематичної сторони мовлення полягають у розладах процесів формування звуковимовної системи рідної мови в дітей, які мають порушення сприймання та вимови фонем [2].

З точки зору психології мовлення – це процес складний психічний процес пізнання. Психолінгвістика розглядає мовлення в якості психічної діяльності дитини, яка спрямована на сприйняття, розуміння, породження мовлення. Мовлення розвивається в онтогенезі, паралельно з фізичним, розумовим розвитком [1].

Важливо розуміти процес становлення мовлення у дитини дошкільного віку. В цьому напрямі важливими є роботи Ю. Рібцун. Вчена зазначає, що мовлення дитини набуває зв'язного характеру з трьох років життя. В цей період воно значно збагачується під впливом оточення. У період чотирьох років у дитини розвивається монологічне мовлення. Надалі на п'ятому році життя мовлення продовжує якісний розвиток та переростає у пояснювальну мову [3].

Головною метою корекційної логопедичної роботи при ФФНМ є формування у дитини вміння правильно (відповідно до літературної норми) вимовляти звуки мови в будь-якому за ступенем складності мовленнєвому матеріалі в різних умовах спілкування.

Якісний розвиток мовлення у дошкільнят неможливий без повноцінного розвитку фонетико-фонематичної складової мовлення, яка

складається із фонематичного сприйняття, уваги, контролю, уявлення, аналізу та синтезу.

В період чотирьох років у дитини значно вдосконалюються навички фонематичної та артикуляційної диференціації звуків. Вчена також відзначає важливість слухової уваги та контролю. Послідовний розвиток зазначених процесів допомагає дитині концентруватись на мовленні оточення, правильності власного мовлення, особливостях звучання тих чи інших слів [3].

Порядок освоєння приголосних звуків дітьми є таким: спочатку автоматизуються губні звуки, потім язикові; тверді губні звуки автоматизуються швидше, ніж м'які губні; свистячі швидше, ніж шиплячі. Коли дитина не може вимовити певний звук, то пропускає його в слові чи замінює на інший звук. Заміна відбувається на схожий за артикуляцією звук, простіший. Приголосні звуки вимовляються пом'якшено та нечітко.

Вчені виділяють такі рівні фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення (далі ФФНМ):

- легкий ступінь (звуко-складова структура слова аналізується дитиною нормально, але спостерігаються порушення диференціації певних звуків, які потребують корекційного втручання);

- середній ступінь (наявні значні порушення звукового аналізу, спостерігається недостатня диференціація великої кількості звуків, різних фонетичних груп, проте, артикуляція сформована на належному рівні);

- важкий ступінь (відзначається глибоке фонематичне недорозвинення, що виражається в несприйнятті звуків на слух, дитина їх не розрізняє, не здатна виділити звуки в слові і не може встановити їх послідовність).

Слід зауважити, що у дітей з ФФНМ спостерігаються розлади деяких психічних процесів: зниження обсягу пам'яті, нестійкість довільної уваги, проблеми з концентрацією, сповільнення протікання розумових процесів, проблеми в розумінні деяких понять та ін.

Основними мовленнєвими порушеннями при ФФНМ є: дислалія, дизартрія, ринолалія. Також спостерігаються такі мовленнєві розлади: сигматизм, ротацизм, ламбдацизм та ін.). Кількість порушених звуків при ФФНМ може складати до 16-20. Тому постає потреба в диференційованому підході до діагностики та ефективній корекції зазначених мовленнєвих порушень.

Отже, важливо, щоб батьки дітей дошкільного віку знали особливості розвитку мовлення протягом років, слідкували за послідовністю формування мовлення у своїх дітей та вчасно звертались до спеціалістів за діагностикою, корекційною допомогою.

Література:

1. Пасько В. В., Зелінська-Любченко К. О. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми. 2018. С. 101-104.
2. Пінчук Ю. В., Циба Л. Л. Мовленнєві вправи для виховання у дітей правильної вимови звуків Р, Р', Л, Л'. Київ : КНТ, 2007. 134 с.
3. Рібцун Ю.В. Учні початкових класів з тяжкими порушенням мовлення: навчання та розвиток. Львів: Світ, 2020. 263 с.

*Панченко Анастасія Андріївна,
студентка, Тернопільський
національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка*

*Науковий керівник:
Корман Марія Михайлівна,
кандидат історичних наук,
доцент, Тернопільський
національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка*

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ІЗ ЗАЇКАННЯМ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4872/>

Подолання порушень темпу, ритму та плавності мовлення є надзвичайно важливими для підлітків. Адже наявність заїкання у цьому віковому періоді провокує низку психологічних проблем у людини: вразливість, сором'язливість, страх, беззахисність, самотність, пригніченість та поганий настрій, депресивні настрої, невпевненість у собі та власних силах, страх демонстрації мовленнєвого порушення, песимізм, імпульсивність тощо.

Заїкання – це складне порушення темпу, плавності та ритму мовлення, яке спровоковане судомами м'язів артикуляційного апарату.

Структура порушення має невротичний характер на описана вченою О. Літовченко. Вона зазначає, що у корі головного мозку можуть з'являтися ізольовані хворобливі осередки внаслідок чого послаблюються регулятивні дії кори на підкоркові утворення. Ось такі розлади кіркових та підкіркових взаємовідношень і визначають виникнення судомної мови. Легкість виникнення «зривів» нервової діяльності відбувається внаслідок підвищеної збудливості дитини при відносній слабкості гальмівних процесів і їх схильності до судомних реакцій. Такі явища, перш за все, накладають відбиток на найбільш вразливий відрізок вищої нервової діяльності дитини – на її мовлення, викликаючи при цьому функціональні порушення в діяльності мовленнєвої рухової системи яка координує мовленнєві рухи [2].

Аналізуючи праці видатних вчених, ми можемо виокремити, що однією з ключових причин є переляк (сварки та скандали в сім'ї, погрози, цькування, погрози, покарання тощо). Зазначений чинник є суб'єктивним, не всі особи піддаються переляку, не всі починають заїкатись, але лише ті, хто має слабку чи травмовану нервову систему.

Варто виділити також решту причин, які провокують заїкання у дітей: невропатичні порушення у батьків дитини; розлади нервової системи в підлітків; психічні травми; ураження головного мозку, спадковість; анатомо-фізіологічні проблеми в розвитку; прискорений темп розвитку мовлення; мала кількість соціальних зв'язків у дитинстві; ігнорування батьками мовлення дитини тощо.

Також існує ряд чинників, які несприятливо впливають на розвиток заїкання: фізичне ослаблення організму; вікові особливості діяльності мозку; прискорений розвиток мови; мала кількість позитивних емоцій.

У період з 2 до 5 років найчастіше виникає заїкання – відбувається стрибок у розвитку симпатoadреналової системи, а гіпоталамус остаточно дозріває у підлітковий вік 13-14 років [2].

Важливою ознакою синдрому заїкання є переважна схильність до нього хлопчиків – це вказує на роль статевих гормонів у розвитку даного захворювання. Дійсно, важливу роль в реакції організму на стресову ситуацію грають надниркові залози. В цей час під контролем чоловічих гормонів андрогенів активується зростання гортані, подовження голосових складок, змінюється голос, гормональні порушення призводять до порушень гортанно-глоткового апарату в першу чергу у хлопчиків [1].

Значну увагу вчені приділяють вивченню логофобії та фіксованості підлітками на власних мовленнєвих розладах.

Фіксованість людини на мовленнєвому розладі – це особлива здатність психіки людини концентрувати увагу на наявності розладів мовлення, емоційне ставлення до нього. Значний внесок у вивчення

зазначеного феномену здійснила українська вчена Ю.Рібцун. Вона виділяє три рівні фіксованості: нульовий, помірний, виражений [4]

Також вчена виділяла два типи підлітків із заїканням: конформний (учень має власну думку, але боїться її висловити, часто підкоряється авторитетам); тривожний (постійно перебуває в пошуку близької людини, підтримки, відчуває невпевненість у собі).

Логофобія – це невротична особистісна реакція на мовленнєвий розлад у вигляді страху спілкування. У підлітків проявляється в різкій, категоричній відмові від спілкування, страху демонструвати мовлення на публіці, перед класом тощо [3].

Отже, заїкання – складне мовленнєве порушення, яке негативно впливає на самопочуття дітей підліткового віку, їх розвиток, навчання, соціалізацію, адаптацію, стосунки з оточенням, батьками, друзями та загалом на психологічне здоров'я. Це небезпечний розлад, який потребує комплексної та своєчасної роботи спеціалістів. У подоланні заїкання у підлітків необхідно працювати над подоланням психологічних бар'єрів.

Література:

1. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 132 с.
2. Літовченко О. В. Заїкання у дітей: профілактика і корекція. Одеса: ТОВ Лерадрук, 2021. 248 с.
3. Рібцун Ю. В. Нейропсихологічний підхід у роботі з дітьми з заїканням. Подолання психотравм, зумовлених воєнними діями. Катовіце: *Modern technologies for solving actual society's problems*. Publishing House of University of Technology. 2022. С. 113-120.
4. Рібцун Ю. В. Особливості осіб різних вікових груп із мовленнєвими порушеннями. *Шкільному психологу. Усе для роботи*. 2017. № 9 (105). С. 9-12.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

*Герасимов Віталій Євгенович,
Національний університет
оборони України імені
Івана Черняхівського*

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ВИМОГАМИ ТЕСТУ АСФТ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4862/>

За твердженням дослідників, одним з найбільш важливих елементів військово-професійної готовності військовослужбовців є їх фізична готовність [1]. На думку американських фахівців, це конкретний фізичний стан, що дозволяє військовослужбовцю відповідати вимогам сучасного бою та забезпечувати виконання військово-професійних завдань відповідно до бойового призначення [2, 4].

До прийняття на озброєння доктрини «фізичної готовності» оцінювання фізичної підготовленості військовослужбовців армії США здійснювалося за допомогою тесту APFT [1]. Підставою для розробки нового тесту були відгуки командирів підрозділів Сухопутних військ та підрозділів морської піхоти армії США, які брали участь у бойових діях останнього часу та спеціальні дослідження, за результатами яких була відмічена низька кореляція результатів APFT з ефективністю виконання завдань військовослужбовцями у сучасному бою. На початку 2020 року було затверджено Army Combat Fitness Test (АСФТ), який за твердженням фахівців оцінює саме фізичну готовність та відповідає сучасним вимогам щодо перевірки її рівня [1].

З метою визначення можливості використання тесту АСФТ для визначення рівня фізичної підготовленості військовослужбовців Збройних Сил України було проведено педагогічний експеримент на базі однієї з військових частин. Експеримент був спрямований на дослідження оцінки фізичної готовності військовослужбовців за умовами тесту АСФТ [3] за методикою pre-test – post-test design. Методика pre-test – post-test design

передбачає тестування контрольних вправ до початку експерименту та після його закінчення, експериментальну програму у спеціально створених умовах та порівняння результатів виконання контрольних вправ. У якості спеціально створених умов, експеримент передбачав вивчення нових контрольних вправ ACFT [3], їх опанування військовослужбовцями та тренування у їх виконанні протягом трьох місяців. Тренування фізичних вправ відбувалися в години, передбачені на фізичну підготовку військовослужбовців, загальна кількість годин складала 4 години на тиждень, 2 тренування по 2 години. У експерименті було задіяно 28 військовослужбовців чоловічої статі, середній вік – 32,4 років.

У програму тестування ACFT входили контрольні вправи для оцінки рівня фізичної готовності військовослужбовців [3]:

1. 3 Repetition maximum deadlift (три разова максимальна станова тяга);
2. Standing power throw (метання медичного м'яча);
3. Hand release push-up (віджимання з підніманням рук в боки в положенні лежачи на животі);
4. Sprint-drag-carry (човниковий біг з перенесенням вантажу);
5. Leg tuck (підтягування на перекладині із згинанням ніг до торкання колінами ліктьових суглобів);
6. Two-mile running (біг дві милі).

За умовами оцінювання комплексу ACFT всі вправи виконуються протягом одного дня, перерви на відпочинок між вправами не перевищують 5 хвилин, що дозволяє оцінити загальну функціональну готовність військовослужбовця. Оцінювання виконання комплексу ACFT здійснюється за бальною системою відповідно до віку та статі військовослужбовця. Таблиці оцінювання розроблені за 100-бальною системою, максимальна кількість балів за виконання ACFT – 600 балів. Мінімальна кількість балів з однієї вправи – 60 балів.

Складання тесту ACFT перед початком експерименту відбувалося після короткого інструктажу та попереднього випробування техніки виконання контрольних вправ тесту. Результати виконання вправ тесту ACFT військовослужбовцями до початку експерименту та після його закінчення представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Результати виконання вправ тесту ACFT військовослужбовцями (n=28).

№	Вправа		$\bar{x} \pm m$	$\Delta\%$	Достовірність різниці	
					t	p
1	3-Repetition maximum deadlift, кг	До	102,9 ± 15,59	12,7	4,44	p<0,001
		Після	115,9 ± 14,97			
2	Standing power throw, m	До	9,6 ± 1,17	7,3	3,13	p<0,01
		Після	10,3 ± 1,30			
3	Push-ups, рази	До	29,5 ± 6,61	26,4	4,40	p<0,001
		Після	37,3 ± 6,28			
4	Sprint-Drag-Carry, с	До	123 ± 13,2	1,6	0,53	p>0.05
		Після	121 ± 11,92			
5	Leg tuck, рази	До	8,2 ± 5,1	36,6	3,43	p<0,01
		Після	11,2 ± 4,8			
6	2-mile Run, с	До	1044 ± 88	4,5	2,33	p<0,05
		Після	1012 ± 78			

На підставі отриманих даних було проведено аналіз динаміки результатів виконання контрольних вправ тесту ACFT в ході експерименту. Результати виконання майже всіх вправ тесту (крім Sprint-Drag-Carry) засвідчили статистично достовірне покращення протягом експерименту:

вправа «3 Repetition maximum deadlift» - покращення на 12,7 %;

вправа «Standing power throw» - покращення на 7,3 %;

вправа «Push-ups» - покращення на 26,4 %;

вправа «Leg tuck» - покращення на 36,6 %;

вправа «2-mile Run» - покращення на 4,5 %.

Результати виконання вправи «Sprint-Drag-Carry» демонструють покращення на 1,6 %, проте різниця не є статистично достовірною.

Таким чином, дослідження засвідчило покращення результатів виконання військовослужбовцями вправ тесту ACFT після його опанування та тримісячного тренування.

Базуючись на результатах проведеного експериментального дослідження можна стверджувати про можливість використання американського тесту ACFT для визначення фізичної готовності військовослужбовців Збройних Сил України, які мають виражений компонент фізичної активності у військово-професійній діяльності. Проте,

застосування тесту ACFT для перевірки рівня фізичної підготовленості потребує додаткового часу для опанування вправ, нетипових для пострадянської системи фізичної підготовки (3 Repetition maximum deadlift, Standing power throw та Sprint-Drag-Carry).

Вправи тесту ACFT, за твердженням вітчизняних та іноземних фахівців, відповідають сучасним вимогам щодо перевірки рівня фізичної підготовленості військовослужбовців. Тест ACFT вважається адекватним інструментом щодо оцінки всіх компонентів функціональної готовності військовослужбовців, необхідних для військових операцій на сучасному полі бою.

Література:

1. Одеров А.М., Климович В.Б., Підлетьчук Р.В., Добровольський В.Б., Корчагін М. В. Особливості організації та змістовне наповнення систем фізичної підготовки у Збройних Силах держав-членів НАТО та України. Український журнал медицини, біології та спорту– 2020 – Том 5, № 2 (24). – С. 271-282.
2. Романчук С. В., Одеров А. М., Тичина І. В., Климович В. Б., Гоманюк С. В., Балдецький А. А., Смовж М. А. Принципи фізичної підготовки військовослужбовців сухопутних військ Збройних Сил США за настановою FM-7-22. Український журнал медицини, біології та спорту – 2022 – Том 7, № 1 (35). – С. 324-330.
3. US Army Public Affairs. Army Implements ACFT based on Scores, RAND Study, and Soldier Feedback. US Army Press Release 23 March 2022.
4. McAdam J., McGinnis K., Ory R., Young K., Fruge AD., Roberts M., Selton J. Estimation of energy balance and training volume during Army Initial Entry Training. J Int Soc Sports Nutr. 2018 Nov 28; 15(1): 55.

*Платова Дар`я Станіславівна,
студентка першого курсу
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара*

*Дідковський Олександр Петрович,
старший викладач кафедри
фізичної культури та спорту
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара*

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ВПРАВИ ПРИ ДИСПЛАЗІЇ КУЛЬШОВИХ СУГЛОБІВ У ДІТЕЙ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4857/>

Під абрєвіатуруою «ДКС» розуміється нестабільність кульшового суглобу, підзвих, (часткове зміщення), звих (повне зміщення) та/або деформована вертлюгова западина. Нестабільність кульшового суглобу – між голівкою стегнової кістки та западиною втрачається повноцінний контакт і голівка може зміщуватись в межах (часткове зміщення) або за (повне зміщення) вертлюгової западини. Повне зміщення – повна втрата контакту стегнової кістки з вертлюговою западиною. Виділяють 2 типи – тератологічний та типовий. Тератологічне повне зміщення – відбувається внутрішньоутробно на ранніх етапах розвитку і часто пов'язане з різноманітними нервово-м'язевими порушеннями, такими як артрогрипоз та мієлодисплазія, різноманітними дисморфічними синдромами.

1. Предзвих стегна – клінічно, сонографічно та рентгенологічно визначається порушення формування кульшового суглобу, але без порушення співвідношення між суглобовими поверхнями.

2. Підзвих стегна – незначне зміщення голівки стегна внаслідок вальгусної деформації шийки та антеторсії. Голівка не виходить за межу лімба. Існує первинний та вторинний підзвих стегна (після вправлення голівки стегна).

3. Звих стегна – голівка розташована поза западиною. В залежності від напрямку дислокації розрізняють: боковий або передньо-боковий звих, клубовий та ацетабулярний.

Зазвичай при першому огляді новонародженого педіатр проводить наступну пробу (симптом «зісковзування», або «кляцання»): витягує разом ніжки дитини, що лежить на спині, згинає їх в колінах, притискає до животика, а потім розводить у сторони. При вивиху стегна чути характерне кляцання. Слід пам'ятати, що вираженість симптому

«кляцання» при вродженому вивиху стегна зменшується вже на 3-7-й день життя, а замість нього руху в суглобі обмежуються.

Дітям рекомендуються вправи: пританцювання, топання, вставання на ноги, переступання, повзання, діставання іграшок з положення стоячи, вправа для рук з кільцями, присідання, ходьба за каталкою.

ЛФК для дітей першого року життя проводиться 3-5 разів на день по 5-10 хв спільно з масажем. Вправи для лікування вивиху стегна у новонароджених перших 6-ти місяців життя. При вродженому вивиху стегна особливо «страждають» м'язи, що оточують тазостегновий суглоб. Для лікування потрібні систематичні вправи на розтягування, масаж і теплові процедури.

Приклади вправ:

Вправа 1 – тракція по поздовжній осі кінцівки. Вихідне положення – лежачи на животі. Однією рукою інструктор (мати) фіксує плечі дитини, інший тягне ногу на себе (може бути кляцання). Процедуру повторюють 1 раз в 3-4 дня.

Вправа 2 – відведення прямих ніг в сторони. Вихідне положення – лежачи на спині. Притримуючи гомілки дитини в нижній третині, розвести прямі ніжки в сторони. Повторити 6-8 разів.

Вправа 3 – опускання прямих ніг в сторони. Вихідне положення – лежачи на спині. Випрямлені зігнути ніжки дитини в тазостегнових суглобах і зробити кілька відведень в сторони.

Список літератури:

- [1] Богдановська Н. В., Маліков М. В. Фізична реабілітація різних нозологічних груп: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2009. 316 с.
- [2] Маліков М. В., Варвінська Н. А., Варвінський В. Б. Посттравматична реабілітація: навчальний посібник для студентів 5-го курсу заочного відділення факультету фізичного виховання, спеціальності «Фізична реабілітація». Запоріжжя: ЗНУ, 2007. 75 с.
- [3] Михалюк Є. Л. Основи практичної діяльності у фізичної реабілітації: вибрані лекції: навч. посіб. Запоріжжя: ЗДМУ, 2018
- [4] Стасюк О. М. Фізична реабілітація при дефектах постави. Фізична реабілітація при сколіозі. Фізична реабілітація при деформаціях стопи.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

*Гуменюк Світлана Анатоліївна,
здобувачка першого
(бакалаврського) рівня вищої
освіти, Державний університет
«Житомирська політехніка»,
м. Житомир*

*Ніколаєнко Сергій Миколайович,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри психології
та соціального забезпечення,
Державний університет
«Житомирська політехніка»,
м. Житомир*

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ

Інтернет-адреса публікації на сайті:

<http://www.spilnota.net.ua/ua/article/id-4898/>

В Україні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення традиційно займають важливе місце і є одним із головних джерел забезпечення матеріальних потреб таких груп населення, як пенсіонери, люди з інвалідністю, малозабезпечені сім'ї та інші. Проте, через обмежені можливості економіки країни та постійний дефіцит фінансових ресурсів, збільшення бюджетних витрат на соціальні потреби часто не призводить до позитивних змін у вирішенні основних соціальних проблем.

Повномасштабна війна в Україні створила значні виклики для державної системи соціального захисту населення та соціальних інститутів. Війна призвела до пошкодження та руйнування багатьох закладів соціального захисту населення. У таких умовах одним із головних завдань державної політики є забезпечення громадян своєчасною, доступною та якісною соціальною підтримкою. Таким чином, показники видатків зведеного бюджету на соціальний захист у період з 2004 по 2022 роки свідчать про значне зростання їх номінальних значень, що було значною мірою зумовлено інфляційними процесами.

На рис. 1 наведено динаміку видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист населення протягом 2004-2022 рр.

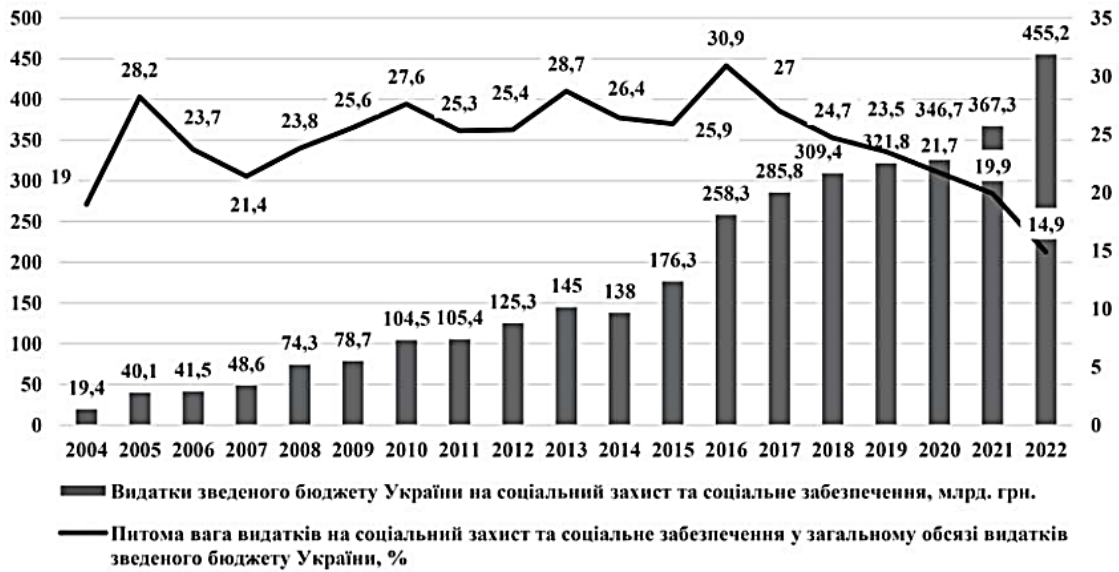

Рис. 1. Динаміка видатків Зведеного бюджету України на соціальний захист населення протягом 2004-2022 рр.
Джерело: сформовано автором на основі [1]

З рис. 1 можна зробити висновок, що протягом аналізованого періоду видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист зросли з 19,4 млрд. грн. у 2004 р. до 455,2 млрд. грн. у 2022 році. Однак, варто зауважити, що їх частка зменшилася з 19% у 2004 р. до 14,9% у 2022 році.

Аналізуючи систему бюджетного фінансування соціального захисту населення в Україні, можна виявити низку проблем, що потребують вирішення. Видатки на соціальну сферу здійснюються як з державного, так і з місцевих бюджетів, розподіляються за різними напрямками та цільовими програмами, що ускладнює процес фінансування, зменшує координацію між різними інституційними ланками та рівнями влади, а також збільшує витрати на адміністрування. Крім того, багато існуючих соціальних програм та пільг є неефективними, що призводить до надмірного навантаження на державні фінанси. Фінансові ресурси часто розподіляються без належної уваги до ключових завдань соціального захисту, таких як подолання бідності, зменшення розриву в доходах між громадянами та покращення їхнього життєвого рівня.

На рис. 2 наведено частку видатків на соціальний захист населення в Україні в загальній структурі Державного бюджету України за 2022 рік.

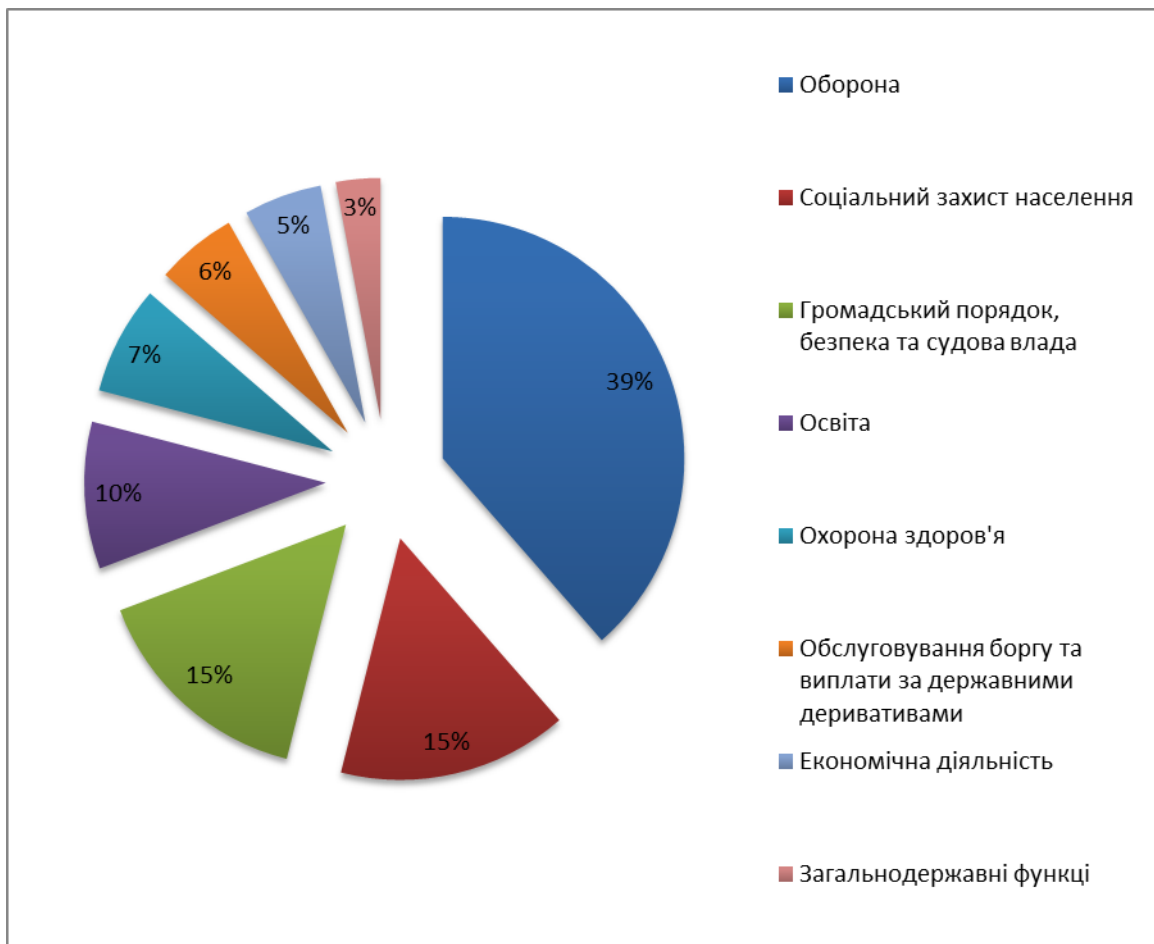

Рис. 2. Частка видатків на соціальний захист населення в Україні в загальній структурі Державного бюджету України за 2022 рік, %
Джерело: сформовано автором на основі [2]

З рис. 2 можна зробити висновок, що значна частина коштів державного бюджету спрямовується на оборону, громадський порядок, судову владу та обслуговування державного боргу, тоді як на соціальний захист та соціальне забезпечення виділяється менша частка бюджету.

Що стосується місцевих бюджетів, структура соціальних видатків у них є більш збалансованою та охоплює ширший спектр соціальних функцій. Проте, через постійний брак фінансових ресурсів, місцеві бюджети щороку стикаються з проблемою недостатнього фінансування соціальних програм, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток країни та сприяє зростанню рівня бідності серед населення.

Видатки місцевих бюджетів зазвичай можна розділити на три основні групи [4, с. 112]:

1) видатки, спрямовані на фінансування бюджетних установ та програм, які забезпечують надання невідкладних соціальних послуг, гарантованих державою;

2) фінансування бюджетних установ і програм, які забезпечують надання основних соціальних послуг за рахунок коштів місцевих бюджетів;

3) видатки на фінансування бюджетних установ і програм для конкретних категорій громадян або на фінансування програм, необхідних у всіх регіонах України.

На рис. 3 наведено динаміку видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення протягом 2015-2022 рр.

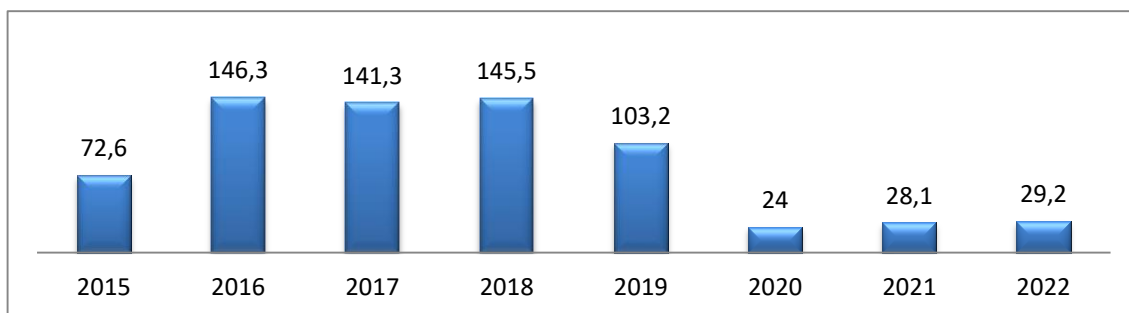

Рис. 3. Динаміка видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення протягом 2015-2022 рр., млрд. грн.

Джерело: сформовано автором на основі [3]

З рис. 3 можна зробити висновок, що в 2019 році обсяг видатків місцевих бюджетів України, спрямованих на соціальний захист населення, становив 103,2 млрд грн або 18,2%. Однак у 2022 році їх частка зменшилась до 5%. Фінансування в цій сфері скоротилось з 72,6 млрд грн у 2015 році до 29,2 млрд грн у 2022 році. У 2022 році соціальні видатки в структурі місцевих бюджетів становили 6,03%. Цей показник включає різні напрямки соціальної підтримки, такі як допомога малозабезпеченим, соціальне страхування, пенсії та інші програми соціального забезпечення. У порівнянні з іншими секторами, які також отримують фінансування з місцевих бюджетів, частка на соціальний захист не є найбільшою.

Україна успадкувала складну та глибоко розгалужену систему соціального захисту населення, яку з часом розширила за допомогою різноманітних соціальних програм та допомог. Це дозволило охопити більшість населення різними формами соціальної підтримки. Проте це також призвело до значного навантаження на державні фінанси. Основні соціальні виплати в Україні залишаються на низькому рівні, а державна фінансова політика у сфері соціального захисту є недостатньо ефективною в досягненні своїх основних цілей, таких як зменшення бідності, скорочення нерівності у доходах та поліпшення якості життя населення [5, с. 26].

У табл. 1 наведено видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист населення у 2018-2022 рр. за напрямками.

Таблиця 1

Видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист населення у 2018-2022 рр. за напрямками, млрд. грн.

Показник	2018	2019	2020	2021	2022
Соціальний захист на випадок непрацевдатності	16,11	18,71	4,05	7,37	2,22
Соціальний захист пенсіонерів	157,94	191,23	212,33	211,95	232,9
Соціальний захист ветеранів війни та праці	10,23	9,88	2,24	2,23	1,49
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	41,88	44,09	2,18	2,90	0,10
Допомога у вирішенні житлового питання	69,23	41,89	39,41	51,37	35,01
Соціальний захист інших категорій населення	9,25	10,19	73,50	81,85	152,52
Інша діяльність у сфері соціального захисту	4,57	5,61	6,27	7,69	1,66

Джерело: сформовано автором на основі [2]

З табл. 1 можна зробити висновок, що приблизно 80% загального обсягу коштів спрямовується на підтримку соціальних категорій, таких як пенсіонери, сім'ї, діти та молодь, а також на вирішення житлових питань. Найбільша частина коштів витрачається на соціальний захист пенсіонерів, який залишається провідною статтею витрат. У 2022 році на ці цілі було спрямовано значну суму коштів, яка включала виплати пенсій, доплати до пенсій та покриття дефіциту Пенсійного фонду України.

Отже, в останні роки фінансування соціального захисту населення в Україні збільшується у сукупній кількості, але фінансові можливості держави обмежені, зокрема через необхідність зберігання оптимального податкового навантаження на бізнес. Однак для поліпшення системи соціального захисту необхідно, щоб держава стимулювала різноманітні джерела фінансування та залучала інвестиції у соціальну сферу. У контексті процесу децентралізації ключовими стратегічними напрямками соціального захисту населення є розвиток ринку праці, підвищення рівня життя, гарантування мінімальної заробітної плати та впровадження соціальних програм.

Список літератури:

1. Бюджетні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення. Міністерство фінансів України. URL : <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet/socialnij-zahist-tasocialne-zabezpechennja>

2. Видатки зведеного бюджету України. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022.
3. Іщук Л. І., Дацюк Ю. С. Роль місцевих бюджетів у фінансуванні соціальної сфери: теоретичні та практичні аспекти. *Економічний форум*. 2020. № 3. С. 110-117.
4. Виконання доходів місцевих бюджетів. Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhativ>
5. Підлипна Р. П., Смочко В. Ю. Фінансове забезпечення соціальної сфери України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Економічні науки*. 2020. Вип. 38. С. 25-31.

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

<i>Vladyslava Kot</i> CRYPTOCURRENCY AND ITS IMPACT ON TRADITIONAL FINANCIAL SYSTEMS.....	3
<i>Бондарець Аліна Сергіївна, Рибачок Дмитро Олегович, Ярмолюк Олексій Ярославович</i> РОЛЬ КОМПЛЕКСУ МАРКЕТИНГУ В ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	9
<i>Гарматюк Оксана Олегівна, Дишкант Юрій Петрович</i> РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	12
<i>Захорольська Алла Сергіївна</i> АВТОМАТИЗАЦІЯ ОБЛІКУ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ.....	14
<i>Курненко Олексій Іванович</i> ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ БЛОКЧЕЙН ДЛЯ БЕЗПЕКИ ТА ЦІЛІСНОСТІ ДАНИХ ФІНАНСОВИХ УСТАНОВ.....	17
<i>Макаров Дмитро Васильович, Гук Ольга Володимирівна</i> ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ ВИРОБНИКІВ БУДІВЕЛЬНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	21
<i>Рак Андрій Васильович</i> СТРАТЕГІЧНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ІТ КОМПАНІЯМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	24
<i>Федоренко Карина Володимирівна</i> ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ ТОВАРІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....	29
<i>Федуняк Ігор Осипович</i> ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РОСЛИННИЦТВІ.....	32

Чепіль Володимир Андрійович, Ільницький-Рибчич
СОЦІАЛЬНО-ВІДПОВІДАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ПІДПРИЄМСТВА НА ЗАСАДАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ.....34

Шпак Яна Олександрівна
ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ
ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА.....36

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Волковецький Данило Степанович
ФОРМУВАННЯ ПРОЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ:
СТРАТЕГІЇ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСТВА В УКРАЇНІ.....40

Дідик Едуард Олександрович
ДИВІДЕНДИ У ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ,
ДОКТРИНА ТА ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ.....45

Єгорова Валентина Сергіївна
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ –
ДЕЯКІ АСПЕКТИ.....50

Красовський Олег Олександрович
КОНЦЕПЦІЯ ДОБРОСОВІСНОСТІ В РИМСЬКОМУ ПРАВІ.....52

Лук'янченко Софія Іванівна
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗА НАРУГУ
НАД ДЕРЖАВНИМИ СИМВОЛАМИ.....57

Новосад Богдан Ростиславович
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СТАТУСУ ЕМБРІОНА.....59

Патlachук Василь Никифорович, Патlachук Олександр Васильович
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ПИТАНЬ
У ПОЛЬСЬКИХ КОНСТИТУЦІЯХ.....63

<i>Польова Марія Андріївна</i> ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ПРИМУШУВАННЯ ДАВАТИ ПОКАЗАННЯ.....	67
<i>Светлеюций Артем Олегович</i> КОРПОРАТИВНІ ПРАВА: ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ, РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ.....	69
<i>Товкун Людмила Вікторівна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ФІНАНСІВ В ЄС І В УКРАЇНІ.....	73
<i>Цеберський Володимир Віталійович</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПРО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДО НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ.....	77

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

<i>Скубіна Наталія Сергіївна</i> ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА СУТНІСТЬ АРХЕОЛОГІЇ МЕДІА.....	82
---	----

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

<i>Andrii Lesniak, Natalia B. Zjubanova</i> FEEDBACK AS AN ACTIVATION AND INTENSIFICATION METHOD OF LEARNING ACTIVITIES AT THE HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS.....	84
<i>Бельма Ілля, аспірант</i> СТРУКТУРА ГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ-ПЕДАГОГІВ ГАЛУЗІ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	86
<i>Косс Володимир Андрійович</i> СТВОРЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОГО ПРОФЕСІЙНО- ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЕКТУ – ПРІОРИТЕТ ЧАСУ.....	88
<i>Ліхота Олександр Валерійович</i> ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ.....	96

<i>Новицька Олена Леонідівна, Станкевич Марія Дмитрівна</i> ВИДИ ЗВОРОТНЬОГО ЗВ'ЯЗКУ У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	99
<i>Пожарицький Олександр Пилипович, Песарогло Олена Георгіївна, Бельдій Марія Григорівна</i> ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ З ЦИКЛУ ХІМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН У СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	101
<i>Чертов Владислав Ігорович</i> ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІЗ ЗДОБУВАЧАМИ П(ПТ)О В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	105
<i>Шепель Валерій Миколайович, Тарасенко Ірина Михайлівна</i> МЕТРОШКОЛА У ХАРКОВІ: ВИКЛИКИ І РІШЕННЯ.....	109

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

<i>Бугрим Валентин Володимирович</i> ЧОТИРИ НОБЕЛІВСЬКІ ПРЕМІЇ МОГЛИ ОДЕРЖАТИ ТРИ УКРАЇНСЬКІ ГЕНІЇ?.....	121
<i>Кравчук Олена Анатоліївна</i> ФОРМУВАННЯ ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИН УКРАЇНИ І КОЛУМБІЇ: ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ.....	131
<i>Мінаєв Андрій В'ячеславович, Мінаєва Тетяна Василівна</i> ПРО ДЕЯКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ КРАЇН СХОДУ.....	134

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

<i>Касьян Тетяна, Сіра Оксана, Куколь Світлана</i> ОСОБЛИВОСТІ ОРНАМЕНТІВ ТРИПІЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ.....	143
<i>Шашук Олександр Андрійович</i> КРАСА ТА ГАРМОНІЯ В ПЛАСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЯХ МИХАЙЛА ЙОРИША.....	147

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Кругляк Віталій Іванович

ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ РИСУНКА В ГРАФІЧНОМУ ДИЗАЙНІ.....155

Кругляк Віталій Іванович

ЧАРІВНИЦТВО КОМПОЗИЦІЇ: КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ
У ТВОРЧОМУ ПРОЦЕСІ.....157

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Попович Наталя Михайлівна

ОЗНАЧЕНА КІЛЬКІСТЬ НА ШПАЛЬТАХ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ
ГАЗЕТИ «РУСЬКА РАДА».....160

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Полесов Сергій Сергійович

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК СКЛАДОВИЙ МЕХАНІЗМ
СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ УКРАЇНИ.....162

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Лінецький Сергій Володимирович

ДО ПИТАННЯ ПРО ЮРИДИЧНУ ПРИРОДУ РЕГЛАМЕНТУ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ
ТА КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ.....167

Ткачук Анастасія Олександрівна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ
ПАРТІЙ В УКРАЇНІ.....175

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Кобиліна Юлія Миколаївна

ЗАСТОСУВАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УДОСКОНАЛЕННІ
МЕХАНІЗМІВ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ.....178

Федорова Ганна Юріївна

РОЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОГО ЧИННИКУ В СТАНОВЛЕННІ
ТА РОЗВИТКУ ДИПЛОМАТИЧНИХ ВІДНОСИН.....181

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Базишин Анна Олегівна

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОНЕТИКО-
ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ.....185

Панченко Анастасія Андріївна

ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІТЕЙ
ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ ІЗ ЗАЇКАННЯМ.....187

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Герасимов Віталій Євгенович

ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА ВИМОГАМИ ТЕСТУ АСФТ.....190

Платова Дар`я Станіславівна, Дідковський Олександр Петрович

РЕАБІЛІТАЦІЙНІ ВПРАВИ ПРИ ДИСПЛАЗІЇ КУЛЬШОВИХ
СУГЛОБІВ У ДІТЕЙ.....194

СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Гуменюк Світлана Анатоліївна, Ніколаєнко Сергій Миколайович

ВИДАТКИ БЮДЖЕТУ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ НАСЕЛЕННЯ....196

Наукове видання

Вісімдесят шості економіко-правові дискусії

Серія: Соціальні та гуманітарні науки

Рік заснування – 2014

Видання виходить 11 разів на рік

Відповідальний за випуск *У.О. Русенко*
Комп'ютерне верстання *О.В. Ковальський*

Підписано до друку 07.06.2024р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 50 прим.

ГО «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. 0979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Відріковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції серія ДК№7599 від 10.02.2022р.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net